

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BÖLGESEL KALKINMA VE İL STRATEJİK
PLANLARINDA TURİZM STRATEJİLERİNİN ELE
ALINIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aziz BÜKEY

**Enstitü Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği
Enstitü Bilim Dalı : Turizm İşletmeciliği**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet BARCA

ŞUBAT - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BÖLGESEL KALKINMA VE İL STRATEJİK
PLANLARINDA TURİZM STRATEJİLERİNİN ELE
ALINIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aziz BÜKEY

**Enstitü Anabilim Dalı: Turizm İşletmeciliği
Enstitü Bilim Dalı : Turizm İşletmeciliği**

Bu tez 22/02/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

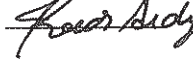
PROF.DR.MEHMET BARCA

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

PROF.DR.KADIR ARDIÇ

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

PROF.DR.ORHAN BATMAN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Aziz BÜKEY

31.12.2011

ÖNSÖZ

“Bölgesel Kalkınma ve İl Stratejik Planlarında Turizm Stratejilerinin Ele Alınışı: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” çalışması, Bölgesel Kalkınma Turizm Planlarının ve bu planlar dahilinde geliştirilen stratejilerin konum ve konuşlanmışlık olarak birbirlerine benzeyen farklı iki kalkınma bölgesindeki uygulama biçimlerini ve sonuçlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak bir projeksiyon oluşturma amacını taşımaktadır. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet BARCA’ ya, Prof. Dr. Orhan BATMAN ’a çalışmamın her safhasında beni yalnız bırakmayan arkadaşım Metin VARAN’ a ve Emniyet Amirim Muhlis AKDEMİR Bey’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Aziz BÜKEY
31 Aralık 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRKİYE’DE TURİZM VE TURİZM POLİTİKALARI	3
1.1.Turizmin Tanımı	3
1.2.Turizmin Çeşitleri.....	7
1.3. Turizmin Etkileri.....	14
1.3.1. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	14
1.3.2. İstihdama Etkisi	15
1.3.3. Gelire Etkisi	16
1.3.4. Bölgelerarası Dengeli Kalkınmaya Etkisi.....	17
1.3.5. Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi	17
1.3.6. Altyapı ve Üstyapı Yatırımlarına Etkisi.....	17
1.3.7. Ekonomik Faaliyetlerde Yapı Değişikliklerine Neden Olması.....	18
1.4 Türk Turizmine Tarihsel olarak Genel Bir Bakış.	18
1.5. Türkiye’de Turizm Politikalarının Gelişimi.....	21
1.5.1. Planlı Dönem Öncesi	22
1.5. 2. Planlı Dönem Süreci	23
1.5. 2.1. Kalkınma Planları	25

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA PLANLAMASI VE POLİTİKALARI	38
2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı	38
2.2.Bölge ve Bölgesel Kalkınma.....	39
2.3. Bölgesel Kalkınmanın Dayandığı Esaslar.....	40
2.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları	42
2.4.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Amaçları	42
2.4.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı.....	44

2.4.2.1. Yönetim Organları	44
2.4.2.2. Yürütme Organları	45
2.4.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri	46
2.4.3.1. Kuruluş Biçimine Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları	46
2.4.3.2. European Association of Development Agencies'e Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları	47
2.4.3.3. Fonksiyonlarına Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları	48
2.4.3.4. Mali Kaynaklarına Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları	48
2.4.3.5. Diğer Kriterlere Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları	49
2.5. Dünyada Kalkınma Ajansı Uygulamaları	49
2.5.1. İngiltere'de Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları	51
2.5.2. İtalya'da Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları	56
2.5.3. Polonya'da Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları	59
2.6. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları	63
2.6.1. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması	63
2.6.2. Kalkınma Ajanslarının Organizasyon Yapısı	66

BÖLÜM 3: BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK TURİZM VE KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME..... 70

3.1. Turizm, Bölgesel Kalkınma İlişkisi	71
3.1.1. AB'de Bölgesel Kalkınma Politikaları İçinde Turizm	72
3.1.2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları İçinde Turizm	75
3.2. TRB1 İllerinin Mevcut Durumu ve Sahip Olduğu Turizm Değerleri	77
3.2.1. Bingöl İlinin Analiz Edilmesi	82
3.2.2. Elazığ İlinin Analiz Edilmesi	85
3.2.3. Malatya İlinin Analiz Edilmesi	91
3.2.4. Tunceli İlinin Analiz Edilmesi	95
3.3. TR42 İllerinin Mevcut Durumu ve Sahip Olduğu Turizm Değerleri	99
3.3.1. Bolu İlinin Analiz Edilmesi	101
3.3.2. Düzce İlinin Analiz Edilmesi	103
3.3.3. Kocaeli İlinin Analiz Edilmesi	104
3.3.4. Sakarya İlinin Analiz Edilmesi	107

3.3.5. Yalova İlinin Analiz Edilmesi	110
3.4. TRB1 Bölgesinin TR42 Bölgesi ile Karşılaştırılması.....	114
3.5. TRB1 Bölgesi SWOT- GZFT (Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit) Analizi.....	119
3.5.1. Güçlü Yönler.....	120
3.5.2. Zayıf Yönler.....	120
3.5.3. Fırsatlar	122
3.5.4. Tehditler	123
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	125
KAYNAKLAR.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AIEST	: Uluslar Arası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği
ATAK	: Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
DiE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ERDF	: European Regional Deveelopment Funds
ERM	: Elected Regional Assemblies
EURADA	: European Association of Regional Development Agencies
FKA	: Fırat Kalkınma Ajansı
GOR	: Goverment Offices For Regions
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IDA	: Industrial Development Agency
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy Sanayi İşletmeleri
NUTS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
O.D.A.İ.	: Ortadoğu Amme İdaresi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
PARD	: Poland Regional Deveelopment Agency
RDA	: Regional Development Agencies
SSR	: Stansdart Statistical Regions
STK	: Sivil Toplum kuruluşları
THY	: Türk Hava Yolları
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı	64
Tablo 2 : İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması	79
Tablo 3 : 2009 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı	79
Tablo 4 : 2010 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı	80
Tablo 5 : 2011 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı	80
Tablo 6 : Turizm İşletme ve Yatırım Belgeli Tesisler	109
Tablo 7 : Turizm Geliri ve Diğer Harcamalar, (2010)	111
Tablo 8 : Türkiye’ye Yıllık Giriş Yapan Vatandaş Ziyaretçi Sayısı	112
Tablo 9 : Türkiye’den Yıllık Çıkış Yapan Vatandaş Ziyaretçi Sayısı	112
Tablo 10 : Türkiye’nin Yıllık Turizm Geliri.....	113
Tablo 11 : Türkiye’nin Yıllık Turizm Gideri	113
Tablo 12 : Türkiye’ye Gelen ve Giden Yabancılar	114
Tablo 13 : Türkiye’ye Gelen ve Giden Vatandaşlar.....	114

Tezin Başlığı: “Bölgesel Kalkınma ve İl Stratejik Planlarında Turizm Stratejilerinin Ele Alınışı: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”

Tezin Yazarı: Aziz BÜKEY

Danışman: Prof. Dr. Mehmet BARCA

Kabul Tarihi: 31.12.2011

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 137 (tez)

Anabilim dalı: Turizm İşletmeciliği

Bilim dalı: Turizm İşletmeciliği

Bölgesel kalkınma politikaları, belirli sosyal ve ekonomik kriterler bakımından ortak özellik taşıyan ve öncelikle ülke ortalamasının altında yer alan bölgelerin kalkındırılarak diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesini amaçlar. Ülkemizde bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderek artması ve bu farklılığı öncelikle Doğu Anadolu Bölgemiz ve Güney Doğu Anadolu bölgemizin illerinde görülmektedir. Bu bölgelerimizde kültürel turizm kaynaklarımızın günden güne gerek iklim şartları gerek insanların bilinçsizce tahrif etmesi gerekse yetkili kurum ve kuruluşların koruma altına almamasından kaynaklanan sebeplerden ötürü yok olmaya yüz tutması ve de bölgede yıllardan beri devam eden terör ile mücadelede izlenen politikalardan kaynaklanan olumsuzluklardan ötürü, turizm sektörü etkili kılınamamıştır. Hazırlanan Bölgesel Kalkınma Planları dâhilinde bölgenin istihdam ve refah oranlarını arttırmak amacıyla turizme dayalı birçok strateji çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 Bölgesi kapsamında yer alan; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin turizmde ön plana çıkarılabilecek alanlarının tespiti, bu illerin turizm stratejileri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bölge turizminin gelişimine katkı sağlayacak bulgu ve çözümlere ulaşmaktır. Bu çalışmanın karşılaştırma kısmı özelinde Bölgesel Kalkınma Planı TR42 kapsamında yer alan; Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illeri ile Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 kapsamında yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerin konum ve konuşlanmışlık itibariyle benzerliklerinden dolayı TR42 kapsamındaki illerin turizm stratejileri incelenerek bölge kalkınmasında varılan noktalar değerlendirilmiş ve mevcut kalkınma bölgeleri arasında durum kıyaslanması yapılmıştır. Bu çerçevede yapılan karşılaştırma sonucunda TRB1 bölgesi için bölge illerine ayrı ayrı ve bölgeye özgü bir SWOT analizine rastlanılmamıştır. Böylece iki bölge arasında yapılan karşılaştırma hedefi GZFT (Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit) analizi yapılması ile ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma, İl Stratejik Planları, Turizm Stratejileri, Karşılaştırmalı Değerlendirme

Title of the Thesis: An Approach on Tourism Strategies into Regional Development and Provincial Strategic Plannings: A Comparative Assessment

Author: Aziz BÜKEY

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet BARCA

Date: 31.12.2011

Nu. of pages: vii (pre text) + 137 (main body)

Department: Tourism Management **Subfield:** Tourism Management

Regional Development Policies preliminarily aims that constructing equalization between under country-average regions where include common properties about their custom social and economical criterias and other developed regions. In our country, inter-regional and outer-regional development scale difference shows their effects especially on Eastern Anatolian Region and Southeastern Anatolian Region. Cultural tourism sources in these regions by not having any govermental protections disappear day by day both climate effects and unconcioussness acts of people. This situation makes regional tourism activity in a very weak capacities. There have been made many strategical tourism based studies aim for increasing employment and comfort rate under the lights of prepared Regional Development Policies.

In this study, it is aimed that establishing urgent crucial tourism activity plans on Bingöl, Elazığ, Malatya and Tunceli cities which fall in TRB1 Development Regions, and regarding these cities in respect of their tourism strategies. It is also aimed that reaching solutions about satisfying any important contibutions for upscaling regional toursim capacities on mentioned cities. In the comparision section of this study includes a comparison between Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova cities which fall in TR42 Development Regions and Bingöl, Elazığ, Malatya and Tunceli cities which fall in TRB1 Development Regions. By means of comparison, these two regions are investigated with a comparision in respect of their similar locational and deploymental positions about tourism strategies. Comparison criterion covers also success results of regional toursim strategies of these two regions. At the end of the this study it is shown that the success of comparision results for these two Development Regions is only valid in the case of SWOT(Powerful-Weak-Opportunity-Threat) analysis method because of insufficient tourism strategy planning materials for TRB1 Development Region.

Keywords: Regional Development, Provincial Strategic Planning, Tourism Strategies, Comparative Assessment

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma politikaları, belirli sosyal ve ekonomik kriterler bakımından ortak özellik taşıyan ve öncelikle ülke ortalamasının altında yer alan bölgelerin kalkındırılarak diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesini amaçlar. Ülkemizde bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderek artması ve bu farklılık öncelikle Doğu Anadolu Bölgemiz ve Güney Doğu Anadolu bölgemiz illerinde görülmektedir. Bölgenin yerel sorunları araştırılarak; bölge illerinin ekonomik yapısı birçok araştırmaya konu olmuştur. Turizm bu noktada özellikle tarım ve sanayi faaliyetleri için yeterli kaynak ve imkâna sahip olmayan, buna karşın zengin turizm potansiyeline sahip bölgelerin kalkınması açısından kullanılabilir önemli bir araç haline gelmektedir. Bu bölgelerimizde kültürel turizm kaynaklarımızın günden güne gerek iklim şartları gerek insanların bilinçsizce tahrip etmesi gerekse yetkili kurum ve kuruluşların koruma altına almamasından kaynaklanan sebeplerden ötürü yok olmaya yüz tutması ve de bölgede yıllardan beri devam eden terör ile mücadelede izlenen politikalarından kaynaklanan olumsuzluklardan ötürü, turizm sektörü etkili kılınamamıştır. Hazırlanan Bölgesel Kalkınma Planları dâhilinde bölgenin istihdam ve refah oranlarını arttırmak amacıyla turizme dayalı birçok strateji çalışması yapılmıştır. Bu bağlamda ülke genelinde hâkim olan turizm denilince deniz-güneş ve kum olarak yerleşik hale gelmiş olan düşünce yapısına alternatif olabilecek bu bölgelerde mevcut olan doğal ve kültürel varlıkları canlandırarak bölgenin alternatif turizm diliminde yer alması için çalışmalar başlatılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 Bölgesi kapsamında yer alan; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin turizmde ön plana çıkarılabilecek alanlarının tespiti, bu illerin turizm stratejileri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bölge turizminin gelişimine katkı sağlayacak bulgu ve çözümlere ulaşmaktır. Araştırmanın temel dayanağı olan bu illerin gerek bölge içi gerekse bölgelerarası gelişmişlik düzeyi ele alınmıştır.

Bu doğrultuda Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerin turizm açısından ülkemizdeki yerini belirleyip turizm stratejileri araştırılması ve çalışmaya konu olan bu illerin doğa varlıklarının ve kültürel varlıklarının nesilden nesile sürdürülebilirliğinin devamı için

mevcut potansiyelleri etkili ve verimli bir şekilde ele alınmaya çalışılarak, bu illerin zayıf- kuvvetli yönleri, fırsat ve tehditleri değerlendirilmiştir. Bu illerinin turizm açısından tehdit ve tehlikeleri belirlenip, bölge içi cazibe merkezi olabilme olasılığı değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın karşılaştırma kısmı özelinde Bölgesel Kalkınma Planı TR42 kapsamında yer alan; Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illeri ile Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 kapsamında yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerin konum ve konuşlanmışlık itibariyle benzerliklerinden dolayı TR42 kapsamındaki illerin turizm stratejileri incelenerek bölge kalkınmasında varılan noktalar değerlendirilmiş ve mevcut kalkınma bölgeleri arasında durum kıyaslanması yapılmıştır.

Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda, TRB1 Bölgesi ile TR42 Bölgesinin verilerinin kıyaslamasında, karşılaştırılan tablo, TRB1 bölgesinin turizm konusunda yararlanabileceğimiz araştırmalara konu olmuş kaynaklarının olmayışındır. TRB1 Bölgesinde turizm ayrı bir sektör olarak ele alınmadığı için mevcut durum değerlendirmesi ayrı olarak ele alınmamıştır. Örneğin TRB1 Bölgesinin illerine ayrı ayrı veya TRB1 Bölgesine özgü bir SWOT analizine rastlanmamıştır. Bu nedenle iki bölge arasındaki kıyaslama bu anlamda SWOT-GZFT (Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit) analizi yapılarak oluşturulmuştur.

BÖLÜM 1: TÜRKİYE’DE TURİZM VE TURİZM POLİTİKALARI

Turizm en geniş ve en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerinden biridir. Bir çok ülke turizmi, yeni ekonomik aktiviteleri canlandırarak bölgesel kalkınmada rol oynayacak ana enstrüman olarak görmektedir. Turizmin ödemeler dengesi, istihdam, gelir artışı ve üretim artışı gibi olumlu etkileri olduğu gibi, özellikle çevre üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. 4 Yüzyılımızın özellikle ikinci yarısından itibaren turizme talebin artması ve teknolojik gelişmelerin yarattığı olanaklarla daha süratli, daha fazla kapasiteli ulaşım araçları bu alanda kitle hareketlerinin doğmasına neden olmuştur. Daha fazla turist demek, daha çok uğraş, daha çok turizmci, daha çok tesis, daha yoğun ve sistemli organizasyonlar ve daha çok girdi demektir. Girdi, turizm alanında uğraş veren toplum için bir bakıma kalkınmanın ta kendisidir. Girdiyi sadece parasal kaynak olarak değil aynı zamanda turizm aktivitesinde toplumlar arasında ortaya çıkan insan ilişkileri, bilgi görgü, değişik yaşamları tanıma, öğrenme, tatma gibi çeşitli kültürel iletişimler, dostluk bağları, insan sevgisi gibi hümanistik değerler olarak da algılamak gerekir.

Bu bölümde turizmin tanımı Türkiye’deki turizm çeşitleri ele alınarak Türkiye’de izlenen turizm politikaları incelenerek, turizmin etkileri değerlendirilerek ülke ekonomisine sağladığı katkılar ve 1960’tan 2013 yılına kadar devlet politikası olarak ele alınan turizm kalkınma planları incelenecektir.

1.1.Turizmin Tanımı

Günümüzde her yıl milyonlarca insan, sürekli yaşadıkları yerlerden geçici sürelerle ayrılarak başka ülkelere veya bölgelere gitmekte ve buralarda gezip-görme, dinlenme, eğlenme ve öğrenme gibi psikolojik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamaktadırlar (Uçkun, 2004:28). Ekonomik ve sosyal anlamda geniş etkiler doğuran ve turizm olarak isimlendirilen bu olay, günümüz uygarlığının temel bir özelliğini oluşturmaktadır. Turizmin yeni bir bilim dalı olması, çok dinamik ve karmaşık bir yapı arz etmesi onun net bir tanımının yapılmasını oldukça güçleştirir. Nedeniyle birçok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunların birkaçına burada yer verilecektir.

Turizm, Latince “Tornus” kelimesinden kaynaklanmakta ve insanların bir eksen etrafında dönme hareketini ifade etmektedir. Buradan da İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi yaygın dünya dillerine “Tour” haliyle geçmiş, insanların dairevi bir hareket içerisinde bazı görülmeye değer yerleri, iş veya eğlence amacıyla gezip geri dönmelerini ifade etmektedir (Ağaoğlu, 1991:24).

Tarih öncesi çağlarda, insanlar temel gereksinimlerini gidermek için yer değiştirmek zorundaydılar. İnsanlar yerleşik düzene geçince diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla seyahat eden kişiler ortaya çıkmıştır. Ortaçağ’da, özellikle Romalılar döneminde, zevk ve eğlence turizmi başlamıştır. Avrupa’da, Hristiyanlık rüzgârlarının sert estiği dönemlerde, binlerce Hristiyan günahlarından arınmak için kutsal şehirleri ziyaret etmeye başladıklarından bu seyahatler, kutsal sayılan yerlerin zenginleşmesine ve bu şehirlerde yaşayan insanların refaha kavuşmasına neden olmuştur.

Rönesans döneminde bilim, sanat ve eğitim gibi konular ön plana çıkmış, bu yönde gelişen yerlere akın başlamıştır. Turizmin bu yönü ‘Endüstri Devrimi’nden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak Fransız İhtilalı’nın getirdiği kişi hak ve özgürlükleri tarihte turizmin günümüzdeki anlamıyla başlama nedenidir (Karslı, 1997:2).

Turizmin ilk tanımı 1905 yılında E. Guyar-Freuler tarafından yapılmıştır. Yazdığı bir kitapta Feuler, modern turizmi "Gittikçe artan dinlenme ve hava değişimi ihtiyacına, doğal güzelliklerin aranmasına ve duyulan zevke, ticaretin ve endüstrinin gelişmesine, ulaştırma araçlarının mükemmelleşmesi sonucu olarak insan topluluklarının çeşitli ilişkiler kurlmalarına dayanan, çağımızın önemli bir olayıdır." şeklinde tanımlamıştır.

Turizmin sadece ekonomik yönü üzerindeki tartışmaları başlatan kişi, 1910 yılında Avusturyalı ekonomist Hermann Von Schullar olmuştur. Yazar; “Başka bir ülkeden, şehir veya bölgeden yabancıların gelmesi ve geçici süre buralarda kalmalarıyla ortaya çıkan hareketin ekonomik yönünü ilgilendiren faaliyetlerin tümü.” olarak turizmi nitelendirmekte ve olayın sosyal-kültürel yönünden söz etmektedir.

Uluslar Arası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (AIEST), İtalya’nın Palermo kentinde 1954 yılında toplanan kongresinde Hunziker ve Krapf’ın yaptığı “ Turizm, yabancıların devamlı yerleşmemek ve gelir elde etmemek koşuluyla gittikleri bölgelerdeki geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür.” tanımını benimsemiştir. Ancak

Birlik bu tanımı daha sonra yetersiz bulmuş ve bu tanıma 1970'lerde boş zaman konusunun da eklenmesi uygun görmüştür. Böylece tanım: “Turizm, dinlenme ve onunla ilişkili gereksinmelerin doyumu nedeniyle boş zaman harcanmasından ortaya çıkan, tüketim harcamasıyla belirlenen geçici yer değiştirmeye bağlı olan ilişkilerin ve olayların bütünüdür.” şeklini almıştır (Kozak ve diğ., 1997:1).

Turizm ile ilgili diğer bir tanım ise şöyledir, “Turizm, genel olarak devamlı yaşanan yer dışında tüketici olarak, tatil, dinlenme ve eğlenme gibi ihtiyaçların giderilmesi amacı ile yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleridir.” (Bayer, 1997:3).

Seyahatin başlangıcından itibaren ekonomik, kültürel, sosyal ve teknolojik öğelerin karmaşık bir bütünü olarak nitelendirilmektedir (Tekeli, 2001:3). Ryan ise turizmi şu şekilde tanımlamaktadır: “Turizm, bireylere ailevi ve işle ilgili rutin dinamiklerden kaçma, değişik yerler ve insanlar görme veya özlemine duydukları bir takım faaliyetleri gerçekleştirme imkânı sağlayan itici bir güçtür” (Acuner, 2006:13). Gunn ise turizmi şu şekilde tarif etmiştir: “Turizm ev ile iş arasında trenle gidip gelmenin dışındaki tüm seyahatlerdir.” Ancak bu tanımın kabulü, ev ve iş dışındaki tüm seyahatlerin turistik maksatlı olmayacağı örneğin doktora gitmenin turistik bir aktivite olmadığı gerçeğinden dolayı zordur (Shaw ve Williams, 2002:4).

Turizm olgusunu ortaya çıkararak etkene, turist denmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü turisti şu şekilde tanımlamıştır: “Göç niteliğinde olmamak üzere, olağan oturduğu yer orası olmayan bir ülkeye 24 saatten az olmamak ve 12 aylık bir dönemde 6 aydan fazla kalmamak koşulu ile gelen ve geldiği yerde, gezi, spor, eğlence, dinlenme, sağlık, aile ilişkisi, öğrenim, hac veya iş nedenleriyle bulunan kişiye; ırk, cinsiyet, dil, din bakımından ayırım yapılmaksızın turist denir” (Ağaoğlu, 1994:25).

Turistin temel özellikleri şu şekilde belirtilebilir (Yağcı, 2003:12);

- Turist, sürekli yerleşme amacı olmaksızın din, ailevi ilişki, sağlık, eğlenme ve dinlenme veya boş zamanlarını değerlendirme gibi ticari kazançla yönelik olmayan nedenlerle seyahat eden insandır,
- Turist, turizme yön veren kişi ve turizm hareketlerinin belirleyicisidir.

- Bilimsel, idari, diplomatik, dini, sportif nedenler veya bu çeşit toplantılara katılmak amacıyla seyahat edenler de turist olarak kabul edilirler.
- Turist, temel amacı psikolojik tatmin olan, seyahati süresince ekonomik anlamda tüketici sayılan, normal düzeyde mali güce sahip ve zamanı sınırlı olan kişidir.
- Bir ülkeye çalışma, yerleşme, uzun süreli eğitim amacıyla gidenler ve transit yolcular turist sayılmamaktadır. En az bir gece konaklama gerçekleştirmiş gününbirlikçiler ise turist olarak kabul edilir.
- Turizm olayı, turizm hareketlerinin ve bu hareketleri oluşturan nedenlerin çeşitliliğinden dolayı önemi yadsınamaz niteliklere sahiptir. Ayrıca turistik işletmelerin ve turistik talebin taşıdığı nitelikler de turizm olgusunun özelliklerinin belirleyicisidir.

Turizmin belirleyici özellikleri şöyle sıralanabilir (Ürger, 1992:13; Öğüt ve diğ., 2003:5-6):

- Turizm bir hizmet sektörüdür. Üretilen mal ve hizmetler üretildikleri yerde tüketime sunulurlar ve tüketilirler.
- Turizm sektörünün ürettiği mal ve hizmetlerin tüketilebilmesi için tüketicinin boş zamanın olması gerekmektedir.
- Ulusal ve uluslararası turizm ofisleri, arz ve talebin önemli yönlendiricileridir.
- Yeni talep biçimleri ortaya çıktığında turistik arzın buna uyum sağlaması için uzun bir sürecin geçmesi gereklidir.
- Turistlerin kararları uzun bir bekleme devresini kapsar ve çok çeşitli dürtülerin etkisi altındadır.
- Turizm hareketleri, ulusal ve uluslararası düzeyde coğrafi bakımdan çok dengesiz bir dağılım göstererek alan bakımından turistik yoğunlaşmaya sebep olmaktadır.
- Turizm hareketleri, yılın belirli dönemlerinde ciddi bir biçimde artarak zaman bakımından turistik yoğunlaşmaya neden olmaktadır.
- Turizm bir seyahat olayıdır; yalnız bu seyahat insanların kendi ikametgâhları dışında olur ve devamlı bir yerleşme amacı gütmeyiz.

- Turizmde seyahat, ticari veya siyasi bir hizmet gayesi ile yapılmaz. Dolayısıyla turizm; eğlence, din, spor, sıhhi ihtiyaç, eğitim ya da kültür arzusu, muhitten uzaklaşma, bir şeyler bulma düşüncesi ile yapılan seyahatleri içerir.
- Turizm, seyahat eden insanların ilk hareket anından itibaren dönüşlerine kadar duyacakları tüm ihtiyaçlara cevap veren organizasyonları da içine alan ekonomik bir olaydır.

Kavramsal olarak ise turizm olayının beş temel özelliği bulunmaktadır (Bulut, 1998:7):

- i. Turizm, birçok olay ve ilişkiler bütünüdür. Bu olay ve ilişkilerin biri tarafından belirlenemez.
- ii. Bu olay ve ilişkiler, farklı yerlere seyahat eden insanların bu hareketlerinden ve buralarda konaklamalarından kaynaklanır.
- iii. Seyahat ve konaklama, her zaman yaşanılan ve çalışılan yerlerin dışında gerçekleşmektedir. Böylelikle seyahat edilen ve konaklanan yerlerde, buralarda yaşayan ve çalışan insanlarınkinden farklı faaliyetler ortaya çıkmaktadır.
- iv. Yer değiştirmeler, geçici ve kısa dönemlidir. Seyahate çıkan kişinin belli bir süre sonra geriye dönme niyeti bulunmaktadır.
- v. Ziyaret edilen yerlerde kazanç sağlamaya yönelik bir çalışma yapılmamaktadır. Ziyaret, iş bulmak ya da iş kurmak gibi amaçlarla ilişkili değildir.

1.2. Turizmin Çeşitleri

Şehirlerde yaşayan insanların, zamanla gelir düzeyleri ve yaşam standartlarının yükselmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişlemesi, çalışma koşullarında ortaya çıkan iyileşmeler ve ulaşım ve haberleşme alanlarında meydana gelen teknolojik gelişmeler sonucunda turizm, günümüzde farklı gelir grubuna farklı arzu ve isteklere sahip insanlara hizmet eder duruma gelmiştir. Zaman içinde turistlerin tatil anlayışı ve beklentilerinde ortaya çıkan değişimler, ana unsurunu insanların oluşturduğu turizm, geçmişteki basit tanımının yani seyahat ve konaklama faaliyetlerinin çok dışına taşmış, yepyeni bir kimliğe bürünmüştür. Değişen turist profili sonucunda, parası ve zamanı daha fazla, zor tatmin olan, meraklı ve karmaşık bir turist kitlesi önem kazanmıştır. Değişen turist profiline paralel olarak kalite, altyapı, çevre ve konukseverlik beklentileri artmıştır (Yağcı, 2001:204). Turizmi çeşitli bakış açılarına göre türlere ayırmak

mümkündür. Biz burada turizm türlerini; turistlerin amaçlarına, gelir seviyelerine, yaş gruplarına ve sayılarına göre bir ayrıma tabi tutacağız (Öztaş, 1996:35).

1-) Deniz ve Yat Turizmi

Bütün dünyada turist talebinin en fazla olduğu turizm türü deniz turizmidir. Kum, deniz ve güneş üçlemesinin oluşturduğu bu turizm çeşidi, aynı zamanda kurvaziyer ve yat turizmi kavramlarını da içine almaktadır (Öztaş, 2002:27). Dünya turizminde son yıllarda yat turizmi hızlı bir gelişme göstermektedir. Yat turizminin hızlı gelişiminde doğaya olan aşırı sevginin yanında tatil-spor ikilisini birlikte yapmak da önemli bir paya sahiptir (Akat, 2000:22). Yatçılık, limanlar arasında düzenli yolcu ulaşımı sağlamaktan çok gezi, eğlence, dinlenme ve spor amacıyla az sayıda kişinin hizmetine sunulan ve pek büyük olmayan gemilerle yapılan turistik ve ticari amaçlı bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Acuner ve Akın, 2006:26). Yat turizmi, yat, yatçı, deniz yolculuğu ve marina unsurlarından oluşan komple bir turizm faaliyetidir.

2-) Sağlık Turizmi

Tarihin ilk çağlarından beri insanların sağlık amacıyla özellikle termal suların bulunduğu yerlere gittikleri bilinmektedir (Kozak, 1997:14). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insanlar, aşırı sanayileşme, kentleşme ve kent yaşamının yarattığı çevre ve hava kirlenmesi, stres ve günlük hayatın yorgunluğu gibi sorunlarla insan sağlığının bozulması, işgücü verimini düşürmesi sağlık turizmine olan ilginin her geçen gün biraz daha artmasına sebep olmaktadır (Göksu, 2002:17-31).

Sağlık nedeniyle turizme katılma, aşağıda belirtilen biçimlerin doğmasına yol açmıştır (Akat, 2000:19).

Klimatizm: Bir sağlık turizmi olan klimatizm, iklim tedavisi ya da iklimle tedavi anlamına gelir (Doğanay, 1984:37). Açık ve temiz havanın şifa verici etkisinden faydalanmak için dağ istasyonlarında ve deniz kenarlarında uygulanmaktadır. Buna “temiz hava tedavisi” de denilmektedir.

Termalizm: Kaplıca, ılıca, içmeler gibi şifalı doğal su kaynaklarını sağlık kurallarına uygun bir biçimde tedavi aracı olarak kullanılmasıdır. Bilinen en eski tedavi ve güzellik yöntemlerinden birisidir.

Üvalizm: Bazı yörelerin belli başlı ürünü olan meyve ve sebzelerle yapılan kür (tedavi) yöntemidir.

Thalassotherapie: Deniz suyunun, ikliminin ve havasının tedavi amaçlı kullanılmasıdır (Öztaş, 2002:25).

3-) Kongre Turizmi

Kongre turizmi, kişilerin daimi konakladıkları veya çalıştıkları yerler dışında uzmanlık gerektiren bilimsel alanlarda veya meslek kollarında, belirli bir konuda bilgi alışverişi yapmak amacıyla bir araya gelmelerinden ortaya çıkan seyahat, konaklama olay ve ilişkilerinin tümüdür (Aymanıuy, 2003:6). Kongre turizmi, son yıllarda büyük önem kazanan bir turizm türüdür. Turizmin diğer türlerini de kapsaması açısından en fazla gelir getiren bir türüdür. Ayrıca turizm sezonu dışındaki zamanda da uygulandığı için, turizmin sezon dışı gelir getiren bir türü olarak da kabul edilmektedir (Bayer, 1992:26). Kongre turizmini farklı kılan bir diğer özellik, delege harcamalarının diğer turistlere göre daha fazla olmasıdır. Bunun en önemli sebebi ise, kongreye katılanların masraflarının mensup oldukları kurum, organizasyon veya devletleri tarafından karşılanmasıdır (Öztaş, 2002:25).

4-) İnanç Turizmi

İnanç turizmi, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına inanç çekim merkezlerine, dini inançlarını tatmin etmek amacıyla yaptıkları ve bu seyahatleri sırasında genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür (Akat, 2000:22-23). İnsanları turizme katılmaya teşvik eden en önemli psikolojik faktörlerden biridir dini motifler. İnsanlar inançları gereği kutsal saydıkları yöre ve mabetleri ziyaret etme isteğinde bulunurlar. Bu sebeple kutsal beldeleri ziyaret etmek, dini toplantı ve törenlere katılmak veya bunları izlemek, dinsel yönden önemli bulunan cami, kilise vb. görmek amacıyla yapılan çok önemli boyutlara ulaşan seyahat ve konaklamaların oluşturduğu turizm çeşididir (Acuner ve Akın, 2006:23). Barhmalık'ta Benares, İslamiyet'te Mekke ve Medine, Hıristiyanlıkta ise, Kudüs ve Efes büyük turist akımları çeken başlıca dini merkezlerdir. Dinsel turizmi, diğer turizm çeşitlerinden ayırt etmek gerekir. Bu turizm çeşidinin dinamik bir özelliği

seyahat süresince yapılan hareket alanının genişliğidir. Statik özelliği ise, normal ikamet yeri dışında geçici bir konaklamayı içermesidir.

5-) Mağara Turizmi

Mağaralar, jeolojik yapı itibariyle karbonatlı formasyonlardan oluşmaktadır. Mağara turizminde temel amaç, bu tür doğa harikalarının koruma-kullanma dengesi çerçevesinde turizme kazandırılmasıdır (Öztaş, 2002:26). Bu turizm türü 1950'lerde ortaya çıkmış, ilgi çeken bir turizm ve spor türüdür. Speleoterapi sözcük anlamıyla yeraltı tedavisi anlamına gelmektedir. Mağaralar içindeki sıcak su kaynaklarından yararlanılarak yapılan bir tedavi şeklidir (Acuner ve Akın, 2006:23). Bu yönüyle sağlık turizmine de yakınlık göstermektedir.

6-) Kış ve Dağ Turizmi

Kış turizmi, odağında kayak sporunun bulunduğu ve buna uygun karlı ve eğimli alanlara yapılan seyahatleri, konaklama ve diğer hizmetlerden yararlanmayı kapsayan faaliyet ve ilişkilerin bütünü olarak tanımlanabilir (İncekara, 1998:3). Dağ turizmi ise, dağlık ortamda bulunma, dinlenme ve tatil ile dağ sporları yapma uğraşlarını kapsayan bir turizm hareketidir. Bu tür uygulamalar genellikle orta ve yüksek dağlık yöreler üzerinde planlanır ve geliştirilirler (Ülker, 19??). Turizm konusunda alternatif arayışlar, özellikle kışları uzun ve karlı ülkelerde bu çekicilik unsurunun değerlendirilmesini gündeme getirmektedir (Acuner, 006:23). Dağların güzel ve temiz havasından yararlanmak üzere insanların dağlara yönelik olarak gerçekleştirdikleri turizm türüdür. Dağ turizmi yürüyüş ve tırmanma şeklinde gerçekleştirilebilmektedir (Kozak, 1997:14). Giderek kirlenen kentlerin yaşanmaz hale gelmesi, dağ turizmi gibi insanları doğaya yaklaştıran turizm türlerinin daha da artan bir ilgiyle karşılanmasına sebep olmaktadır.

7-) Av Turizmi

Av kaynaklarının yerli ve yabancı avcılarının kullanımına sunulması, bu kaynakların estetik ve turistik yönlerden değerlendirilmesi suretiyle ülke ekonomisine katkı sağlamayı amaçlayan turizm faaliyeti olarak tanımlanan av turizmi; son yıllarda dünyada başlayan doğaya sahip çıkma hareketleri çerçevesinde birçok insan tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Fakat bununla beraber, bilinçli ve kontrollü yapılması durumunda, üst gelir düzeyine sahip insanların katıldığı bu turizm türünden önemli gelir elde etmek mümkündür. Av turizminin önemsendiği ülkelerde av hayvanları sayıca

artmakta, çevreye ve yaban hayatına özen gösterme duygusunu geliştirmektedir (Öztaş, 2002:27). Bu turizm çeşidinde avlanmak üzere seyahat eden insanlara dönük hizmetler sunulur. Avlanacak olan hayvanlar önceden üretme çiftliklerinde beslenir ve daha sonra avlanmaları için doğaya bırakılarak bu hayvanlara yönelik av turizmi yapılır (Kozak, 1997:15).

8-) Yayla Turizmi

Kentlerdeki yoğun çalışma ortamından uzaklaşarak doğa ile iç içe yaşamak ve doğal çevrede dinlenmek amacı ile tercih edilen turizm türlerin biri de yayla turizmidir. Yaylaların çok çeşitli bitki örtüsüne sahip olması, ormanları, krater gölleri, ırmakları, dereleri, tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerleri, dağ ve doğa yürüyüşleri, rafting, kış sporları, olta balıkçılığı, çim kayağı imkanları, şifalı suları gibi değerleri bu bölgelerin turizm çekim merkezi olmalarına imkan sağlamaktadır (Acener, 2006:21).

9-) Tarih Turizmi

Tarihsel yönden önem taşıyan bölgelere yönelik turizm etkinlikleri tarih turizminin ilgi alanına girmektedir. Alanında Profesör unvanını almış yabancı tarihçilerin de rehberlik ettiği bu turizm çeşidinde, çok ayrıntılı bir inceleme gezisi haline gelmiş turlar düzenlenmektedir (Akat, 2000:29).

10-) Kültür Turizmi

Kültür turizm, kültürel mirasın pazarlanması olarak tanımlanabileceği (Woods, 2000:4) gibi “İnsanların bir yörenin, bölgenin ya da ülkenin sosyal, tarihsel, sanatsal, bilimsel yaşam biçimi değerlerini görme, tanıma ve öğrenme güdüsü ile seyahat etmeleri”olarak da tanımlanabilir (Acuner, 2006:24). Merak yanında çeşitli zevklere uzanan kültür turizmi, yöre gezileri ve turlar halinde uygulanır. Kültürel turizm aktiviteleri şunlardır (Bayer, 1992:24):

- Tarihi ve ören yerleri ziyaretleri turizmi,
- Kültürel yöreleri gezme turizmi,
- Doğal varlıkları gezme turizmi (Doğa Koruma Sahaları-Milli Parklar),
- Dinsel turizm.

11-) Sosyal Turizm

Sosyal turizm, satın alma gücü az veya sınırlı halk gruplarının özel bazı önlem ve teşviklerle turizm olayına katılmalarıdır. Diğer bir ifade ile sosyal turizm, gelir düzeyi ve satın alma gücü zayıf halk gruplarının turizm faaliyetlerinden yararlanabilmeleri için yapılan çalışmaların toplamıdır (Akat, 2000:19). Sosyal turizm kapsamında yer alan toplumsal gruplar şöyle sıralanabilir; emekliler, memurlar, işçiler, gençler, bedensel özürllüer, esnaf ve zanaatkârlar ve çiftçiler (Öztaş, 2002:29).

12-) Lüks Turizm

Lüks turizm ise, sosyal turizmin tersine satın alma gücü oldukça yüksek olan kişi ve grupların katıldığı turizm türüdür. Bu turizm türü, ekonomik gücü ve geliri fazla olan toplum kesimlerinin turizm aktivitelerine katılmalarını kapsamaktadır. Lüks turizmde bireyler oldukça pahalı konaklama tesislerini tercih eder, her türlü olanağa sahip transatlantiklerde; genellikle şoförü, hizmetçisi ve korumaları ile birlikte seyahat ederler. Bu tür gruplar daha çok kumar, golf, av, kurvaziyer gibi turizm çeşitlerini tercih ederler. Sosyal turizmle karşılaştırıldığında lüks turizmde kişi başına düşen harcama miktarı daha yüksektir. Zira lüks turizme katılan kişi ve grupların konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence için yaptıkları harcamalar çok daha yüksektir.

13-) Gençlik Turizmi

Günümüz dünyası, insan hakları ve temel özgürlüklerin yaygınlaştığı, çoğulcu ve katılımcı düşüncelerin güçlendiği bir dünyadır. Böyle bir dünyada gençlik, toplumun yaratıcı, öğrenmeye açık, değişimlere kolay ayak uydurabilen dinamik bir kesimini temsil eder. Önyargıları kalıplaşmış olmadığı için farklı kültürleri daha kolay anlayabilir. Günümüzde ise değişik kültürleri tanımanın en yaygın yolu turizmdir (Başara, 1992:15-17). Gençlik ve öğrenci turizmi kırk yıldan bu yana dünyanın her yerine yayılmış ve gelişme göstermiş en büyük endüstri olma yoluna girmiştir (Garrido, 1992:17-21).

14-) Orta Yaş Turizmi

Henüz çalışma, üretme döneminde bulunan 25–60 yaş insanların katıldığı turizm aktivitelerine ‘Yetişkin ya da Orta Yaş Turizmi’ denir. Bu gruptaki insanlar genellikle

aile sahibidirler. Hem aile sahibi olmanın getirdiği sorumluluğu taşıdığı hem de henüz iş hayatında çalışmaya devam ettiği için turistik faaliyetlere ancak aile fertlerinin okul ve çalışma zamanı uyduğu dönemlerde yani yaz aylarında katılabilmektedirler. Eş ve çocukların uygun olduğu zamanlarda tatile çıkmaları, eş ve çocukların birlikte seyahat edebilecekleri ulaşım araçlarını seçmek, belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztaş, 2002:31).

15-) Bireysel Turizm

Seyahat eden bireylerin herhangi bir turizm dağıtım kurumuna bağlı kalmaksızın özgürce kendi seyahat programlarını hazırladıkları türden esnek turizmdir (Akat, 2000:21). Bireysel olarak turizme katılanlar toplumsal açıdan değerlendirmeye alındığında, genellikle üst gelir grubunda yer alan insanlar olduğu görülmektedir. Bireysel olarak turizme katılanların çoğunluğunun Avrupa ülkeleri vatandaşları olmasına rağmen, Kanada, Avustralya ve Amerikan vatandaşlarından katılanların sayısında son yıllarda artış görülmektedir. Daha çok erkeklerin bireysel turizme katıldıkları görülse de, son yıllarda kadınların da bireysel olarak turizme katıldıkları gözlenmektedir.

16-) Kitle Turizmi

II. Dünya savaşından sonra dünyada sağlanan genel barış ortamı ve teknolojinin, ulaştırma araçlarını geliştirmesi, hızlandırması, güvenli ve ucuz hale getirmesinden sonra insanların büyük kitleler halinde katıldıkları turizm türüdür. Kitle turizmi, yakınsak çekim ülkelerine düzenlenen, turistik ürünün doğal kaynaklara dayalı olduğu, uluslar arası ulaşımında daha çok charter (dolmuş uçak) havayollarının kullanıldığı, konaklama türü olarak tatil köylerinin ve kıyı otellerinin kullanıldığı ve turistik ürünlerin tümüyle standart paket tatillerden oluştuğu turizmdir. Kitle turizminin en belirgin şekli paket turlar halinde gerçekleştirilmesidir. Kitle turizminin bir defada oluşturduğu kişi sayısı, birbirini takip eden peş peşe şeklinde olması, fiyat ve hizmet üstünlüğü sağlamaktadır. Bu nedenle, turizmin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çalışmalarında en çok üzerinde durulan turizm türünü oluşturmaktadır.

17-) Grup Turizmi

Toplumu oluşturan ve ortak paydaları olan çeşitli kesimlerin turizme birlikte katılmaları ile oluşan turizm türüdür. Belirli; öğrenci grupları, dernek üyeleri, meslek organları ve benzerlerinin katılımı ile gerçekleştirilen bu turizm türüne katılanların sayıları, 11–16 arasındadır. Kişilerin sayılarının belirli bir rakamla sınırlı olması ve grupların süreklilik göstermesi yönüyle kitle turizminden ayrılmaktadır (Bölgesel Kalkınma Planı, Isparta).

1.3. Turizmin Etkileri

Turizmin yer aldığı, gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekânı üzerinde olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde de yarattığı değişimler nedeniyle olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Turist para, fikir ve yenilik getirir; beslenmek, barındırılmak ve eğlendirilmek ister. Eğer bir bölge ya da ülkedeki kaynaklar büyük ölçüde onların bu taleplerini karşılamaya yöneltilirse, bu kez yerel halkın taleplerini karşılayacak kaynaklar değişecek, zayıflayacaktır.

Bundan başka, turizmin yarattığı hizmetlerde çeşitli iş olanakları sunması belirli bir alan üzerinde olumlu etkiler yaptığı gibi toplumsal sorunlar ortaya çıkarması ve gelen hizmetlerin mekânını değişime uğratarak çevre sorunları yaratması da başlıca olumsuz etkilerini oluşturmaktadır (Özgüç, 2003:173).

Günümüzde turizm, sektör açısından uygun potansiyele sahip ülkelerin ekonomilerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Ülkeler, bilhassa kalkınmaları için zorunlu olan döviz sağlamak, yeni iş sahaları açmak, milli gelirlerini artırmak amacıyla milletlerarası turizmden pay almaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, ödemeler dengesi, istihdam, milli gelir, bölgelerarası dengesizlik gibi sorunlara çözüm getirmesi açısından da turizmle ilgilenmektedirler (Kılıç, 2000:26).

1.3.1. Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesi kavramı, bir ülkenin diğer ülkelerle belirli bir dönemde ekonomik ilişkilerini ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için belli döviz darboğazını aşmak, kısa sürede pazarlanabilir doğal kaynaklara sahip birkaç ülke dışında genellikle olanaksızdır. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler, iç tasarruf oranlarını ve ihracatlarını artırmamaktan şikâyetçidirler. Bu olumsuz etmenlere, turizm dışında kısa sürede çözüm getirmenin olanaksızlığı bir gerçektir.

Turistlerin doğrudan yaptığı harcamalar; konaklama giderleri, ulaştırma araçlarına yapılan ödemeler, yeme-içme tesislerine yapılan ödemeler vb. harcamalardır. Bu harcamaların yanı sıra yabancı turizm işletmelerinden alınan komisyonlar, yabancılara kiralanmış turizm tesislerinin kira gelirleri, turizm yatırım amacıyla gelen yabancı sermaye geliri dış turizm gelirini oluşturmaktadır. Yukarıda belirtilenler görünmeyen ihracat ve ek ihracat olarak ifade edilmektedir (Tunç ve Saç, 1998:89).

Gelişen ülkelerde, yatırım mallarının ithalatının hızla artması karşısında döviz ihtiyacı da o oranda büyümektedir. İhracat ithalattaki döviz ihtiyacını karşılayamadığı için ticaret açığı büyümesi, ülkenin aleyhine olmaktadır. Bu durumda görünmeyen ihracat ve ek ihracat olarak turizmin döviz girdisi, ülkelerin dış ticaret açığını kapatmada büyük etken olmaktadır.

Turizm hareketleri, ödemeler dengesi açık veren ülkeler için olduğu kadar, ödemeler dengesi fazla veren ülkeler içinde önemli bir araç konumuna gelmiştir. Ödemeler dengesinin fazla vermesi aynı zamanda vatandaşların ülke içinde mal ve hizmetlere yönelik talebini de artırmaktadır. Sonuçta bu durum ülkedeki enflasyon oranının yükselmesine neden olabilmektedir.

Diğer yandan turizmin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisinin yanında, ülke vatandaşlarının dış turizme katılması ve dışarıda belirli turistik mal ve hizmetler için yaptıkları ödemeler dolayısıyla da görünmeyen bir ithalat meydana getirebilmektedir (Avcıkurt, 2009:27).

1.3.2. İstihdama Etkisi

Hizmet sektörü olması nedeniyle turizm, emek-yoğun bir özellik arz etmekte ve sektörde istihdam önemli bir unsur oluşturmaktadır (Tunç ve Saç, 1998:92).

Turizm sektöründe ilk aşamada elde edilen gelirler direkt istihdam etkisi yaratırken, elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile ikinci derecede istihdam etkisi ortaya çıkar. İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine bağlı olarak turistik tesis yatırımlarının artması, işgücü talebini artırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde turistik işletmelerde işgücü talebini de artırır (Tezcan ve diğ, 2007:67).

Mevsim dışında ise işgücü talebi azalmakla birlikte yine de bir devamlılık göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde turizmin önemli istihdam olanakları sağladığı kabul edilmektedir. Turizme oldukça bağımlı durumda bulunan ülkelere toplam işgücünün % 50'sinden fazlası turizmle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili bulunan ekonomik faaliyetlerde istihdam edilmektedir (Avcıkurt, 2009:28). Turizmin üç tür istihdam etkisinden söz edilebilir. Bunlar (Tunç ve Saç, 1998:93); Turizm sektöründe faaliyet gösteren turizm işletmelerinde meydana gelen doğrudan istihdam, Doğrudan turizmle ilgili olmamakla birlikte turizme hizmet veren sektörlerdeki dolaylı istihdam (Örn: Ulaştırma sektöründe), Turizmden elde ettiği geliri yeniden harcaması sonucu meydana gelen ek istihdamdır (uyarılmış istihdam).

1.3.3. Gelire Etkisi

Ülkeye gelen turistlerin ve iç turizme katılan vatandaşların yapmış oldukları tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak, turistik alt yapı ve üst yapıyı iyileştirmek, hizmet kalitesini yükseltmek amacıyla yapılan turistik tüketim harcamaları, gerek turizm sektöründe gerekse sektörü besleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini oluşturmaktadır (Ünlüönen ve diğ., 2007:148).

Meydana gelen gelir, kişilerin gelir ve refah düzeylerini yükseltmesinin yanısıra, döviz geliri olması nedeniyle de turist kabul eden ülkenin dışalım gücünü ve dolayısıyla yeni yatırımlar yapabilme yeteneğini artırmaktadır. Turizmde yaratılan gelirin başta tarım, inşaat, mobilya-dekorasyon, gıda endüstrisi ve benzeri birçok sektörü uyaracağı, bu sektörlerde yeni talepler yaratacağı, dolayısıyla ekonomide bir hareket başlatacağı belirtilebilir.

Turistlerin doğrudan yaptığı harcamalar yanında, turizmin vergi gelirlerini artırıcı özellikleri de vardır. Havaalanı vergileri, turizmde kullanılan ithal mallardan alınan gümrük vergileri, vize ücretleri, turizm işletmelerinden alınan kurumlar vergileri ve çalışanlardan alınan gelir vergileri de devlet gelirlerini artırıcı unsurlar arasında sayılabilir. Turizm dolayısıyla elde edilen çeşitli vergi türleri sayesinde artan ülke gelirleri, toplumun altyapı donanımları ve hizmetlerini geliştirmek için kullanılabilir ve genel ekonomik gelişmeye yardım edebilir (Avcıkurt, 2009:30).

1.3.4. Bölgelerarası Dengeli Kalkınmaya Etkisi

Ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme, bölgelerarası gelişme farklılıklarını en aza indirme amacını taşımaktadır. Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi bakımından turizm faaliyetleri tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme olanağına sahip olmamasına karşın zengin bir turizm potansiyeline sahip bölgelerin, planlı ve etkin bir turizm uygulaması sonucunda turistik yönden kalkınmalarının ve dengeli bir şekilde gelişmelerinin mümkün olmasını sağlayacaktır (Kozak ve diğ., 2001:88).

1.3.5. Diğer Ekonomik Sektörlere Etkisi

Turizm, taşıdığı özellikler nedeniyle diğer sektörlerle de yakın bir ilişki içinde bulunmaktadır. Turizm sektörü, turistik ihtiyaçların karşılanmasında ekonominin bütün sektörlerinden yararlanmaktadır. Türkiye’de turizm sektörünün 33 alt sektör ile ilişki içerisinde olduğu ve bu sektörlerin gelişmesine doğrudan katkı sağladığı belirtilmektedir. Bunun yanında turizm sektörü bazı sanayi kollarını içine almakta, bazılarını kendi ihtiyacına göre yeniden şekillendirmekte ve bir kısmını da yeniden meydana getirmektedir.

Turizmin tarım sektörü üzerine olan etkileri gelir ve istihdam açısından olurken sanayi sektörü üzerindeki etkisi, tüketim, ara malı ve yatırım malı üreten tüm sanayi dallarında canlandırıcı yönde olmaktadır. Turizm içinde bulunduğu hizmetler sektöründe yani ulaştırma, el sanatları, sağlık, güvenlik ve haberleşme gibi hizmet dallarında da gelişme sağlamaktadır (Avcıkurt, 2009:30).

1.3.6. Altyapı ve Üstyapı Yatırımlarına Etkisi

Turizm talebini karşılamaya hazır hale getirebilmenin temel koşulu, altyapı, ulaştırma ve çeşitli yerel hizmetler bakımından hazır olabilmektir. Bu nedenle turizmin gelişmesiyle altyapı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Turizmden sağlanan gelişmelerin altyapıyı geliştirici ve yönlendirici bir etki gösterdiği söylenebilir. Turizmin gelişmesinden etkilenen bir diğer unsur da üstyapıdır. Zira turistik üstyapı, turistik gereksinimleri karşılamaktadır. Turizmin gelişmesiyle doğrudan turizme yönelik üstyapı yatırımları da artacaktır (Kozak ve diğ., 2001:88).

Turizmin ulusal veya yerel ekonomiler üzerinde olumlu ekonomik etkileri yanında olumsuz nitelikte sayılabilecek bir maliyeti ve etkileri de bulunmaktadır:

1.3.7. Ekonomik Faaliyetlerde Yapı Değişikliklerine Neden Olması

Ekonomik faaliyetlerde değişim, esas üretim ekonomisinden turizmin ağırlıkta olduğu ekonomiye dönüşüm şeklinde görülmektedir. Tarım, Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde, verimliliği son derece düşük bir endüstridir. Turizm endüstrisinde çok daha yüksek ücretler elde etme imkânının olması bireyleri tarımdan uzaklaştırmaktadır.

Bunun sonucu olarak yoğun turist akımı nedeniyle gıda maddelerine yönelik talep artış gösterirken zirai ürün çıktısı azalır. Bu durum gıda maddeleri üzerindeki enflasyonist baskıları daha da artırarak, yoğun biçimde sosyal huzursuzluklara yol açabilir.

1.4. Türk Turizmine Tarihsel olarak Genel Bir Bakış

Tankut Ünal, Türk Turizmini, dönemsel olarak şöyle değerlendirmiştir: Turizm başlangıç ve öneminin anlaşıldığı dönem (1983 öncesi dönem): Bu dönemde, turizmin gelişmesi için gerekli olan yasal düzenlemeler yapılmış, bilgi birikimi ve kurumlar oluşmuş, temel kadrolar yetişmiş, planlar yapılmış, altyapı ağı hazırlanmaya başlanmış, büyük şehirlerimizde ve geleneksel kıyı kasa balarında sınırlı da olsa nitelikli otel ve tatil köyleri işletmeye girmiştir.

Turizm endüstrisinin 1980'lerde başladığı söylenebilir. 1982'de 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu uluslararası turizmin gelişiminde hem Türk hem de yabancı yatırımcılara teşvik sağlanmasını başlatmıştır.

Gelişme dönemi (1983–1985): Bu dönemde arsa fiyatları ve işçi ücretleri düşük seyretmiştir. Ayrıca liberal ekonomik model çerçevesinde; teşvik edici ekonomik politikalar uygulanmış, müteşebbislere kamu arazileri tahsis edilerek, turizm yatırımları özel sektör için cazip hale getirilmiştir.

Balayı dönemi (1985–1987): Yeni yapılan yollar, bozulmamış peyzaj birçok turistik yöreyi cazip hale getirmiştir. Bu dönemde inşaat maliyetleri çok yüksek değildir. Konaklama tesislerinin geceleme sayılarında artış vardır. Bu dönemde turizm işletmeleri yüksek oranda kâr etmiştir.

Sorunların çıktığı dönem (1987–1989): Turizm gelirlerinin, cari işlemler bilançosunda önemli bir kaynak olma durumuna geldiği bu dönemde; turistik yörelere olan yatırım talepleri arazi fiyatlarını artırmıştır. Yatırımların kredi faizlerinin ödenme zamanı gelmiştir. Yöre insanı hizmet ve üretilen mallardan daha çok pay talep etmeye başlamıştır. Kentleşmenin boyutları altyapıyı, üstyapıya hizmet veremez duruma getirmiş, yatak sayısında varılan nokta, eğitilmiş personel ile tanıtma ve pazarlamaya ağırlık verilmesini zorunlu hale getirmiş, turist taşımacılığında sıkıntılar doğmuştur.

Seyir değişikliği dönemi (1989–1991): Körfez Savaşının da yaşandığı bu dönemde, Körfez Savaşının olumsuz etkilerini atlatabilmek için alınan ekonomik tedbirler sürdürülmüş, tanıtma faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Bu ekonomik tedbirler ve tanıtma kampanyaları ile kısa vadede güçlü tutularak, uzun dönemde sektöre sağlıklı bir gelecek dönem için başlatılan; turizm mevzuatının irdelenmesi, sektörün örgütlenmesi, yoğun yapılaşmaların kontrol edilmesi, ulusal hava taşımacılığının geliştirilmesi, turizmin yöre ve tür olarak çeşitlendirilmesi, turizm personeli eğitimi programı uygulanması gibi çalışmalar yer almıştır.

Uluslararası turizm olayının bir ülkede hızlı gelişimi etkileyen en önemli aktörlerden biri, ulaşım imkânlarının artmasıdır. Türkiye’de hava taşımacılığı sektörünün gelişimi 14.10.1983 tarih ve 2920 sayılı Sivil Havacılık Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte hız kazanmıştır. Özellikle 1985’tensonra THY önemli ölçüde modernizasyon ve standardizasyon çalışmaları ile birlikte filosunu geliştirerek yurt dışı hatlara yönelmiştir. Bu dönemle birlikte özel havayollarının sayısı artarken, filo kapasiteleri ve pazar payları da artış göstermiştir.

Diğer taraftan Charter seferlerinin başlatılması, yabancı turist trafiğinin artmasına neden olmuştur. Ülkemizdeki altı havaalanı Charter seferine açılmıştır. Özellikle 1970’lerden sonra gelişen "paket tur" uygulaması ile ortaya çıkan toplu seyahat talepleri, tarifersiz uçuşlar düzenleyen özel havayolu işletmelerinin doğmasına neden olmuştur. Başlangıçta kiralık uçaklarla çalışan bu işletmeler, giderek kendi uçak filolarını oluşturmuşlar ve yüksek doluluk oranları ile çalışarak karlı ve büyük ulaştırma işletmelerine dönüşmüşlerdir.

Turizm, bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarına olumlu katkılar yapar. Yöreye, yeni teknolojilerin gelmesine, ulaşım imkânlarının artmasına neden olur. Diğer bir

önemli katkısı, işsizliğin azalmasını sağlar, istihdamı arttırır. OCED istatistiklerine göre 1989 yılında ülkemizde sadece turizm sektöründe doğrudan çalışan personel sayısı yaklaşık 165 bin kişidir. Yeni işletmelerin açılması bu sayının devamlı artmasına neden olmaktadır.

Kritik dönem (1991–1993): Tesislerde doluluk oranlarının düştüğü, turizm gelirlerinin yurt dışında kalan bölümünün büyüdüğü, altyapı yetmezliğinin çevre sorunlarına bağlı hastalıkları artırdığı, turistlerin şikâyetlerinin yoğunlaştığı, turizm yatırımlarının durduğu izlenmektedir.

Uluslararası piyasadan çekilme dönemi (1993–1995): Bu olumsuzlukların arkasından uluslararası piyasadan çekilme döneminde turist sayısında düşüşler olduğu, bunu da domino taşlarının peş peşe yıkılması gibi fiyat kırmalarının takip ettiği, giderek personel ücretlerinin düştüğü izlenmektedir.

Tankut Ünal değerlendirmeyi 1995'e kadar yapmış ama bundan sonraki yıllarda turizm gelirleri ve turist gelişleri açısından bir değerlendirme yapılırsa günümüze kadar olan süreci şu şekilde değerlendirebiliriz:

Tekrar turizm pazarına başarılı dönüş (1995–1998): Hükümetin turizm çeşitliliğine ve tanıtım, pazarlama çalışmalarına önem vermesi ise kitle turizminin her şeyden önce geldiği dönemin geride kaldığına ve turizmde sürdürülebilirlik kavramının yaygınlaştığı dönemdir.

Bu dönemin olumlu etkileri olarak: Türkiye 1995'ten itibaren geçen olumsuz yılların etkisinden kurtularak hem turizm gelirlerini hem de turist varışlarını arttırmıştır. Turizm gelirlerinde 1998'de 7,2 milyar dolara ulaşılmıştır.

Deprem felaketinin turizme yansması (1999): 1999 yılında deprem felaketin nedeni ile turizm de olumsuz etkilenmiş. Turizm gelirleri 5,2 milyar dolara düşmüştür. Ülkeye gelen turist açısından da bir düşüş yaşanmış 1998'te 9,2milyon turist sayısı 6,9 milyon gibi bir rakama inmiştir.

Deprem sonrası toparlanma (2000–2001): Türk turizmi deprem sonrası çabuk toparlanmış. 2000 yılında 7,6 milyar dolar gelir elde ederken, 2001 yılında ise 8,1 milyar

dolar gelir elde etmiştir. Avrupa turizmi içindeki yeri ile değerlendirildiğinde 1999'da %2,2 olan Türk turizminin yeri, 2000 yılında Avrupa pazarının %3,3'ünü oluşturmuştur.

2000'li yıllar: Türkiye 2000'li yıllarda sadece uluslararası değil aynı zamanda piyasanın da önemini fark ederek Türk turistlerin de çeşitli kampanyalarla ilgisini çekmeye çalıştı. Örneğin 2000 yılında sadece iç pazara yönelmiş olan seyahat acenteleri toplam seyahat acentelerinin %10'nunu oluşturdu. Türkiye 2000'li yıllarda Turizm Bakanlığı'nın da tanıtım faaliyetlerine başlamasıyla uluslararası pazardaki yabancı turistlerde farkındalık yaratarak, özellikle İngiliz ve Alman turistlerin tercih ettikleri bir Akdeniz ülkesi olmasını sağlamıştır.

Özetle diyebiliriz ki destinasyon olarak Türkiye 1977–1987 yılları arasında başlangıç, 1987–1997 yılları arasında büyüme, 1998'ten itibaren ise olgunluk dönemine giriş sinyalleri vermeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu teşhise göre yapılması gereken toplam kalite yönetimine ağırlık verilmesi ve beraberinde tanıtımdaki etkinliğin artırılması gerekmektedir.

Türkiye'ye gelen turist sayısının artış hızı ile elde edilen turizm gelirlerinin artış hızının dünya turizminin bir "bütün olarak gösterdiği gelişmenin hızından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu eğilim gelecekte Türkiye'nin bir turizm ülkesi olarak önemini daha da arttıracığının belirtisi olarak kabul edilebilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre yılın ilk altı ayında gelen turist sayısı yüzde 27.22 oranında artarak 8 milyon 558 bin 834'e çıktı. Bu rakam Türkiye'nin yılın ilk altı aylık dönemleri itibarıyla şimdiye kadar ağırladığı en yüksek turist sayısını oluşturuyor. Türkiye, 2004 yılının ilk altı ayında 6milyon 727 bin 490, 2003 yılının aynı döneminde ise 4 milyon 671 bin 446turist ağırlamıştır. 2005 yılında Türk turizminde ziyaretçi sayısı ve turizm gelirinde beklentilerin ötesinde %20'lik bir artış yaşanması muhtemeldir.

1.5. Türkiye'de Turizm Politikalarının Gelişimi

Dünyada turizm hareketleri hızla gelişme gösterirken, Türkiye gerek ekonomik politikaları kapsamında ve gerekse mikro temelde turizm sektöründe çok hızlı bir büyüme sergilemiştir.

Türkiye’de turizm sektörü 1980’li yıllardan itibaren gelişmeye başlamış rakiplerine kıyasla daha genç, kitle turizminin baskısı altında henüz ezilmemiş ama aynı zamanda kıta ötesi pazarlar içinde yeterince keşfedilmemiş bir varış noktasıdır.

Turistik amaçlı yatırımlardaki artış milli gelir içinde turizmin payının yükselişi, hizmet sektöründe öncelikli istihdam alanı haline dönüşmesi, ödemeler dengesine olumlu katkısı, yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi ve Türkiye’nin dünyaya tanıtımını yapan turistlerin sayısındaki hızlı artış, sektörün büyümesini ve önemini göstermeye yeterli olacaktır. Öncelikle turizmin bugünkü gelişimine ulaşana kadar yaşanan tarihsel gelişimini de incelemekte fayda vardır.

Türkiye turizm politikalarının gelişimi, planlı dönem öncesi (1923–1963) ve planlı dönem (1963’ten günümüze) olmak üzere iki ana döneme ayrılabilir. Planlı dönem öncesinde ilgili gelişme son derece sınırlı olmakla birlikte turizmin devletin gündeminde yer aldığı görülmektedir.

1.5.1. Planlı Dönem Öncesi

Türkiye’de turizm ilk resmi ilginin duyulduğu 1934 yılına kadar, 1923’te İstanbul’da kurulan ‘Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’ndan başka ne resmi ve ne de özel bir turizm teşekkülü yoktu. İlk kez 1934 yılında turizm işleri bu büro sayesinde yürütülmüş kanunda kamu hizmetleri arasında turizmde yer verilmiş fakat bu iş yalnızca bir propaganda konusu olarak onaylanmıştı.

Kanunda Neşriyat Propaganda ve Turizm İşleri olarak görülmüştü. 1940 yılında ise turizm işleri 3837 sayılı Kanunla öncelikle “Matbuat Umum Müdürlüğüne” daha sonra da adı değişerek 1943 yılında 4475 sayılı kabul edilen kanunla Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne bağlanmıştı.

Turizm bir ek daire olarak bu teşkilat içinde bırakılmıştı. Turizm Dairesinin 1947 yılı ortalarına kadar kuruluşu yapılmamış olduğu için görev olarak soyut ve genel nitelikte birkaç madde içinde sıralanmış olan turizm de ele alınmamış ve unutulmuştu. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın kalkınması adına yapılan çalışmalarda öteki sanayi alanlarında olduğu gibi özellikle turizm sanayine de önem verilmesi ve yardım yapılması için kararlara varılması Türkiye’de de turizme karşı bir ilginin doğmasına neden oldu.

Başbakanlığa bağlı olarak basın yayın işlerinden ayrı Milli Turizm İdaresi kurulması amacıyla bir teşkilat kanun tasarısı hazırlandı ve 1948'te Meclise sunuldu. Büyük Millet Meclisinde alınan karar göre Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün adı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Turizme ait çalışmalar ancak 1953 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 6086yılı Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu ile sağlanabilmiştir. Yerli ve yabancı yatırımcılar için vergi indirimleri ve bazı teşvik unsurları içeren "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" 22 Mayıs 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de turizmin devlet tarafından desteklenmesi konusundaki önemli bir aşama, başta Ziraat Bankası olmak üzere bazı bankaların katılmasıyla 1955yılında 10 milyon TL sermayeli T.C. Turizm Bankası'nın kurulmasıdır.

Bankanın kuruluş amacı turistik tesisler kurmak, turizm endüstrisine gerekli malzeme ve teçhizatı mal ve ithal etmek, turistik müesseselere krediler açmak, ayrıca yabancı sermayeyi teşvik kanunu hükümleri çerçevesinde yabancı firmalarla turizm konusunda işbirliği yapmak ve turizm sanayine her hususta hizmet etmek olarak belirtilmiştir.

2.7.1963 ünü kabul edilen 265 sayılı Kanunla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın Görevi Kanununun 2.Maddesinde gösterilmiştir:

"Turizmi milli ekonominin verimli sektörü haline getirmek için yurdun turizme elverişli bütün imkânlarını değerlendirir. Turizmle ilgili işleri yapar. Yaptırır, düzenler, teşvik ve koordine eder, denetler. Yurdu ve ulusu tanıtmaya yarayacak hizmetleri görür. Haber ve yayın hizmetlerin görülmesini kolaylaştırıcı tedbirleri alır."

1963 yılı Türkiye'de turizm açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de planlı kalkınma döneminin başladığı bu yılda yalnızca turizm ile ilgilenmesi amaçlanan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı iç ve dış turizmi geliştirmek, turizmi ulusal ekonominin verimli bir kesimi haline getirmek, ülkenin turizme elverişli tüm olanaklarını değerlendirmek, Türkiye'yi tanıtıcı hizmetleri yürütmek gibi görevler bu bakanlığa verilmiştir.

1.5.2. Planlı Dönem Süreci

Planlı dönemde, 1963–1983 yılları arasında devletin, turizm gelişimini sağlamak üzere şartları oluşturduğu ve öncü rol oynadığı "birinci dönem" ve 1983' ten günümüze süregelen "liberalizasyon dönemi" olarak 2 alt dönem tanımlanabilir. 1963–1983

döneminde turizm politikasının temel hedefi turizm yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunmak; döviz gelirlerini arttırmak; yeni iş alanları yaratmak ve Türk vatandaşlarına tatil olanakları sağlamak olarak özetlenebilir.

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için organizasyonlar, yasal ve finansal düzenlemeler ve özel projeler olmak üzere birçok araç kullanılmıştır. 1983'te Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kültür Bakanlığı ile birleştirilerek "Kültür ve Turizm Bakanlığı" adını aldı. 400 Turizm Bakanlığı bu dönemin en önemli kuruluşu olmuştur. Diğer bir yönetim aracı ise yatırımlara kredi desteği ile birlikte proje ve teknik destek sağlamak üzere 1955'de kurulmuş olan Turizm Bankası'dır. Günümüzde 4000'den fazla seyahat acentesinin üye olduğu, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) 1972 yılında seyahat acentelerini bir çatı altında toplamak üzere kurulmuş ve etkin bir yönetim aracı olarak devreye girmiştir.

Devletin öncü rolü oynadığı bu dönemde yasal ve finansal araçlar ise:

- 1965'te çıkarılan ve belgelendirme sistemi getiren, "Turizm Tesisleri Nitelikleri Yönetmeliği",
- "Öncelikli Turizm Bölgeleri" için Bakanlar Kurulu Kararı ile kredilendirme yolunun açılması,
- 1972 yılında ev pansiyonculuğunu geliştirmek üzere başlatılan kredi programı, (Kısa ömürlü olmasına rağmen başarılı olan bu program bugün 460 bin yatak kapasitesine ulaşan yazlık konut yapımına yol gösterici olmuştur.)
- Turizm tanıtımının vazgeçilmez koşulu olan, yayın materyali basımı için gerekli basım malzemesinin ithalinin kolaylaştırılması ile ilgili 1973 yılında getirilen yasal düzenlemelerdir.

Ancak daha liberal bir dönemi başlatan en önemli yasal ve finansal araç, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu" dur. Böylelikle yatırımlar öncelikli turizm gelişme alanlarına yönlendirilerek, kıt kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmış, temel planlama ve koordinasyon işlevini yüklenen Bakanlık, devlet arazilerinin tahsisi ile ilgili işlemleri basitleştiren, yeni turizm türlerinin gelişmesine olanak tanıyan ve tüketici haklarını koruyan bir kuruluş olarak etkinliğini sürdürmüştür.

Turizmi Teşvik Yasasına bağlı olarak planlamaya, turizm alan ve merkez ilanına, kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisine, “Turizm Yatırım ve İşletmelerinin Niteliklerine Yönelik Yönetmelikler” hazırlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kamu arazilerinin turizm yatırımlarına 49 yıllığına tahsisi başta olmak üzere sektöre son derece cazip teşvikler sunulmuştur.

Bu teşviklerin bazıları aşağıda listelenmiştir:

- Kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisi
- Turizmi Geliştirme Fonu
- Düşük faizli ve uzun dönemli turizm kredileri
- Yabancı personel çalıştırma imkânı
- Gümrük muafiyeti
- Yatırım indirimi
- Teşvik kredileri
- Vergi indirimi
- Finansman fonu
- Teşvik primleri

Sonuç olarak bu teşvikler ve ülkede sağlanan istikrar sayesinde Avrupa'nın en nitelikli sayılabilecek turistik tesisleri ülkemizde gerçekleşmiş ve 80'li yıllarda yatak kapasitesinde çok hızlı bir artış meydana gelmiştir.

1.5.2.1. Kalkınma Planları

Turizm politikalarını 1963'ten başlayarak günümüze kadar gelen dönem içinde, temel hedef ve ilkeleri ve sağlanan birtakım gelişmeleri Beş Yıllık Planlarda izleme imkanı bulunmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ekonomi politikası için asıl ilke kabul edilen karma ekonomi ve teşebbüs özgürlüğü prensibi, turizm sektörü için de öngörülmüştür. Turizm sektörü gerçekleştirilmesi, kamu kesiminin özendirici,

önderlik edici fonksiyonlar görmesi, özel sektörün ise üst yapıyı meydana getirmesi kabul edilmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planları ekonomi politikasının hedef, ilke ve yöntemlerini ifade etmektedir. Kalkınma planları parlamentolarda kabul olunan birer kanun niteliği taşır, yıllık programlar ise hükümet kararnamesi mahiyetindedir. Kalkınma Planlarının saptadığı esaslar içinde kamu kesiminin turizm alanındaki görev ve yetkilerinin şöylece saptanmasında isabet olduğu söylenebilir:

- Arz verilerinin tanı bir envanterini yapmak ve korumak,
- Taleple ilgili çalışmaları yürütmek, verileri toplamak,
- Turizm politikasını çizmek,
- Turizm pazarlamasını yürütmek,
- Turizm eğitim ve öğretim faaliyetlerine katkıda bulunmak,
- Turizme yönelik özendirici önlemler almak,
- Altyapı ve finansman hizmetlerini yürütmek,
- Turizm altyapısını gerçekleştirmek,
- Gereğinde öncülük ve özendirme için özel teşebbüsün yatırım yapmadığı dönemlerde yörelerde üst yapı yatırımlarına girişmek,
- Fiyat politikasını saptamak,
- Kontrol görevini görmek.

Devlet Planlama Teşkilatının hazırlamış olduğu beş yıllık kalkınma planlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963–1967) öngörülmüş olan temel ilkeler şunlardır:

- Ülkemizin doğal ve tarihi imkânları kullanılarak, yabancı ülkelerde gelişen bireysel gelir seviyelerine paralel olarak artan turizm talebinden en iyi şekilde yararlanmak zorunludur.

- Ülkemize doğru kayan talebi geliştirmek ve bunun için gerekli yatırımları yapmak ana ilkedir.
- Yabancı turistlerin ortalama dört günlük kalış sürelerini altı gün, harcamalarını 60 dolardan 100 dolara çıkarılması.
- Konaklama tesisleri yanında tanıtım faaliyetleri, hizmet tesislerine ve hediyeelik eşya üretimine önem verilmesi,
- Turizm tesis yatırımlarının özel sektör tarafından, alt yapı yatırımlarının ise kamu sektöründe yapılması,
- Marmara, Ege ve Antalya bölgelerinin öncelikle ele alınması, Sektördeki örgütlemenin yeniden düzenlenmesi ve turistik tanıtıma ve kredi politikasına yeni bir yön verilmesidir.
- Kısa sürede gelişebilecek turistik bölgelere yatırım yapılması, turizm yönünden gelişmiş ve gelişmekte olan merkezlere önem verilmesi, turizm politikasının ilkeleri olarak belirlenmiştir.
- Gereken ülkelerde "Turist Eğilim Araştırması" yapılması, iç turizmin geliştirilmesi, turizm teşkilatı kurularak gerekli yetkilerle donatılması, "Turizm Geliştirme Kurulu" oluşturulması, bürokratik işlemler azaltılarak, turistlere kolaylık sağlanması, turizm personelinin eğitilmesi, doğal kaynakların korunması, turizm politikasının tedbirleri

olarak belirlenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflerin tümüyle gerçekleştiği söylenemez. En önemli zorluk birçok konunun mevzuat değişikliği gerektirmesinden, bunun çok ağır ilerlemesinden, bazı konularda yeterince araştırma yapılmadan teşebbüse girişilmesinden, imkânların sınırlı olmasından kaynaklanmıştır. Alınan tedbirlerin bazıları daha sonraki planlarda ya tamamen terkedilmiş, ya da değişikliğe uğramıştır.

b) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972) döneminde turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak yararlanmak ve turizm gelirlerini, yabancı turist sayısını ve ortalama tüketimlerini arttırmak amaçlanmıştır.

Ayrıca bu dönemde iç turizmin geliştirilmesi, turizm yatırımlarının kitle turizmine dönük olması, yatırımların finansal ve yasal kolaylıklarla desteklenmesi, sektörde uygulanacak fiyat politikasının uluslararası rekabet koşullarına göre düzenlenmesi, yalının politikasında altyapı tesislerinin ve örnek tesislerin kamu sektöründe ele alınması ve diğer turistik yatırımların özel sektöre bırakılması temel ilkeler olarak benimsenmiştir.

Yabancı turist sayısı, dış turizm gelirleri ve ortalama tüketimlerinin artırılması ve iç turizm hareketlerinin geliştirilmesi, turizm yatırımlarının turistik potansiyeli yüksek bölgeler içindeki belirgin yörelerde yoğunlaştırılması, kitle turizmine uygun konaklama ve ulaşım olanaklarının sağlanması ve bu yatırımların kredi yolu ile hukuki tedbirlerle desteklenerek fiziki plana göre yapılmalarının gerçekleştirilmesi, sektördeki fiyat politikasının uluslararası rekabet şartlarına göre düzenlenmesi, sektördeki örgütlenmenin yeniden düzenlenmesi ve turistik tanıtıma ve kredi politikasına yeni bir yön verilmesidir.

Bu plan döneminde turistik yatırımlar hızlanmış, alt yapı yatırımları yoğunluk kazanmış, devlet teşviki artırılmış, sektöre yabancı sermayenin gelişi kolaylaştırılmış, yeni fonlar oluşturulmuştur. Fakat plan dönemi bitiminde genellikle hedeflere ulaşılmadığı, turizme ayrılan kaynakların büyük oranda imalat sanayine kaydığı görülmüştür.

c) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973–1977 dönemi) turizm yatırım ve işletmeciliğinde özel sektörün esas alınması, özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda devletin devreye girmesi ve kitle turizmine uygunluğun sağlanması öngörülmüştür.

Yatırımların, tanıtma faaliyetlerinin, sektörün tüm organizasyonunun ve kamu denetiminin kitle turizmi esaslarına uygunluğunun sağlanması, turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun biçimde özel sektörün esas alınması, kamunun yatırım ve işletmeciliğinde ise öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımlara özel mini sektörün yetersizliği ölçüsünde eşlik amacına yönelmesi bu planın önemli ilkelerindedir.

Fiziksel planlama çalışmalarına devam edilmesi ve turizm alt ve üstyapı yatırımlarının fiziksel planlara uygun olarak yapılmasının sağlanması, III. Plan döneminde Türkiye'ye gelecek turist sayısında ve yurt dışına gidecek vatandaş sayısında yılda ortalama % 13 turizm gelirlerinde % 20. giderlerinde ise % 13 oranında artış olacağı tahmin edilmiştir. III. Plan döneminde 54.000 turistik yeni yatağın devreye girmesi hedef alınmıştır.

Kıyıların, turistik ve ulusal park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılması, turizm sektörünün kredi gereksiniminin Turizm Bankası ve genel bankacılık sistemi kaynaklarından karşılanması hususları asıl ilkeler olarak benimsenmiştir. Bu plandaki amaçlar ise %91 oranında gerçekleşmiştir.

d) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

1979–1983 dönemini kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, kitle turizminin özendirilmesi, turizm yatırım ve işletmeciliğinde kamu kesiminin etkinliğinin artırılması, yatak kapasitesinin pazarlanmasına yardımcı olunması, turistik talebin yılın bütününe dengeli dağılımı için tedbir alınması öngörülmüştür.

Turizm gelirlerinde yılda ortalama yüzde 23,0 turizm giderlerinde ortalama yüzde 4,1 artış öngörülmüş, IV Plan Dönemi sonunda 468 milyon dolarlık net döviz geliri sağlanması planlanmıştır. Yabancı turist sayısının dönem sonunda 13.942 bin kişiye, gelirlerin ise 2.418 milyon dolara ulaşacağı hesaplanmıştır.

Plan döneminde belgeli tesislerin yatak kapasiteleri 55.000 yataktan 95.000'e ulaşması planlanmıştır. Bu kapasite artışı için 18,3 milyar liralık yatırım yapılması, bunun da 9,5 milyar liralık kısmının özel kesim, 8,8 milyar liralık kısmının kamu tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Konaklama tesislerinin turizmde öncelikli bölgelerde kitle turizmine uygun nitelikte kurulması esas alınmıştır.

Kitle turizmine öncelik verilecek, bireysel turizm kitle turizmi gelişinceye kadar desteklenecek, turizm yatırımlarında kamu etkinliği artırılacak gibi ilkeler benimsenmiştir.

Yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi teşvik edilecek, yatak kapasitesi artırılacak, yabancı uyruklu personel çalıştırılması kolaylaştırılacak, pazarlama faaliyetleri geliştirilecek, ikinci konut yapımı önlenerek deniz, göl ve nehir

kıyılan korunacak, turistik talebin bütün yıla yayılması için önlemler alınacaktır. IV. Plan dönemi için bu tedbirler planlanmıştır.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi sonunda gerçekleşen dış turizm gelirlerinin ve ülkeye gelen yabancı turist sayısında plan hedeflerini gerisinde kaldığı gözlenmiştir. Bu hedeflerde, 13.942 bin yabancı turistin ülkeye gelmesi ve toplam 2 milyar 418 milyon dolar turizm gelirlerinin sağlanması beklenirken gelen yabancı sayısı 8.878 bin ve sağlanan turizm geliri 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Uygulama sonuçları hedeflerin gerisinde kaldığını göstermiştir. Dünya turizm hareketlerinde 1980–82 yıllarında izlenen durgunluğun yanı sıra 12 Eylül 1980 öncesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu anarşik ortamda olumsuz yönde etkilemiştir.

e) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

V. Beş Yıllık Kalkınma Planını 1984–1989 dönemini içermektedir. Dış turizm gelirlerinde yılda ortalama yüzde 14,2 giderlerinde ise yüzde 18,9 artışla V. Plan dönemi sonunda, 540 milyon dolarlık net döviz geliri sağlanması hedef alınmış, dönem sonunda Türkiye'ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısı yılda yüzde 10,8 artışla 3 milyon kişi, yurt dışına gidecek vatandaş sayısının ise yılda ortalama yüzde 3,5 artışla 2 milyon 500 kişi dolayında olacağı tahmin edilmektedir. Belgeli konaklama tesisleri kapasitesinin, inşa halindeki tesislerin yaratacağı ilave 38.000 yatak ile V. Plan dönemi sonunda 100.000 yatağa ulaşması beklenmektedir. Türkiye'nin tabii, tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığı, av ve sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyeli, ekolojik dengeyi koruma, çevreyi temiz ve sağlıklı tutma ve güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilecektir. Türkiye, OECD ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Balkan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile turistik ilişkilerini geliştirecektir. Kitle turizmine öncelik verilecek ancak bireysel turizm de ihmal edilmeyecektir. Çalışanların en uygun şartlarda tatil yapmaları ve dinlenmeleri sağlanacaktır.

Turizm hareketleri ile ilgili istatistik verilerin yetersizliği dikkate alınarak, yurda gelen, yabancılar ve işçi aileleri ile yurt dışına çıkan vatandaşlar konusunda ayrıntılı ve güncel bilgilerin toplanmasında modern teknik imkânlardan yararlanılacak, iç turizm hareketleriyle ilgili bilgiler de sağlanmaya çalışılacaktır. Doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımında koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonu sağlanacaktır.

Turizm kaynakları envanteri ile fiziksel planlama çalışmalarında ilgili kamu kuruluşları, bilim kurumları, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör kurumları arasında işbirliği sağlanacaktır. Turizm Bankası'nın doğrudan yatırım yapması yerine fonların kredi olarak kullanılması suretiyle özel sektörün turizme daha etkin bir şekilde katılma imkânlarının artırılması hedeflenmektedir.

Turizm öncelikli yöre ve yerleşim merkezlerinin gelişmesi desteklenecektir. Antalya ve İzmir havaalanlarının uluslararası yolcu taşıma faaliyetlerinin arttırılmasına çalışılacaktır. Kurvaziyer turizminin geliştirilmesi ve yatçılığın yaygınlaştırılması için gerekli destekler temin edilecektir. Turizm sektörünün yönlendirilmesi için ihtiyaç duyulan sınır giriş-çıkış istatistiklerinin sağlıklı ve seri olarak derlenmesi ile ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının temini için bilgisayar sistemi geliştirilecektir. Turizm mevzuatı günün şartlarına uygun hale getirilecektir.

Turizm Bankası'nın kaynakları özel yatırımların verimliliğini ve hacmini arttıracak yönde kullanılacaktır. Mesleki turizm öğretim ve eğitimi için Turizm Eğitim Merkezleri'nin modernize edilerek, çağdaş otel işletmeciliğinin ihtiyaç duyduğu personeli yetiştirecek düzeye getirilmesi amacıyla otel okul sistemine geçilerek yabancı dil ağırlıklı eğitim yapılacaktır.

Turizm hedeflerini gerçekleştirmek üzere benimsediği ilke ve politikalarda şöyle özetlenebilir: Türkiye'nin turizm potansiyeli, *ekolojik* dengeyi ve çevreyi koruma ilkeleri doğrultusunda değerlendirilecek, Türkiye, Avrupa, Amerika ve Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Balkan ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile de turistik ilkelerini geliştirecektir.

Bireysel turizm ihmal edilmeden kitle turizmine öncelik verilecek, turizmle ilgili istatistikler geliştirilecek, daha modern tekniklerden yararlanılarak daha ayrıntılı ve güncel verilerin toplanması sağlanacak, doğal ve kültürel çevre değerlerini koruma stratejileri ile turizmi geliştirme stratejileri bütünleştirilecek ve bu amaçla ilgili tüm kişi ve kuruluşlar arasında işbirliği sağlanacaktır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının en önemli girişimi Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi olmuştur. Bu proje planlama, finansman, yönetim gibi süreçleri kapsayıp, 1995 yılına kadar bölgede toplam 38.000 yatak kapasitesinin oluşturulmasını amaçlamıştır.

Projede devlet öncü bir rol oynamış, özel sektöre de ek finansman ve krediler tahsis edilmiştir.

f) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

1990–1994 yıllarını içine alan, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, turizm hedefini şöyle saptamıştır:

Turizm gelirlerinin, plan döneminde yılda ortalama %13,6 oranında arttırarak,1994 yılında 5.514 milyon dolara, turizm giderini yılda ortalama %18,4'lük bir artışla 1994 yılında 1.026 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Turist sayısında ortalama %8,2'lik artışla 5,0 milyon kişiden 7,4 milyon kişiye ulaşılma hedefi ile birlikte, yurt dışına çıkan turist sayısı ise %4,8'lik bir artışla 2,2 milyon kişiden 2,8 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Konaklama tesislerinin sayısının, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanmasıyla VI. plan dönemi sonunda 350 bin yatağı aşması beklenmektedir.

VI. Beş Yıllık Plandaki İlkeler:

- Sektörde kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençli, kongre, termal, golf ve 3. yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikaları geliştirilecektir.
- Turizm sektörüne doğrudan veya dolaylı olarak hizmet verelerin sayıca yeterli düzeye getirilmesi ve eğitilme suretiyle bilgi ve becerilerinin artırılması sağlanacaktır.
- Turizm alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesine önem verilecektir.
- İnsanlığın kültür ve tabiat mirası durumundaki değerler etkin sekide korunacak, çevre ile kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyet ve yatırımları planlanacak ve uygulanacaktır.
- Charter taşımacılığı geliştirilecek ve yerli seyahat acentelerinin tur operatörlüğü teşvik edilecektir.
- Mevcut tesislerde doluluk oranlarını artırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve nitelik yükseltici önlemler alınacaktır.

- Doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik verilecek, belirli sahaların korunmaya alınarak turizme açılması teşvik edilecektir.
- Turistik tesis işletmeciliği geliştirilecek, küçük kapasiteli tesisler ve aile işletmeciliği teşvik edilecektir.
- Toplumun en uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapması sağlanacaktır.

g) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1995–2000 dönemini kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, turizm çeşitliliğine ve tanıtım, pazarlama çalışmalarına önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yatak kapasitesinin artırılması yoluyla kitle turizminin her şeyden önce geldiği dönemin geride kaldığına ve turizmde sürdürülebilirlik kavramının öneminin anlaşıldığına dair sektörün diğer sorunlarına yönelik politika önerileri taşıması bakımından da önemlidir.

Sektörün temel amaçları olarak rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi, yerel halkın ve turistlerin beklentilerinin karşılanması, doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirilerek sürekliliğinin sağlanması saptanmıştır.

Dönem sonunda yatak kapasitesi 800 bin olması, doğal sermayenin korunması ,tanıtım için yeni finansman teknikleri geliştirilmesi, "Akdeniz - Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi" (ATAK) projesi hızla uygulanması, "Kullanan öder - kirleten öder" ilkesi uyarınca kamunun hazırlayacağı teknik altyapının finansmanına kullanıcıların katılımı sağlanması, hizmet kalitesinin artırılması için sertifikasyon sistemine geçilmesi sağlanması, VII. Plan döneminde benimsenmiştir.

"Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu", "Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasası", "Deniz Turizm Birliği", "Pansiyon İşletmecileri ve Türkiye Pansiyon İşletmeciliği Birliği", "Rehberler Birliği" yasalarının çıkartılması, VII. Plan döneminde öngörülmüştür. Yatak kapasitesinin artırılması yoluyla kitle turizminin her şeyden önce geldiği dönemin geride kaldığına ve turizmde sürdürülebilirlik kavramının öneminin anlaşıldığına dair sektörün diğer sorunlarına yönelik politika önerileri taşıması bakımından da önemlidir.

h) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

2001–2006 dönemini içeren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yapılması hedeflenen değişiklik ve düzenlemelerin başında Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Yasası'nın günün koşullarına uygun hale getirilmesi gibi çok önemli konular vardır. Yeni yasal düzenlemeler arasında göze çarpan en önemli yenilik “Turizm Bölge Birlikleri Kanun Tasarısı” ve Türkiye Turizmciler Meslek Birlikleri Kanun Tasarısı'dır.

Belirlenen hedefler aşağıda özet olarak verilmiştir.

- Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılmasını sağlamak,
- Turizm mevsiminin yılın tamamına, her bölgeye yayılması, doğal ve tarihi çevreyi, koruyucu ve geliştirici yaklaşım içinde olunması,
- VIII. Plan dönemi sonunda Turizm Bakanlığı belgeli ve Belediye Belgeli yatak kapasitesinin 751 bin olması,
- Teşviklerin ağırlığının pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine verilmesi,
- Kullanan Öder - Kirleten Öder ilkesiyle kullanıcıların fiziki altyapının finansmanına katılımının sağlanması,
- Turizm eğitiminde standartlar belirlenerek, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için erekli beceri düzeylerini sağlayacak belgelendirme sisteminin geliştirilmesi,
- Turizme yönelik arazi kullanımının denetimini sağlamak için yasal düzenleme yapılması,
- AB'nin tek Pazar uygulamasının yaratacağı talep daralmasını engellemek için yeni dış pazarlar aranması, alternatif turizm faaliyetlerine önem verilmesi,
- Turizmin mevsimsellik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri de dikkate alınarak yeni potansiyel alanlar yaratmak amacıyla golf, kış, dağ, termal, sağlık, yat, kongre turizmi ve eko turizm ile ilgili yönlendirme faaliyetleri sürdürmek,

- Akdeniz Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi kapsamına girebilecek projelerin yürütülmesinde, idari ve mali sorunların çözümlenmesi ve Hazine garantisine gerek duyulmayacak bir model çerçevesinde proje uygulamasının hızlandırılması sağlanacaktır.
- Milli Park alanlarına sürdürülebilir turizm gelişimi için gerekli düzenlemelerin yapılması bu plandaki ilkeler ve politikalar olarak belirlenmiştir.
- Finansman sorunu nedeniyle Akdeniz - Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) projesinde fazla bir mesafe kat edilememiştir. Bu dönemde olumlu bir adım olarak Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Tanıtım ve pazarlama konusunda gelişmeler kaydedilmiş olmasına karşın reform ihtiyacı vardır. Yabancı tur operatörlerinin yatay ve dikey entegrasyonla aşırı büyümeleri, fiyat ve koşulları tek taraflı belirlemeleri ülkemiz turizmini olumsuz etkilemektedir. Ulaşım alt yapısının ve havaalanlarının geliştirilmesi öncelikle gereklidir. Turizm eğitiminin yetersiz olması hizmet kalitesini düşürmektedir.

i) Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı

Türkiye turizm sektörünün gelişme eğilimi ve özellikle konaklama arzının sayısal, niteliksel ve bölgesel yoğunlaşma bakımlarından ulaştığı boyut itibarıyla, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan politika, ilke ve hedefler turizm sektörü açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de, turizm sektörünün gösterdiği gelişim eğilimini sürdürebilmesi için karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm çeşitlerini öne çıkaran ve hizmet kalitesini artırmayı amaçlayan politikalara ihtiyacı vardır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, gelişmenin önemli bir aracı olarak turizmin, Sürdürülebilir Gelişme Stratejilerinde aktif bir rol alması hedeflenmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında, diğer sektörlerde olduğu gibi, turizm sektöründe de uygulanacak politikaları belirlemek üzere 13 Ekim 2005'te, Özel İhtisas Komisyonu oluşturularak çalışmalara başlanılmış ve izleyen süreçte iki toplantı daha gerçekleştirilerek 'Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu' hazırlanmıştır. Raporla Türkiye turizm sektörü, Akdeniz'in dördüncü büyük destinasyonu olma noktasını aşmış, sürdürülebilirlik ilkesini benimsemiş bir sektör olarak; eğitilmiş nitelikli işgücü ve düzeyi gittikçe yükselen teknik altyapı, tesis ve servisleri ile öncelikle ülke halkının yaşam ortamını

iyileştirici, kendi kaynağını yaratabilen, öz denetim yapabilen, rakip varış noktalarıyla yarışabilir, iç verimliliği yüksek bir sektör haline getirilmesine yönelik detaylı çalışmalar yapılmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan politika, ilke ve hedefler ve stratejik tedbirler şu şekilde belirlenmiştir:

Ana Politikalar başlığında belirlenen maddeler şu şekildedir:

- Turizm sektörünün bölgeler arasındaki gelir ve gelişmişlik dengesizliklerinin azaltılması yönünde katkıda bulunması,
- Turizmde sektörel gelişmenin öncelikle yüksek düzeyde nitelik hedefine yönelmesi nicelik uğruna nitelikten ödün verilmemesi,
- Türk turizminin uluslararası turizm pazarından azami payı alabilmesi amacı ile yeterli talebin yaratılmasının sağlanması.

Amaçlar başlığında belirlenen maddeler şu şekildedir:

- Ülkeye daha çok turist girişinin sağlanmasının yanı sıra kişi başına düşen geliri artırmak,
- Sunulan hizmetin kalitesini artırmak,
- Pazarlama kanallarını çeşitlendirmek,
- Doğal sermayeyi koruyan ve sürdürülebilir kılan karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm çeşitlerini ön plana çıkarmak.
- Enformasyon sektörü yerine bilgi sektörü olmak,
- Kısa dönem yanında uzun dönemi dikkate almak,
- Firma karlılığı ile birlikte ekonomik fayda sağlamak,
- Hizmet zincirinde dengeli getiri oranlarını göz önünde tutmak,
- Yabancı turist sayısı ve fon akımını takip etmek,
- Küreselleşmenin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için sermaye mülkiyetini korumak,

- Yeni ürün uzayı yaklaşımını sağlamak,
- Yeni eğilimleri izlemek ve yeni ürünler yaratmak,
- Sadece kamu kaynaklarını kullanmak yerine yeni kaynaklar yaratma aşamasına geçmek.

Stratejik Tedbirler başlığında belirlenen maddeler şu şekildedir:

- Turizm yatırımlarının çeşitlendirilmesi ve ülke yüzeyine yaygınlaştırılması,
- Turizm etkinliklerinin gelişmiş ve yoğun kullanıma konu olan yörelerden diğer alanlara kaydırılması ve tüm yıla yayılması,
- Doğal ve tarihi çevrenin korunması,
- Turizmin yoğun olarak geliştiği yörelerin yakınlarında yer alan kentlerin altyapı eksikliklerinin giderilmesi,
- Dış tanıtımlarda, pazarlardaki ve müşteri profilindeki gelişmelerin sürekli izlenmesi ve tanıtma etkinliklerinde değişen koşullara hızla uyum sağlanması,
- Pazarın çeşitlendirilmesi, turizm ürününe, özel turizm pazarlarına hitap edebilecek nitelikler kazandırılması,
- Ziyaretçi sayısının ve ziyaretçi başına yapılan harcamanın artırılması,
- Yüksek gelir gruplarının ülkemize çekilmesi ve yıl boyu talep yaratılması,
- İç ve dış talep dengesinin bölgelere ve ürünlere dengeli dağılımının sağlanması,
- Dış tanıtım ve pazarlamada eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA PLANLAMASI VE POLİTİKALARI

Ülkelerin sınırları içerisinde ekonomik faaliyetlerin yapılabilmesi açısından bazı alanların birbirinden ayrılması gerekmektedir. Ekonomik alan diye adlandırılan bu alanlar, daha çok ulusal kalkınma ve bölgesel kalkınma çalışmalarının yapılabilmesi açısından önemlidir. Ekonomik alan, o alanda yaşayan insanların refah seviyelerini yükseltmek açısından farklı teknikler kullanılarak bazı araçlar yardımıyla belirlenmektedir. “Ekonomik alan kısaca ulusal planlamaya mekân boyutu dâhil edilerek belirli matrislerin ortaya konmasıdır” (Dinler 2005,72).

Bu bölümde kalkınma kavramı, bölgenin tanımı ve Türkiye’de bölgesel kalkınma planlaması ve bölgesel kalkınma politikaları ele alınacaktır.

2.1. Kalkınma Kavramının Tanımı

Kalkınma, iktisat disiplininin yanında sosyoloji, siyaset ve kamu yönetimi gibi sosyal bilimlere ilgilendirmektedir. Kalkınma kavramı, ulusların gelişimine uygun olarak farklı dönemlerde farklı anlamları bünyesine dâhil eden bir kavramdır. Örneğin, Marks’ın toplumsal değişimin nedenlerini izahıyla, Milner’in izahı arasında büyük farklar bulunmaktadır. “Marks kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimlerle açıklarken, Milner kalkınmayı, o dönemdeki hükümet faaliyeti olarak değerlendirmektedir” (Yavilioğlu 2002, 60).

En dar anlamıyla kalkınma, ulusun her yönüyle arzu edilebilir bir seviyeye gelmesidir. Ya da kalkınma, “maddi refahın artırılması, yoksulluğun kökünün kurutulması, üretimde kullanılan girdiler ve elde edilen çıktılarının kompozisyonunun değiştirilmesi gibi süreçleri içerir” (Berber 2004, 9). Yani kalkınma salt üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. “Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanında, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınmanın temel öğeleridir” (Han; Kaya 2006, 2). Anlaşılacağı üzere kalkınmışlık seviyesi, toplumun niteliksel değerlerinin yanı sıra, niceliksel olarak da sahip olduğu değerlerde meydana gelen iyileşmeyi ifade etmektedir.

Kalkınma kavramından türemiş olan diğer bir kavram ise bölgesel kalkınma kavramıdır. Ancak bölgesel kalkınma kavramına geçmeden önce, bununla ilişkili olan, bölge, ekonomik alan ve bölgecilik kavramlarının ortaya konulması gerekmektedir. Bunlar bir sonraki kısımda açıklanmıştır.

2.2. Bölge ve Bölgesel Kalkınma

Etimolojik kökü Latince “regio: çevre alan” anlamına gelen bölge, farklı dönemlerde dönemin ihtiyacına göre farklı anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Bölge tanımını yapabilmek için ekonomik, kültürel, etnik, yönetsel ve coğrafya açısından bazı unsurların tanım içerisinde yer alması gerekmektedir. En geniş anlamıyla “bölge, belirli kriterler bakımından homojen (mütecanis) mekân parçası şeklinde tarif edilmektedir”(Erkal 1978, 19). Bölge, bazen birkaç ilin birleşmesiyle meydana gelebileceği gibi, bazen metropollerini içine alan, bazen de AB gibi ülkeleri içinde barındıran çok geniş kara parçalarından oluşmaktadır. Örneğin, “Avrupa Birliği’nde (AB) planlama bağlamında bölgeler kent ve metropol alandan, çok geniş kırsal bölgeye kadar çeşitli boyutlardadır (www.dpt.gov.tr).

Bölge kavramının doğurduğu kavramlar arasında yer alan, bölgecilik kavramı iktisadi, toplumsal ve kültürel özellikleri ile bir bütün oluşturan, bir yörede oturanların doğal kaynak ve zenginlikleri kendi eliyle işletmeleri, kendi etkinliklerini kurmaları ve kendilerini yönetmeleri anlamına gelmektedir (Turan, 2005:39).

Bölgecilik kavramından türemiş olan diğer bir kavram ise bölgesel kalkınma kavramıdır. Bölgesel kalkınma, ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik ve toplumsal potansiyellerin harekete geçirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü olarak tanımlanabilmektedir (DPT, 2003: 250).

Bölgesel kalkınmayı bu tanımlardan yola çıkarak yeniden tanımlarsak bölgesel kalkınma, bölgenin katılımcılık ve sürdürülebilirliğin yer aldığı sosyal ve ekonomik potansiyelin aktif olarak rol oynamasıyla bölge refahının yükseltilmesidir. Bölgesel kalkınma, merkezi yönetimin yukarıdan aşağıya yaklaşımı yerine, bölgesel yerel

aktörlerin katılımıyla sınırları çizilmiş ekonomik alanın, sanayileşmesi ve sosyal yapısının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Kalkınma ve bölgesel kalkınma kavramları ülkelerin bölge ve ülke politikasına göre farklı boyutlarda ortaya çıkmıştır. Son yüzyılda yeniden şekillenen kavramlar aşağıdaki kısımda anlatılmıştır.

2.3. Bölgesel Kalkınmanın Dayandığı Esaslar

Sanayileşmeyle birlikte, ülkeler ekonomik kalkınma sürecine girmiştir. Ekonomik kalkınma sürecine giren ülkeler yatırımların hangi sektöre ve bölgeler arasında nasıl dağıtılacağını piyasa güçlerine bırakmıştır. Ancak böyle bir uygulama, bölgeler arasında gelişmişlik farkını ve beraberinde de bölgelerde sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Piyasa mekanizmasının bölgelerarasında eşitsizlik sorununa çözüm olamayacağı ortaya çıkmıştır.

Dengesizliğin ortadan kaldırılması için piyasa mekanizmasının yetersiz kalması, hükümet politikalarının uygulanması gerektiğini gündeme getirmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra hükümet plan ve programlarıyla bölgesel farklılıkları azaltmak için ekonomiye müdahale edilmiştir.

Hükümet müdahaleleri, bölgesel iktisat ve bölgesel kalkınma konusunda kuramsal çalışmaların yapılmasını gerektirmiştir. Yerelleşme ekonomisi olarak da adlandırılan bölgesel iktisat ve buna bağlı olarak bölgesel kalkınmada yeni görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu görüşlerden biri de kalkınmada mekân boyutunun dâhil edilmesi ile ilgilidir. “Beckman, Greenhut, Norman, Ohta gibi iktisatçıların mikro iktisat çalışmalarında, Hotelling, Schmeider, Lerner ve Singer gibi iktisatçıların da mekân faktörünü analizlerine dâhil ettikleri görülmektedir.” (Schaeffer ve Bukenya Çev. Ildırar, 2004:14).

Mekân boyutunun kalkınmaya dâhil edilmesiyle makro iktisattan (ulusal iktisat) farklı olarak bölgesel iktisat ortaya çıkmıştır. Bu iki iktisat dalının kalkınma yaklaşımını Schaeffer ve Bukenya (2001) analiz konusu, bölgenin seçimi, analiz biriminin ölçüğü, bütünlük derecesi, açıklık derecesi, politika değişkenleri, alan ve ele alınmış şekli kriterlerine göre aşağıdaki gibi açıklamıştır (Çev. Ildırar, 2006:15):

- Bölgesel iktisatta analiz konusu olarak, ekonomik performans, ekonomik faaliyet, sermaye ve işgücünün bölge içinde ve bölgeler arasında mekânsal dağılımı dikkate alınmaktadır. Makro iktisatta ise analiz konusu olarak sermaye ve işgücünün hem bölge içinde hem de bölgelerarasındaki mekânsal dağılımı dikkate alınmaktadır.
- Makro iktisatta bölgenin seçiminde ulus ön plana çıkarken, bölgesel iktisatta ise verilerin elde edilebilirliğine göre değişmektedir.
- Bölgesel iktisatta, analiz biriminin ölçeği kriterinde, geniş ölçekli, küçükten büyüğe doğru bir yaklaşım izlemektedir. Ulusal iktisatta ise buna ilaveten pek çok araştırmanın konusu ulusal ekonomilerdir.
- Bütünlük derecesi, bölgesel iktisatta bireysel davranış modellerinden oldukça bütünlüştürülmüş modellere kadar değişkenlik göstermektedir. Makro iktisatta ise bu kriter 'oldukça bütünlüştürük' olarak açıklanmaktadır.
- Açıklık derecesi kriteri, bölgesel iktisatta genellikle aynı ülke içerisinde bölgelerarasında herhangi bir ticaret kısıtlaması söz konusu yapılmamıştır. Makro iktisatta ise açıklık derecesi ekonominin ölçeğine, kendi kendine yetkinlik derecesine ve kamu politikalarına bağılı olarak değişmektedir.
- Bölgesel iktisada göre politik değişkenlerde, bir kısmı bütünlüştürük davranışlara yönelik pek çok politik değişken bulunmaktadır. Makro iktisatta ise çoğunlukla bütünlüştürük davranışlara yönelik kısmen az politika değişkenleri söz konusudur.
- Alanın ele alınış şekli kriterine göre bölgelerarası modeller genellikle iki bölgeyle sınırlıdır. Fakat bölge içi model ile alan içinde pek çok nokta arasında karşılıklı etkileşimde bulunmaktadır. Makro iktisatta ise, bölgeler, alandaki noktalar olarak ele alınmaktadır. Pek çok model yalnızca iki bölgeyle kısıtlanmaktadır.

Ulusal kalkınmanın ve bölgelerarasındaki dengesizliğin, ulusal hükümet politikalarıyla aşılması, bölgesel iktisadın, kabul görmesine neden olmuştur. Bölgesel dengesizlik sorunuyla ortaya çıkan bölgesel kalkınmada yerinden yönetimlerin rolü artmıştır. Yerel yönetimlerin yanında bölgesel kalkınma konusunda yeni kurumlaşmalar da ortaya çıkmıştır. Bölgesel politikaların uygulanması amacı ile şekillenen kurumlaşmalar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunların arasında en önemlisi 'Bölgesel

Kalkınma Ajanslarıdır. (Eraydın, 2003:137). Bölgesel kalkınmada önemli bir kurum olarak görülen bölgesel kalkınma ajansları bir sonraki kısımda anlatılmıştır.

2.4. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının farklı tanımları yapılmaktadır. European Association of Regional Development Agencies'e (EURADA) göre BKA, "sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirleyen, bunların çözümüne yönelik imkânlar ile çözümleri belirleyen ve bu çözümleri geliştiren problemleri destekleyen kurumlardır" (www.eurada.org).

Başka bir tanıma göre ise BKA, "merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip canlandırmak amacıyla kuruluş ve faaliyetlerini tamamen veya kısmen kamunun finanse ettiği kurumlar olarak tanımlanmaktadır" (Kumral, 1994:63).

Tanımları fazlaştırmak olasıdır. Ancak bu tanımlardan yola çıkarak şu şekilde bir tanım yapılabilir: BKA, belirli ölçülerle sınırları belirlenmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik ve sektörel sorunlarını belirleyip, çözmek için plan ve proje yapan/yaptıran, bölgede bulunan aktörlerle birlikte çalışan, merkezi hükümetten bağımsız kurulmuş ve faaliyetlerinin tamamı ya da bir kısmını finanse eden kurumlardır.

2.4.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Amaçları

Değişim içerisinde olan yönetim anlayışına paralel olarak BKA'lar, çağın ihtiyaçlarına uygun olarak değişimi sürekli yakalamak zorunda kalmıştır. Zaman içerisinde bölgesel ihtiyaçlara bağlı olarak BKA'ların amaçları da değişmiştir. BKA'ların farklı amaçlarının yanı sıra ortak noktada birleşen amaçları şu şekilde sıralanabilir (Çakmak, 2006:82):

- Bölge kalkınması için strateji geliştirmek,
- Bölgenin rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalar yapmak,
- Bölgeye yatırım çekmek,
- Bölgenin fiziki ve beşeri altyapısını geliştirmek,

- Bilgi toplamak ve yaymak,
- Ulusal ve uluslararası fonları yönetmek,
- Bölge çıkarlarını savunmak.

BKA'lar için, faaliyete geçmeden önce yapılması gereken öncelikli konu strateji geliştirmektir. Strateji oluşturmak, yerel ve kamusal bütün aktörler için birlikte hareket edilmesi gereken bir forum gibidir. BKA, kamu ve özel bütün bölgesel aktörlerin önceliklerinin, sektörel ve sosyal kabiliyetlerinin ve sınırlamalarının tartışıldığı bir forum oluşturur. BKA yerel ekonominin temel aktörlerini bu konuda ortak görüşler etrafında toplayabildiği ölçüde de başarılı olabilecektir (Çakmak, 2006:82).

Bölgenin rekabet gücüne sahip firmalar için gerekli her türlü çabayı göstermesi gereklidir. Bölgede bulunan rekabet gücü yüksek aktörlerin bulunması, rekabet ilişkisinin doğmasına neden olmaktadır. BKA'ların üzerine düşen görev, aktörlerin rekabet gücünü geliştirmek için bu doğrultuda eğitimler ve seminerler düzenlemektir.

Teknolojinin ilerlediği küreselleşen bir dünyada, bölgesel kalkınma ajanslarının bölgeye yatırım çekmesi hiç de kolay değildir. BKA'lar sermayenin bölgelerden bağımsız hareket ettiği günümüz şartlarında yatırımcıyı kendi bölgesine çekmeyi amaçlamaktadır. Bunun için karşılaştırmalı üstünlüklerini değerlendirerek yatırımcılara bölgeyi tanıtmaktadır.

Bölgenin fiziki ve beşeri altyapısının geliştirilmesi, bölgeye yeni yatırımların çekilmesine bağlıdır. Fiziki alt yapı şartlarının olgunlaşması, hem bölgede bulunan KOBİ'lerin hem de yeni yatırımcıların rekabet gücünü arttırmaktadır. Fiziki altyapıların geliştirilmesi için teknoloji parklarının kurulup, üniversite ve araştırma enstitülerinin desteğinin alınması amaçlanmaktadır. İş geliştirme merkezlerinin kurulması da KOBİ'ler için kuluçka görevini üstlenerek bu lokomotif kurumları geliştiren bir unsurdur.

Beşeri altyapının geliştirilmesi yatırımcıyı bölgeye çekecektir. Üretim faktörlerinden en önemlisi insanın geliştirilmesidir. İnsana yapılan yatırımın karşılığını kısa vadede almak oldukça zordur. Uzun vadeli bir getiriye sahip olan bu yatırımın istikrar göstermemesi bazen yatırımları caydırıcı hale getirmektedir.

BKA'nın amaç ve görevlerinden biri de bölge kalkınması için gerekli verileri toplayıp, derlemek ve kullanılır hale getirmektir. Bölgenin olumlu yönlerinin yeterli düzeyde bir veri tabanı ile oluşturulup ilgilenenlere sunulması, bölgesel kalkınmaya bir ivme kazandırmaktadır.

BKA, görevlerini yerine getirmek ve faaliyetlerini sürdürmek için finansal kaynaklara ihtiyaç duyar. Özellikle geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlar kaynak sağlamaktadır. Bunun yanında AB ile ilişkili olan ülkelere birliğin kaynak tahsis ettiği bilinmektedir. Ancak sadece finans kaynaklarının bulunması yeterli değildir. Önemli olan elde edilen fonların belirli bir süre içinde etkin bir şekilde idame etmektedir.

2.4.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı

BKA'lar için, standart bir idari yapılanma söz konusu değildir. Yerel toplumun genel özellikleri ile ihtiyaçları kadar kurulan BKA'nın amaç ve faaliyetlerine göre farklı idari yapılar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Türkiye'deki ajansların yönetim kurulu, kalkınma kurulu ve genel sekreterlik organları bulunmaktadır. Avrupa'da yaygın olan ajansların yapısı temel alınarak hazırlanan Bölgesel Kalkınma Ajanslarının yapısı iki grupta toplanır. Bunlardan birincisi yönetim organları, ikincisi ise yürütme organlarıdır (Çakmak, 2006:78).

2.4.2.1. Yönetim Organları

Bu organları genel kurul, başkan ve başkan yardımcıları, yönetim kurulu, denetleme kurulu, genel müdür olmak üzere 5 unsurda toplamak mümkündür. Bu organlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

a) Genel Kurul

Merkezi yönetimin bölgedeki en üst düzeydeki temsilcisi, yerel yönetim temsilcileri, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcileri, bölgede bulunan ticaret ve sanayi odası başkanları, üniversite ve araştırma enstitülerinin bazı üyeleri ve özel kesim temsilcilerinden oluşur.

b) Başkan ve Başkan Yardımcıları

Kurumun, kuruluş biçimine göre başkan ya da başkan yardımcısı seçilebilir. Eğer BKA merkezi hükümet tarafından kurulmuşsa, o bölgedeki merkezi hükümetin en yüksek temsilcisi başkan olarak atanır. Aynı şekilde ajans yerel yönetim tarafından kurulmuşsa, yerelin en yüksek temsilcisi başkanlık görevine getirilir. Bunların dışında başkan ve yardımcılarını oylama yolu ile de seçilebilmektedir.

c) Yönetim Kurulu

Üyelerinin tamamı, genel kurul içinden seçilebildiği gibi bazen merkezi hükümetler tarafından da atanabilmektedir. Yönetim kurulu üyelerinin sayısı faaliyet alanına göre değişmektedir. Ancak yönetimin hızlı ve esnek bir yapıda karar alabilmesi için üyelerinin fazla olmaması tercih edilir.

d) Denetleme Kurulu

Kurul üyeleri, yönetim kurulu ve genel kurul içinden seçilebileceği gibi dışarıdan bağımsız denetçilerden de seçilebilir.

e) Genel Müdür

Genel müdürlük kendi başına bir yapıya sahip olabildiği gibi bazen genel sekreterlik olarak oluşturulabilir. Teknik ve idari olarak ikiye ayrılabilirler. Uygulanan programları geliştirmek ve imkânları değerlendirmek, teknik yöneticinin görevleri arasındadır. İdari yönetici ise ekipler kurmada, eğitim işleriyle ya da rutin işlerle uğraşır.

2.4.2.2. Yürütme Organları

Bunlar teknik ekipler ve danışman gruplarından oluşmaktadır. Bu birimler genel müdüre bağlı olarak çalışan, bölgenin ihtiyaçlarına bağlı olarak uzman kişilerden oluşur. Kırsal kalkınma, turizm, KOBİ geliştirme gibi alanlarda oluşturulmuş özel gruplardır. Eğer yerelde uzman kişiler yeterli değilse, bölge dışından kendi alanlarında uzman kişiler dış danışman olarak görev alabilirler.

Bu organlar belirli amaçları yerine getirmek için çalışırlar. Bu amaçlar aşağıdaki kısımda açıklanmıştır.

2.4.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri

Bölgesel kalkınma ajansları bölge özelliklerine, hükümet politikalarına ya da toplumun geleneksel yönetim anlayışına göre farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar genellikle 5 farklı gruba ayrılmaktadır (Çakmak, 2006:69):

- Kuruluş biçimine göre bölgesel kalkınma ajansları
- European Association of Development Agencies'e (EURADA) göre bölgesel kalkınma ajansları
- Fonksiyonlarına göre bölgesel kalkınma ajansları
- Mali kaynaklara göre bölgesel kalkınma ajansları
- Diğer kriterlere göre bölgesel kalkınma ajansları

2.4.3.1. Kuruluş Biçimine Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları, uygulamada farklı şekillerde incelenmektedir. Bazen merkezi hükümetler kuruluştaki etkili olurken, bazen de yerel yönetimler etkili olmuştur. Temelde 4 şekilde karşımıza çıkan bu ayrım aşağıda anlatılmıştır:

- Merkezi hükümetler tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları

Genelde gelişmekte olan ülkelerde devlet kanalıyla kurulan BKA'lardır. Sivil toplum anlayışının ve özel girişimcilik için gereken şartların olgunlaşmadığı bölgeler için uygundur.

- Yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları

Bu tip ajanslar yerel/bölgesel otoritelerin kendi yapıları dışında, değişen düzeylerde özerklik ile kurdukları ajanslardır.(Çakmak 2006, 70):

- Yerel yönetimler tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları

Yerel yönetimlerin içinde olan BKA'lardır. Bu ajanslar yerel ihtiyaçların içinde oldukları için daha anlamlı çözümler bulabilmelerinin yanında bürokrasi ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu ajansların en uygun örneğini Yunanistan'da bulmak mümkündür.

- Kamu/özel ortaklıkları tarafından kurulan bölgesel kalkınma ajansları

Bir ya da birkaç kamu ve özel kuruluşun katılımıyla oluşturulmuş BKA'lardır. Kamu ve özel sektörün hedeflerini aynı çatı altında eriten bu ajanslar, bölgesel kalkınma için önemli bir yere sahiptir. Kamu ve özel sektörün ortaklaşa kurdukları BKA'lar, kamunun kurumsal kapasitesi ve özel sektörün işlevsel kapasitesinin kullanıldığı kuruluşlardır.

2.4.3.2. European Association of Development Agencies'e (EURADA) Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

EURADA, BKA'yı faaliyetlerine göre aşağıdaki gibi sınıflamaya tabi tutmuştur (www.eurada.org).

- Stratejik Ajanslar

Bu ajansların ana amaçları, veri bankaları oluşturmak, tüm sektörlerde sosyal ve ekonomik faktörler üzerine araştırmalar yapmak, bölgeyi ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak, KOBİ'lere destekleyici bilgi sağlamak ve içsel potansiyele olan farkındalığı geliştirmektir.

- Genel İşlevli Ajanslar

Bu ajansların amaçları, sektörler arası kalkınma projeleri oluşturmak, geliştirmek ve yönetmektir. Bu ajanslar ekonomide yeniden yapılanma için müdahale projeleri üretir. KOBİ'leri ve kamu sektörünü bu projelere dâhil eder. Bununla birlikte bu tip ajanslar, stratejik ajansların fonksiyonlarını da göz önünde bulundurmaya zorundadır. Bu sebeple çoğu zaman bu iki tip ajans beraber hareket eder veya aynı organizasyon içerisinde çalışırlar.

- Sektörel Ajanslar

Bu tip ajanslar bölgedeki belirli bir sektör ya da faaliyeti (İstihdam, kültür, turizm, perakende sektörü vb.) geliştirmek üzere kurulurlar. Belirli alanlarda belirli projeler geliştirip bunları uygular ve yönetirler.

- Yatırım Çekici Ajanslar

Söz konusu ajansın başlıca amacı, iç ve dış yatırımcıları bölgeye çekmek için tanıtım ve kolaylık programları ya da projeleri üretmektir.

2.4.3.3. Fonksiyonlarına Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bu sınıflamada BKA'ları küçük ve büyük ajanslar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür:

- Küçük Ajanslar

Bütçeleri sınırlı olduğu için etki alanları da sınırlı olan ajanslardır. Bu ajanslar, bölgedeki ve bölge dışındaki firmaların bilgilendirilmesi amacıyla yurtiçi ve yurtdışında tanıtım amaçlı hizmet birimleri kurmak, yatırım yapacak yabancı firmalara çeşitli kolaylıklar sağlamak ve bunların yerli firmalarla stratejik ortaklıklar oluşturmalarını sağlamak gibi fonksiyonlara sahiptirler (Kumral, 1994:8).

- Büyük Ajanslar

Bütçesi daha geniş olan ve bu bağlamda etki alanları uluslararasına kadar genişleyebilen ajanslardır. Bu ajanslar “uluslararası fonları yönetme altyapıyı geliştirme, danışmanlık, genel ve bölgesel yapılanma için stratejik planlar geliştirme” (Çakmak, 2006:72) gibi fonksiyonlara sahiptirler.

2.4.3.4. Mali Kaynaklarına Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

Mali kaynaklarına göre BKA'yı iki gruba ayırabiliriz:

- Zayıf Ajanslar

Zayıf olan BKA'nın finansman kaynakları da çok sınırlıdır. Örneğin AB ülkelerinde bu ajansların tek finansman kaynağı, AB fonlarından gelen kaynaktır. Ayrıca bunun dışında pek fazla kaynağı olmayan ajanslardır.

- Kuvvetli Ajanslar

“Bölgeye yatırım çekmek amacına ek olarak bölgesel ekonomi ve iş hayatının gelişmesi, bölgesel kentleşme ve çevrenin düzenlenmesi, istihdamın artırılması amaçlarını da taşırlar” (Koçberber, 2006:39).

2.4.3.5. Diğer Kriterlere Göre Bölgesel Kalkınma Ajansları

BKA’larda kuruldukları bölgenin ekonomik, sosyal, beşeri ve kültürel özelliklerine göre çeşitli sınıflamalar yapılabilir. Örneğin, çalışan sayılarına göre bir ayırım yapılabileceği gibi kurulduğu bölgeye göre de ayrı bir sınıflandırma yapılabilir. Bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olan ajansların kurulması, bölgenin talep ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bunun yanında ülkenin yönetim seklinden kaynaklarına kadar birçok konudan etkilenmeye bağlı olarak BKA’lar kurulmaktadır.

2.5. Dünyada Kalkınma Ajansı Uygulamaları

Kalkınma Ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş belli bir bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmışlık koşullarının geliştirilmesi amacıyla Dünya’da 1930’lu yıllardan itibaren kurulmaya başlanmışlardır. Bu konudaki ilk örnek 1933 yılında ABD’de Tennessee Valley Authority (TVA)’nin kurulmasıdır. Daha sonra Avusturya, Belçika, Brezilya, Almanya, Hollanda, İtalya, Portekiz, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya’da da birçok Kalkınma Ajansı kurulmuştur.

Bölgesel Kalkınma Ajansı uygulamaları Batı Avrupa ülkelerinde elli yıla yakın bir süredir devam etmektedir. 1950’li ve 1970’li yıllar arasında bölgesel politikalarda sosyal ve ekonomik müdahaleler ön planda iken, 1970’li yıllarda bölgesel politikalar değişmeye başlamış ve içsel kalkınma politikaları önem kazanmış ve ön plana çıkmaya başlamıştır.

Batı Avrupa ülkelerinde 1950’li yıllardan önce kurulmaya başlayan ajanslar, Avrupa Birliği’nin etkisiyle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 1990’lı yılların ikinci yarısında kurulmaya başlamıştır. Bu ülkeler, kalkınma ajansları vasıtasıyla, bölgesel politika olarak anlık tepki vermek üzere yürütülen programlar yerine ulusal stratejinin parçası olan bölgesel kalkınma planları geliştirmişlerdir. AB’nin görevlendirdiği uzmanlar tarafından kurulan BKA’ların başlangıçta finansmanları AB tarafından sağlanmıştır ve

bugün Kalkınma Ajansı olmayan Doğu Avrupa ülkesi yoktur ve bu ülkelerin ajansları farklı deneyimler yaşanarak oluşturulmuştur. Bugün Avrupa ülkelerinin temel politikası bölgelerin ekonomik bakımdan gittikçe özerkleştirilmesi ve bölgelerin dışarıdaki girişimcileri bölgelerine çekmeleri amacıyla bölgelerarası kalkınma yarışına katılmaktır (Kayasü ve diğ., 2003).

AB'nin bölgesel politikaları gereği, AB kaynaklarını kalkınma amaçlı harcamanın ön koşulu olarak tüm yardım alacak bölgeler için, NUTS Sınıflandırması temelinde bölgesel gelişme planları hazırlanması gerekliliği getirilmiştir. Bu yaklaşımın merkezinde ise bölgesel ve yerel aktörlerin ortaklığı ile oluşturulan ve uygulanan bölgesel kalkınma stratejileri yer almıştır. Ulusal düzeyde oluşturulan mekânsal politikaların, bölgesel düzeyde geliştirilen politikalarla uyumuna önem gösterilmiştir.

1990'larda birbirini takip eden programlama dönemleri boyunca, harcamaların büyük bir bölümü geleneksel altyapı yatırımları üzerine olmuşsa da bu hususlar bölgesel programların hazırlanması, yönetimi, uygulaması ve değerlendirilmesi açısından daha kapsamlı hale gelmiştir. Bunun yanında, Yapısal Fon Programlarından elde edilen deneyimler, üye ülkeler tarafından, bütüncül stratejik kalkınma planları, programları ve anlaşmalarının yapılması yoluyla içsel bölgesel politikalara yansıtılmıştır.

Avrupa Birliği ve Merkezi Doğu Avrupa ülkelerinden 150 tane Bölgesel Kalkınma Ajansını bünyesinde toplayan Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'nin (EURADA) bir araştırmasında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının;

- Avusturya, Belçika, Fransa ve İrlanda'da 1950'lerde,
- Almanya, Birleşik Krallıklar, İtalya ve Hollanda 1960 ve 1970 yılları arasında,
- Yunanistan, İspanya, Finlandiya ve Danimarka'da 1980'lerde,
- Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya,
- Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç ve Ukrayna'da ise 1990'larda kuruldukları tespit edilmiştir.

Çeşitli ülkelerde birbirinden farklı kalkınma ajansı modellerini incelemek, gerek bu ajansların gelişim çizgisini ortaya koymak ve gerekse Türkiye'de ele alınan kalkınma

ajansı modelinin değerlendirmesini yapmak açısından zaruri görülmektedir. Bu çerçevede, ilerleyen alt başlıklarda önemli olarak görülebilecek belli başlı kalkınma ajansı uygulamaları ele alınmıştır.

2.5.1. İngiltere’de Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları

Avrupa’da 20. yüzyılda genel olarak parlamento egemenliği siyasal bir ilke olarak kabul edilmiş; bu ilkenin esas olduğu sistemlerde de üniter, hiyerarşik ve merkezi yapıda bir bürokratik yapılanma söz konusu olmuştur. İngiltere’de yerelleşme ve bölge yönetimleri hükümetlerin temel politika ve düzenleme alanları içinde genellikle arka sıralarda yer almış, hatta kimi zaman hiç gündemde olmamıştır. Ancak son zamanlarda İngiltere’de, yerelleşme reformlarının gerekliliği, yerelleşmenin yönetsel ya da siyasal amaçlardan hangisi için gerçekleştirileceği, yerelleşmede hangi yöntemlerin kullanılacağı, yerelleşmenin bölge mi yoksa il ya da ilçe düzeyinde mi gerçekleştirileceği konuları yoğun tartışma konusu olmaktadır (Kayasü ve diğ., 2003).

İngiltere’de bölgeselleşme uygulamaları 20. yüzyıl boyunca çeşitli dönemlerde çeşitli şekillerde görülmüş, genellikle de yetki genişliği ilkesine dayalı olarak gerçekleşmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında kurulan plan bölgeleri, 1964’te Wilson Hükümeti döneminde kurulan Bölgesel Planlama Kurulları, (The Regional Planning Councils) 1976’da kurulan Galler Kalkınma Ajansı (Wales Development Agency) ve İskoçya Kalkınma Ajansı (Scottish Enterprise) bölgesel düzeydeki örgütlere örnek olarak gösterilebilir. İngiltere’de çeşitli dönemlerde planlama işlevine yönelik gelişen bölgeselleşme uygulamaları, 1980’lerin ortalarından itibaren Avrupa Birliği etkisi ile planlama işlevini aşarak bölgesel düzeyde politika belirleme ve hizmet sunmanın bir aracı haline gelmiştir. 1986’da Single European Act ve 1988’de AB yapısal fonlarına yönelik düzenlemeler sonrasında AB’nin başlıca gündem maddelerinden biri olan bölgeselleşme politikaları, diğer AB üyesi ülkelerde olduğu gibi İngiltere’de de etkisini göstermiştir.

1990’dan itibaren bölgeselleşme politikaları ve bölge yönetimleri İngiliz kamu örgütlenmesinin temel unsurlarından biri haline gelmeye başlamıştır (Burch ve Gomez, 2002).

İngiltere'de 1990'dan sonra gelişen bölgeselleşme politikalarını sebepleri, sonuçları ve oluşturulan bölgesel kurumların niteliği açısından üç döneme ayırmaktadır (Karasu, 2005:199). Bu dönemlerden birincisi 1991-1997 "Bölge Genel Yönetimi" dönemidir. Bu dönem içerisinde 1991 yılında Standart İstatistik Bölgeleri (Standard Statistical Regions -SSR) ve 1994 yılında Bölge İdareleri(Government Offices for Regions-GOR) kurulmuştur. İkinci dönem, İşçi Partisi'nin iktidara geldiği 1997'den 2003'e kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bölgesel yönetişimin gündemde olduğu bu döneme damgasını vuran kurumlar Bölge Kalkınma Ajansları (Regional Development Agencies –RDA) ve Bölge Kurullarıdır(Regional Chambers). İngiliz bölgeselleşmesindeki üçüncü dönem, İşçi Partisi'nin uzun yıllardır kurmayı planladığı Seçilmiş Bölge Meclisleri için (Elected RegionalAssemblies)-ERM yasanın çıkarıldığı 2003 sonrasıdır. Bu dönemde 'Bölge Yerel Yönetimi' tartışmaları gündemi işgal etmiştir.

1990'lı yıllardaki yeni İngiliz bölgeselleşmesinin gelişmesindeki diğer bir dinamik, AB'nin bölge odaklı ve bölgelerarası rekabet ilkesine dayalı politikalarıdır. Bu dönemde, AB Yapısal Fonları ve AB Bölgeler Komitesi'nin faaliyetlerinin önemli etkileri olmuştur. 1988 ve 1993 yıllarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile ilgili düzenlemeler sonrasında AB, İngiliz bölgelerine önemli miktarda yapısal fonlar sağlamıştır. Bu fonlar bölgeselleşmeyi önemli oranda tetiklemiştir.

1991'deİngiltere'de, AB'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS) düzenlemeleri kapsamında 8 adet Standart İstatistik Bölgesi kurulmuştur. Nisan 1994'te standart istatistik bölgelerinde, Sanayi ve Ticaret, Çevre ve Ulaştırma, Eğitim ve Çalışma Bakanlıklarının bölgesel düzeydeki çeşitli birimlerinin birleştirilmesi ile 9 adet Bölge İdaresi kurulmuştur. Bölge İdarelerinin temel işlevleri, çeşitli bakanlıkların bölge düzeyindeki hizmetlerini örgütlemek, hükümetin etkili politika geliştirmesine yönelik olarak bölgesel ve kentsel politikaların planlanmasını ve koordinasyonunu sağlamaktır. AB fonlarının yönetimi ile ilgili sorumluluk da bu Bölge İdarelerine verilmiştir. Bu idarelerin başında, hükümet tarafından görevlendirilen ve birimin harcamalarından ve personelinden sorumlu Bölge Müdürü yer almaktadır (Karasu,2005:202-207).

1991-1997 yılları arasındaki Muhafazakâr Parti döneminde yeni İngiliz bölgeselleşmesi kapsamındaki uygulamalar, devletin siyasal ve yönetsel örgütlenmesinde ya da kamu iktidarının dağılımında köklü bir değişiklik yaratmamıştır. AB'nin bölgeselleşme

politikaları ve bölgesel aktörlere sağlanan fonlar merkezin süzgecinden geçirilerek uygulama alanı bulabilmiştir. Muhafazakâr Parti bu denetimi Bölge İdareleri aracılığıyla sağlamıştır. Fakat hemen belirtmek gerekir ki bu dönemde AB'nin desteklediği Bölge İdareleri temelindeki bölgeselleşme uygulamaları, bir sonraki dönemde yapılacak olan köklü bölgeselleşme reformlarına zemin hazırlamıştır (Wood, 1998).

1997'de iktidara gelen İşçi Partisi, önceki Muhafazakâr Parti Hükümeti'nden farklı olarak bölgeselleşmeyi, sadece yönetsel amaçlarla sınırlı olarak görmemiş, siyasi ve iktisadi amaçlı bölgeselleşme politikaları da geliştirmiştir. İşçi Partisi, iktidara geldikten sonra ilk olarak siyasi amaçlı bölgeselleşme uygulamalarını gerçekleştirmiş, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da özel bölgesel yapılar oluşturmuştur.

İşçi Partisi'nin izlediği bir diğer politika, ekonomik amaçlı bölgeselleşmedir. İşçi Partisi bölgelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerini artırma, bölgelerarası eşitsizlikleri azaltma ve sürdürülebilir kalkınma gibi amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak Bölge Kalkınma Ajansları ve Bölge Kurulları ile ilgili girişimleri başlatmış ve Ocak 1998 tarihinde Bölge Kalkınma Ajansları Yasası'nı çıkartmıştır. Yasa ile İngiltere'de 8 Bölgesel Kalkınma Ajansı ve bu bölgelerin her birinde Bölge Kurulları kurulmuştur. Dokuzuncu Bölgesel Kalkınma Ajansı olan Londra Kalkınma Ajansı ise Londra Büyükşehir Belediyesi'nin yeniden oluşturulması ile birlikte Temmuz 2000'de kurulmuştur. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının sınırları büyük ölçüde Bölge İdareleri ile birebir örtüşmektedir (Bache, 2008:156-160).

Londra dışındaki diğer tüm Bölgesel Kalkınma Ajansları bakanlık dışı kamu kurumu niteliğinde özerk örgüt (quango) statüsündedir. Bölgesel Kalkınma Ajansları doğrudan bakan ve parlamentoya karşı hesap vermekle yükümlüdür ve finansmanı merkezi yönetim tarafından sağlanmaktadır.

Ajansların işleyişinden sorumlu olan ve ilgili bakan tarafından atanan bir üst yönetici vardır. Kurulduğunda Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Bakanlığı'na bağlı olan ajanslar 2001 yılında yapılan değişiklikle Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na bağlanmıştır. İngiltere'de Bölgesel Kalkınma Ajansları Yasasına göre ajansların amaçları bölgelerin ekonomik performansını geliştirme, sürdürülebilir kalkınma, ulaştırma, çöp, konut, turizm ve kültür gibi çok farklı hizmet alanlarına yönelik bölgesel stratejileri belirleme, bölgelerin rekabet gücünü artırma, istihdam yaratma, üretkenliği artırma, bölgelerarası

eşitsizlikleri azaltma, bölgenin fiziki ve toplumsal koşullarını iyileştirme, bütünleşik, sürdürülebilir ve tutarlı bir bölgesel ekonomik strateji geliştirme, kamu hizmetlerinin planlanması, yürütülmesi ve koordinasyonunda yaşanan ölçek sorununun aşılmasıdır.

1999-2000 döneminde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının toplam bütçeleri yaklaşık olarak toplam 900 milyon Sterlin idi. Bu rakam 2002-2003' de 1,5 milyar Sterlin'e, 2004-2005'de ise 1,8 milyar Sterlin'e, 2007-2008'de 2,4 milyar Sterlin'e yükselmiştir. Kalkınma Ajanslarına ayrılan kaynak her geçen yıl artmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının ilk kurulduğu dönemde, bakanlıklar genellikle ilgili oldukları hizmet alanındaki bir faaliyete doğrudan kaynak aktarmaktaydı. Nisan2002'de gerçekleştirilen bir düzenleme sonrasında, kaynak yine bakanlıkların olmakla birlikte, bu kaynakların tek bir bütçede birleştirilmesi uygulamasına geçilmiş olup, bu uygulama ile kaynaklar artık hizmete özgü olarak verilmemek, ajanslara stratejik planlarına göre genel amaçlı bütçe sağlanmaktadır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının bakanlıklardan elde ettiği kaynak dışında bir diğer önemli gelir kalemi, AB yapısal fonlarıdır.

İngiliz siyasetinde Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölge Kurullarının rolü ile ilgili tartışmalar farklı boyutlarıyla sürmektedir. Bölgecilik ve bölgeselleşme politikalarının dayanağı olan bölgelerin tarihsel geri planının olmadığı ve yapay olarak yaratıldığı tartışmanın bir boyunu oluştururken, bölgeselleşme tartışmalarının bir başka boyutu federatif sisteme geçiş ile ilgili endişelerdir (Karasu, 2005:226). Bölgesel Kalkınma Ajansları doğrudan doğruya bir federatif sisteme neden olduğu biçiminde bir eleştiri getirilmemekle birlikte hükümetin ajansları siyasal yerleşmenin, bir başka deyişle seçimli bölge meclislerinin ilk aşaması olarak gördüğünü açıklaması sonrasında, ajanslar ile federatif sistem arasında kaçınılmaz olarak bir ilişki kurulmuştur.

Kalkınma Ajansları ile ilgili tartışmanın bir boyutu da Ajansların yerel yönetimlerin görev ve kaynaklarını kullanan merkezi hükümet uzantısı olarak değerlendirilmesi ve yerleşmenin tersine bir hareket olarak algılanmasıdır. Hatta daha da ileri giderek AB'nin Brüksel'den müdahalesinin aracı olarak görenler de vardır. (Karasu, 2005:229) İngiltere'de kalkınma ajanslarının hizmet sunma ve yönetim sisteminde ölçek sorununu aşmak için oluşturulan, planlama, hizmet sunma ve ortaklık geliştirme açılarındaki bir ara kademe olduğunu ve yerel yönetimlerin sahip oldukları birçok yetkiyi ajanslara devretmek durumunda kaldığını belirtmektedir. Karasu, yerel yönetimlerin bazı

hizmetleri yerine getirmek için ilgili merkezi yönetim yanında proje ve kaynak anlamında ajanslarla da ilişki kurma zorunda kalmalarının arada fiili bir kademe oluşturma gibi değerlendirmektedir.

İngiltere’de kalkınma ajanslarının yürüttükleri işlevlerin büyük ölçüde daha önce yerel yönetimlerin yürüttükleri hizmetler olduğunu belirten bu konularda karar verme ve politika uygulama yetkisinin yerel yönetimlerden alınıp daha yukarılardaki bölgelere bırakılmasının demokratik olup olmadığını tartışmaktadır (Morgan, 2002:804-806). Öte yandan İngiltere’de kalkınma ajansları üzerinde hem parlamentonun denetim komisyonlarının, hem de merkezi hükümetin çok sıkı denetimleri vardır. Bu yönüyle Morgan, kalkınma ajanslarının merkezileşmenin araçları durumunda olduğunu, hükümetin bölgesel kalkınma yaklaşımıyla yerel yönetimlerin yetkilerini merkezi hükümete bağlı kurumlara geri aldığını söylemektedir.

İngiltere’de bölgesel kalkınma ajanslarının meşruiyetini tartışan kalkınma ajanslarının meşruiyetini performanslarına, yani sorumluluk, etkililik ve verimliliklerine dayandırmakta, bunu yapılmasının da sıkı denetimlerle olduğunu belirtmektedir (Bache, 2008:152-188). İngiltere’de 1997’den bu yana İşçi Partisi’nin izlediği yetki devri politikaları ile bölgesel kalkınma ile ilgili de kamu, özel sektör ve gönüllü kuruluşlardan gelen farklı bölgesel düzeydeki aktörlerin katılımı ile ortaya çıkan “çok düzeyli yönetim” yapısı oluşmuştur.

Bache, İngiltere politikasında kalkınma ajanslarında ifadesini bulan bölgesel kalkınma ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmada merkezi hükümet kaynak ve desteklerinin kullanılmasını öngören müdahaleci bölge politikalarını savunan tarafın İşçi Partisi’nin, karşı olan tarafın ise Muhafazakâr Parti olduğunun belirtmektedir. Kalkınma ajanslarının bundan sonraki yönü, ağırlığı ve merkezle olan ilişkilerinin belirlenmesinde seçimleri kimin kazanacağı belirleyecektir. Ancak Gordon Brown yönetimindeki İşçi Partisi Hükümeti seçil bölge meclisi uygulamasından vazgeçse de ajansların merkezden müdahaleci yönetimi açısından bir değişiklik olmadığını vurgulamaktadır (Bache,2008; 181-183).

2.5.2. İtalya’da Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları

İtalya’da bölgesel kalkınma ajansı uygulamaların geçmişi, bölgelerin oluşturulması, merkezi yönetimden yerel ve bölgesel idarelere yetki devri süreciyle sıkı sıkıya bağlıdır. Esas olarak kalkınma ajansları 1970’li yılların başında bazı İtalyan bölgeleri tarafından kurulmuşlardır. Bu tarihlerde merkezi hükümetin ekonomi politikası alanında geniş yetkileri bulunuyordu ve bölge hükümetleri ile kalkınma ajanslarının kendilerine verilmiş görevleri vardı. Bunun yanında hemen her sektör için ulusal kalkınmanın hedefleri merkezi hükümet tarafından belirleniyordu. İlk kurulduklarında bölgesel yönetimlerin temsil ettikleri bölgelerin ekonomisine müdahale güçleri oldukça azdır veya hiç yoktur (www.eurada.org).

İtalya neredeyse kırk yıldan bu yana yerel kalkınmaya tanıklık etmiş olsa dahi kalkınmayı açıklayacak tek bir kurumsal yapı ve tanımlama bulmak zordur. İtalya, Avrupa’da bölgeler arası gelişmişlik farkının en belirgin olduğu ülkelerden biridir ve sosyo-ekonomik olarak iki büyük bölgeye ayrıla gelmiştir: zengin bir Kuzey ve kötü performans sergileyen bir Güney.

Son 10-15 yılda özellikle Kuzeydoğu ’da yer alan bölgeler bir “ekonomik mucize” yaşadılar: sıfıra yakın işsizlik, yabancı işgücü ihtiyacı, yüksek üretkenlik ve kişi başına yüksek gelir. Yerel kalkınma kuruluşları bu sürede yabancı ülkelere işgücünü bölgeye çekmek ve bu işçilere daha iyi yaşam koşulları sağlamak, piyasaları genişletmek ve sağlamlaştırmak, genç insan kaynaklarını eğitmek ve çekmek gibi sorunlarla uğraştılar.

Güney’deki bölgeler ise her zamanki gibi kalkınmada geri kaldılar. Bazı istatistiklere göre bölgedeki GSMH’nin yaklaşık %20’si yeraltı ekonomisi tarafından sağlandı. Bu bölgelerde bölge içi kalkınma yaratma umudu AB’nin yapısal fon sistemlerinden gelecek önemli para miktarlarını kullanabilmeye bağlanmıştır.

İtalya’da yerel kalkınmanın tarihi uzun ve karmaşıktır. İtalya’da yerel kalkınma her zaman yönetişime dayalı olarak gelişmiştir. Ancak taraflar farklı şekillerde bir araya gelmişlerdir. Bu özerk model küçük ve orta boy işletmelere(KOBİ’ler) dayalıdır. Bilindiği gibi KOBİ’lerin kimliği yerel bir üretim yeteneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Kurumların sağladıkları kamusal ekonomik destek sonradan gelmiş, KOBİ’lere

üretkenliği ve yerel kalkınmayı arttırmak için gereken tüm hizmet ve malları, ayrıca gerekli altyapıyı sağlamıştır (Amin, 1991).

1990'ların başında uygulamaya konulan ve "ayakta kalmayı" başaran deneyler ki bunlar kendiliğinden ve alana bağlı deneylerdi, zaman içinde gerçek bir yerel kalkınma planına dönüşmüşlerdir. AB yapısal fonlarının daha fazla ve daha verimli şekilde uygulanması karar alma sisteminin karmaşıklığını arttırmakla beraber gerekli bir ekonomik bütünleşmeyi de sağladı. Bu deneyler arazi sisteminin belirli bir özelliğine bağlıydılar, hatta kimi örneklerde sanayi yöresi modellerine dayanıyorlardı. Bugün yerel kalkınma daha fazla çeşitlilik gösterir, sadece sanayiyle değil tarım, turizm, balıkçılık, ticaret, vs. ile ilgilidir. Ayakta kalan ve bugün de uygulanan yerel kalkınma süreçlerinin ortak özelliği hepsinde yerel failer tarafından yaratılan ve yönetilen, bölgedeki rekabet etmenlerine dayanan bir içsel kalkınma gözlemlenmesidir;

- Yerel kaynakların kullanılması (emek, sermaye, mesleki yetenekler, diğer maddi kaynaklar),
- Sermaye birikimi sürecinin yerel olarak denetlenebilmesi, kolektif zekânın yenilenmesini ve üretilmesini denetleme ve destekleme yetisi,
- Sektör içi ve sektörler arası bağımlılıklar yaratma yetisi.

İtalya'da üzerinde uzlaşmış bir zaman çizelgesi vardır. Bu çizelge bölgesel anlaşmalar, stratejik kentsel planlar ve alan sözleşmeleri gibi çeşitli yerel eylem programlarını içerir (Dall'olio, 2007:64-66).

İtalya'da farklı yapılar gösterse de başlıca iki tür bölgesel kalkınma ajansı sistemi bulunmaktadır: Ulusal Kalkınma Ajansı olan Sviluppo Italia tarafından kurulan ve yönetilen bölgesel ajanslar ve bölge yönetimleri ve bölgelerdeki diğer aktörler tarafından kurulan ve yönetilen ajanslar. Bazı bölgelerde her iki tür ajansında mevcut olduğu (hatta sermaye ortaklığı bulunduğu) gözlenirken bazı bölgelerde ise, yalnızca Sviluppo Italia tarafından veya bölge yönetimi tarafından kurulan ajanslara (Örn. Puglia Bölgesi) rastlanmaktadır. Öte yandan, her iki tür ajansın yapılanmasında özel sektöre, özellikle finans sektöründe çalışan şirketlere ve bankalara yer verildiği, ancak ajansın tüm faaliyetlerinin, genellikle hisselerinin de büyük bölümüne sahip olan kamunun kontrolünde olduğu görülmektedir (İZKA,2008:384).

Sviluppo Italia' ya bağlı olarak faaliyette bulunan ve yapısal olarak benzerlikler gösteren, 17 bölgesel ajans bulunmaktadır. Bu ajanslar, bütün ülkeye yayılmış yayılan kuluçka merkezleri (inkubatörler) ile birlikte ele alındığında oldukça gelişmiş bir şebeke oluşturmaktadır. Sviluppo Italia'nın Bölge Ajansları, genel işlevleri bakımından ulusal ajans koordinasyonunda olmakla birlikte, mali ve hukuki uygulamalarını, hisselerinde çeşitli oranlarda pay sahibi olan bölgesel idari yapılanmalara uygun olarak yürütmektedirler. Bunlar bölgelerine yatırım çekme, (yabancı sermaye) bölgelerinde iş yaratma ve geliştirme ile yerel kamu kuruluşlarını destekleme fonksiyonlarını yerine getirmektedirler (İZKA, 2008:385).

İtalya'da devlet tarafından kurulan bu ulusal nitelikli ajans ve onun bölgesel ajansları yanında ondan önce ve sonrasında yerel ölçekte kurulmuş ve faaliyetlerini sürdürmekte olan farklı yapıda ve ortaklıkta ajanslar da vardır. Bunların en öne çıkanlarından ve başarılı olanlarından biri de Ervet' tir. Ervet, İtalya'nın ve Avrupa'nın en gelişmiş bölgelerinden biri olan Emilia Romagna' da 1974 den beri faaliyetlerini sürdürmektedir. KOBİ'lere dayalı bölge ekonomisini geliştirmek üzere, bölge idaresine bağlı bir kamu kuruluşu niteliğinde kurulmuş olan ajans, 1993 ve2003 yıllarında yapılan yasal düzenlemelerle bölgesel bir kalkınma ajansına dönüştürülmüştür. Karma bir yapıya sahip olan Ajansın hisselerinin %80'i bölgesel hükümete, %19'u yerel bankalara ve %1'i odalar, zanaatkâr birlikleri ve belediyelere aittir. Kurulduğu günden itibaren büyük bir gelişim gösteren Ervet' in şu an 10hizmet merkezi ve bir koordinasyon birimi bulunmaktadır (Dall'olio, 2007:70-71).

31 Mart 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanun, ERVET'i bölgenin ekonomik kalkınmasına ilişkin yürütülecek çalışmalarda ana aktör olarak tanımlamakta, bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektöre finans ve teknik destek sağlamak, bölgeye ilişkin araştırma ve analiz yapmak, bölgede yürütülecek kalkınmaya yönelik program ve projeleri koordine etmek, yatırım çekmeye yönelik olarak bölgenin tanıtımını yapmak konularında Ajansa görev ve yetki vermektedir. Ervet' in yürüttüğü faaliyetleri şöyle özetleyebiliriz(www.ervet.it):

- Bölgede faaliyet gösteren işletmeleri yeniliklerden haberdar etmek, teknoloji transferi ve bilgi aktarımı sağlamak,

- Bölgesel kalkınma stratejisi geliştirmek,
- Bölgenin yatırım olanaklarının tanıtımını yapmak ve bölgeye yabancı sermaye çekmek,
- AB programlarının tanıtımını yapmak ve bu programlardan yararlanmak isteyenlere teknik destek ve danışmanlık hizmetleri vermektir.

2.5.3. Polonya’da Bölgesel Kalkınma Uygulamaları ve Kalkınma Ajansları

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda bölgesel kalkınma ajansı kavramı AB’den alınmıştır. Söz konusu ülkelerin pek çoğunda ilk kalkınma ajansları, Avrupa Birliğine katılım için adaylık ve tam üyelik sürecinde, Avrupa Birliği’nin uzmanları tarafından kurularak doğrudan AB tarafından da desteklenmişlerdir. Bu ülkelerdeki uygulamaların ilk dönemlerinde kurumlar arası çekişmelere ve kan uyuşmazlığına neden olsa da, ekonomik reformu ciddiyetle yöneten ülkelerde, bölgesel kalkınma ajansları, pazar ekonomisine ve demokratik karar alma mekanizmalarının etkin olduğu bir politik sisteme geçiş sürecinde yerlerini bulmuşlardır. 1996’ya gelindiğinde özellikle bazı ülkelerde bölge kalkınma ajanslarının durumu, bu ülkelerdeki ekonomik reformların geldiği aşamayı gösterir olmuştur. Başka bir deyişle bir taraftan özelleştirmenin ve özel sektörün geldiği düzey, öte yandan da buna paralel olarak merkezi devletin giderek küçülmesi ve yerelleşme hareketi kalkınma ajanslarını birebir etkileyerek işlevsel hale getirmiştir (Gorzalak ve diğ., 1998).

1998’de Polonya’nın AB’ye yaklaşma ve ekonomisini dönüştürme çabaları merkezi devlet teşkilatının bölgesel düzeyde yeni bir örgütlenme oluşturmasını gerektirdi. Böylece 1975’den beri uygulamada olan 49 voyvodalık birleştirilerek bölgesel düzeyde yeni 16 voyvodalık oluşturuldu. 1998’de yeni voyvodalıklarda merkezi teşkilata bağlı olmayan ve seçimle iş başına gelen bölgesel bir hükümet kurulması kanunlaştı. Böylece Polonya 16 voyvodalığa (bölge), 380 poviat’a (il) ve 2489 gminas’a (belediye) bölündü. Yeni idari sistemde bölgesel düzeyde karar alma organı, seçimle iş başına gelen Voivodship parlamentosudur. Yürütme organı Voivodship Kurulu’dur ve bu kurula bölgedeki seçmenin oyuyla iş başına gelen Marshal başkanlık eder. Marshal’ın en önemli görevi bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmektir. Bununla birlikte Voivodship’in

en yüksek mülki idare amiri, Voidvodo, yani bölge valisidir. Voidvodolar, Devlet Hazinesinin temsilcileridir ve Başbakan tarafından atanırlar (İZKA, 2008:420) .

2000 yılında bölgesel ölçekte politikaların geliştirilebilmesi için AB standartlarında etkin veri toplanması amacıyla istatistiki bölge birimi sistemi (NUTS) kabul edildi. Buna göre Polonya 5 NUTS birimine bölündü. Polonya’da 2000 yılında kabul edilen bir diğer önemli kanun ise Bölgesel Kalkınmanın Desteklenmesine Dair Kanun’dur. Bu kanuna göre merkezi hükümet ve bölgesel hükümet arasında ilişki, özellikle de bölgesel kalkınma programlarının yürütülmesine ilişkin görev ve sorumluluklar düzenlenmiştir. Polonya’da merkezi hükümet düzeyinde örgütlenmiş bölgesel kalkınma ajanslarının işlevinden sorumlu üç temel kurum bulunmaktadır: Bunlardan ilki Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı’dır (PARD). PARD AB kaynaklı fonların bölgesel ya da yerel kalkınma ajanslarına dağıtımını koordine eden kamu otoritesidir. İkincisi, yerel düzeyde faaliyet gösteren pek çok ajansın sermaye ortağı olan Sanayi Kalkınma Ajansı’dır (IDA). Sonuncusu ise kalkınma ajansları için çeşitli faaliyetler (eğitim, network oluşturma, bilgi değişimi vb.) yürüten STK modelindeki Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliğidir. IDA ve PARD ulusal politikaları yürütmek amacıyla merkezi hükümet tarafından kurulmuş kamu kurumlarıdır. PARD sadece bölge kalkınma programlarını yürütmek göreviyle kurulmuş tek devlet ajansıdır. Polonya’da yerel/bölgesel düzeyde faaliyet gösteren kalkınma ajanslarının en önemli ortakları voivodshipler, yerel yönetimler ve IDA’dır. Örneklerin pek çoğunda girişimciler ana hissedar gibi görünse de hisseleri toplam sermayenin %25’ini geçmemektedir (Gorzalak ve diğ., 1998).

Polonya’daki kalkınma ajanslarının çok büyük bir kısmı anonim şirket biçiminde kurulmuştur. Anonim şirket modelinin en önemli dezavantajı, anonim şirket olarak kurulan ve aslen kar amacı gütmeyen aktivitelerde bulunan kalkınma ajanslarının Ticaret Hukukuna tabi olmaları ciddi sorunlara neden olmasıdır. Ticaret Hukuku, “kar amacı gütmeyen şirket” kavramını tanımadığı için Ajanslar faaliyetlerini yürütürken çok farklı hukuki güçlüklerle karşılaşmışlardır. İkinci dezavantaj ise Ticaret Kanununun, kar payının, kar amacı gütmeyen aktiviteler için kullanımına ancak tüm pay sahiplerinin katıldığı bir toplantıyla karar verilmesini öngörmesidir. Bu durum karar alma sürecini oldukça yavaşlatmaktadır. Ticaret Hukuku’na tabi olan anonim şirketin diğer bir

dezavantajı da bu modellerin kamu kurumu statüsü taşınamaları sebebiyle diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla, özellikle devletle ilişkilerinde önemli sorunlar yaşanmasıdır.

Polonya'da şirket modeli deneyiminin ardından, kalkınma ajansları Dernekler ve Vakıflar Yasası'na tabi olarak sivil toplum örgütü biçiminde kurularak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak sivil toplum örgütü modeli bu kez de hantal bürokratik işlemler nedeniyle son derece verimsiz ve yavaş işlemeye başlamıştır. Diğer bir sorun ise Ticaret Hukukuna tabi olan kurum ve kuruluşların STK modelinden çok şirket modelini desteklemeleri olmuştur. Böylece Polonya'da kısa zamanda içinde sivil toplum örgütü modeli terk edilmiş ve şirket modelinin mevcut kanun içinde daha iyi işlemesi için çeşitli çözümler düşünölmeye başlanmıştır.

Polonya'da Kalkınma ajanslarının %80'i kuruluş aşamasında sorun yaşamışlardır. Bu sorunlardan ilki mali kaynakların yetersiz oluşu, ikincisi ise kuruluş aşamasında yerel otoritelerin ve yerel elit grupların desteğini kazanmanın güçlüğüdür.

AB'deki diğer kalkınma ajanslarının aksine, Polonya'daki kalkınma ajanslarının hemen hepsi bir kerelik sermaye katkısından sonra kendi hallerine bırakılmışlardır. Ne yerel yönetimler ne de iller, ajansların aktiviteleri için destekte bulunmuşlardır. Bunun sebebi hem kaynak aktarımını kısıtlayan yasal engeller, hem de yerel yönetimlerin iyi işleyen bir kalkınma ajansının yöreye sağlayacağı faydaları yeterince kavrayamamalarından kaynaklanmıştır. Polonya'daki kalkınma ajansları bölgesel kalkınma adına yaptıkları aktiviteleri kendi kaynaklarından finanse etmek zorundadırlar. Ancak bu kaynaklar da son derece sınırlıdır.

Kuruluş aşamalarında Polonya'daki ajansların mali durumları birbirlerinden oldukça farklılık arz etmektedir. Kalkınma ajanslarının bölgelerinde kalkınmayı gerçekleştirme misyonu, bu misyonu gerçekleştirmek için sürdürdükleri faaliyetleri finanse edecek mali kaynaklarının olmaması gerçeğiyle çatışmaktadır. Yeterli gelirleri olmayan ajansların kaynak yaratma zorunluluğu, Polonya'daki kalkınma ajanslarını kar amacı güden bir şirket gibi gelir getirici faaliyetler yapmaya itmiştir. Kalkınma ajansları hizmet, üretim veya ticaret sektörlerinde kendilerini yürüterek diğer firmalarla rekabete girmişlerdir. Hatta bu ajansların içinde kendi mağazalarını işleten, büyük şirketlere danışmanlık hizmeti bile veren ajanslar vardır.

Bölgedeki diğer firmalarla rekabet içine girmek büyük sanayi ve kent merkezlerinde çok önemli sonuçlar doğurmamıştır. Ancak özel sektörün yeni yeni geliştiği kırsal kesimlerde bölgenin tanıtımından ve kalkınmasından sorumlu bir kurumun bazı sektörlerdeki potansiyel rekabeti engelleme riski söz konusu olmuştur. Bununla birlikte kalkınma ajanslarının fuar organizasyonları düzenlemeleri, serbest ticaret ve üretim bölgeleri, teknoparklar ve iş destek merkezleri oluşturmaları bu bölgelerde çok önemli bir iş potansiyeli yaratılmasını sağlamıştır.

Ajanslar finansman için çok farklı kaynaklara bağımlı olduklarından politikalarını oluştururken de bu kaynakların taleplerinden etkilenmektedirler. Ajansların çoğunda ajansın politikasına ve yürütülecek faaliyetlere ana hissedar karar vermektedir. Kalkınma ajansları, faaliyetlerini sürdürmelerini engelleyen bir dizi engel ile karşılaşmışlardır. Bu engellerden en önemlisi bölgenin veya yörenin ihtiyaçlarıyla uyuşmayan ve merkezdeki kurumlarca belirlenen bölgesel politikadır. İkincisi ise mali kaynakların yetersizliğidir. Bu engelleri ajansların işleyişini güçleştiren kanuni düzenlemeler ve mevcut hukuk sistemi, bölgedeki diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla yeterli işbirliğinin sağlanamaması gibi yönetim sorunları ile kalkınma ajanslarının yönetim kurullarının yeterli otonomiye sahip olmaması ya da hissedarları arasında anlaşmazlıkların yaşanması gibi içsel nedenler izlemektedir (Kosarczyn, 2001).

Polonya’da, kalkınma ajanslarının kuruldukları günden bugüne yerel ve bölgesel ekonomilerin dönüşümünde çok önemli bir rol oynadıkları şüphe götürmez. Polonya’daki kalkınma ajanslarının getirdiği belki de en önemli yenilik, özel sektör ile kamu sektörü arasında keskin bölünmelerin olduğu bir ülkede kamu sermayesi ile özel sermayeyi birleştirebilen yeni bir organizasyon yapısını başarıyla sürdürmeleridir. Özel sektörle kamu yönetiminin kesiştiği bir noktada özerk bir yapıyı sürdürmek bile başlı başına bir başarıdır. Karşılaştıkları tüm hukuki, örgütsel ve mali güçlüklerle karşın kalkınma ajansları bu yeni özerk yapıyı kabul ettirmeyi başarmışlardır.

Polonya kalkınma ajansları açısından başarısız bir örnek olarak gösterilse de sosyalist bir ekonomiden kapitalist bir ekonomiye geçiş sürecinde başarılı çalışmalar sergilemiştir. Özel sektör ile kamu kurumlarını bir araya getirerek karma bir sistem uygulamışlar ve Polonya’nın dışa açılmasında önemli görevler ifa etmişlerdir. Bununla birlikte kalkınma ajanslarının siyasal kaygı taşımayan yönelimleri ve yenilikleri

özendiren yapıları gerek kırsal bölgelerde gerekse gelişmiş sanayi bölgelerinde bölgesel ekonominin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Sonuç olarak, yukarıda incelediğimiz üç ülke örneği de göstermektedir ki, kalkınma ajansı uygulamaları, temel fonksiyonlar dışında kuruluşları, görevleri, finansmanı, organizasyon yapısı, insan kaynakları kapasitesi gibi çeşitli özellikleri itibariyle birbirinden ayrılmaktadır. Özellikle Avrupa'da yaşanan yeni bölgecilik ve küreselleşmenin olanak sağladığı kalkınma ajanslarının kurumsal yapıları, faaliyetleri ve etkinlikleri konusundaki zengin tecrübe havuzu, Türkiye'de yeni kurumsallaşmakta olan kalkınma ajansları uygulamasının pratiğini güçlendirecek ve gelişmesine ışık tutacaktır. Bu çerçevede, çeşitli modeller ele alındıktan sonra, ülkemizdeki mevcut durum ve geleceğe ilişkin tasarımları analiz etmek gerekmektedir.

2.6. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma Türkiye'de ulusal kalkınma çabalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Türkiye'de bölgesel kalkınmanın, merkezden üretilen politikaların bölgelerde yine merkezi bürokrasi eliyle uygulanması geleneği, devletin kalkınmayı başlatacak tek güç olarak görüldüğü bir toplum anlayışının sonucudur. Bu anlayış bugün bölgelerin, kendilerine özgü gelişme potansiyellerini gerçekleştirmelerinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bölgelerindeki sorunların çözümü için yerel aktörlerin aktif katılımının gerekli olduğu DPT tarafından da son yıllarda kabul gören bir yaklaşımdır.

2.6.1. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulması

Şimdiye kadar yapılan kalkınma planları bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında etkisiz kalmış ve kapsamlı bir uygulama şansı bulamamıştır. Türkiye'nin bölgesel kalkınmayı gerçekleştirme sürecinde temel ihtiyacı, yerel aktörlerin harekete geçirilmesi ve işbirliği içinde kendi sorunlarına devletten yardım beklemeksizin çözüm ürettikleri yeni bir kalkınma anlayışını yerleştirilmesidir. Bu model dâhilinde kurulması öngörülen kalkınma ajanslarının temel amacı; kamu kesimi, özel kesim ve STK'lar arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Bölgesel gelişme alanındaki kaynak sorununun çözümüne katkı sağlayacak olan Avrupa Birliği

Bölgesel Kalkınma Programları'nın etkin bir şekilde yönetilmesi, uygulanması ve izlenmesine de imkân sağlayacak kalkınma ajansları; Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Programları'nın uygulandığı az gelişmiş yörelerden başlayarak ülke genelinde 26 Düzey 2 bölgesinde kurulması planlanmaktadır.

Tablo 9'da, kalkınma ajanslarının kuruluşları, statüleri, görev ve yetkileri, organları, personel rejimleri, bütçeleri açısından gösterilmektedir. Kalkınma ajanslarının küresel model kalkınma ajanslarından farkı, mutlaka ajansın başında koordinatör vali bulunmasıdır (ÇALT, 2005:7-18).

Tablo 1:Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yapısı

Amacı	Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak STK ile kamu işbirliğini sağlamak NUTS'a uyumluluk Kalkınma planı ve yıllık programlara uyumluluk
Kuruluşu	Bölge ihtiyaç ve önceliklere göre bakanlar kurulu kararı ile
Statüsü	DPT'nin ilgili kuruluşu İdari ve mali özerkliğe sahip Tüzel kişiliğe haiz Bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi DPT'nin bağlı olduğu bakanlıkla ilişkili düzenleyici ve denetleyici, bir üst kurul gibi
Görev ve Yetkileri	Fiziki bölge planları hazırlamak, yönetimle belirlenmiş bölge stratejileri belirlemek, Bölge planının uygulanmasını izlemek ve denetlemek, AB fonlarını kullanmak ve yönetmek, İl geliş planlarının hazırlanmasında yardımcı olmak, Bölgeyle ilgili diğer projeleri izlemek, değerlendirmek ve raporlamak, Sermayeye, küçük orta işletmelere teknoloji, ekonomi, hukuk vb konularda ARGE yardımı yapmak, Diğer kuruluşlar arası koordinasyon, DPT stratejilerine uygun planlama
Organları	Yönetim Kurulu Danışma Kurulu: Diğer valiler, DPT temsilcisi, Ajans Genel Sekreteri, Üniversite temsilcileri, Sermaye kesiminin odaları,Türkiye İş Kurumu, Bankalar,Basın yayın,Belediye başkanları, İl genel meclisi, Diğer STK'lar Genel Sekreterlik Ajansın başı koordinatör bir vali
Personel Rejimi	İdari hizmet sözleşmeli personel, Emekli sandığı+657'ye tabii disiplin hükümlerinin kabulü
Bütçesi	% 30 Özel sektör %30 İl özel idareleri Uluslararası fonlar ve yardımlar Belediyelere genel bütçeden ayrılan paydan belli bir kısım

Kaynak: www.dpt.gov.tr

DPT tarafından Ocak 2005’de hazırlanan Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu Koordinasyonu ve Görevleri Hakkındaki Kanun’a göre, kalkınma ajanslarının, kamu-özel ortaklığı anlayışına uygun bir yapıda kurulması öngörülmektedir. Bu bakımdan, normal kamu kuruluşu niteliğinde bir kurum olmadığı gibi kanunda düzenlenmeyen bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olarak faaliyet gösterecektir. Kalkınma ajanslarının; bürokratik hiyerarşi ve işlemleri esas alan bir kamu kuruluşu şeklinde yapılması yerine, bölgelerin rekabet gücünü artırmak üzere hızlı karar alabilen, hızla hizmet sunabilen, değişen koşullara uyum sağlayabilen, özel sektör mantığıyla çalışan, bölgedeki tarafları katılımcı bir platformda toplayarak ortak bölgesel kalkınma hedefi doğrultusunda yönlendirebilen, hesap verilebilir, saydam ve esnek bir yapıda kurulmaları öngörülmektedir. Türkiye’de kurulması planlanan ajansların görevleri ve yetkileri şunlardır:

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak
- Bölge plan ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak,
- Bölge plan ve programlarına uygun olarak, bölgenin kırsal kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plan ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.

Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek,

Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plan ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak,

Bölgenin tabii, iktisadi ve beşeri kaynak ve imkanlarını tespit etmeye, ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,

Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslar arası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak,

Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek,

Yönetim, Üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek,

Türkiye'nin katıldığı çok taraflı uluslar arası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkıda bulunmak şeklinde belirlenmiştir.

2.6.2. Kalkınma Ajanslarının Organizasyon Yapısı

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının iç yapılanması, üstlendiği rol, bütçe büyüklüğüne istihdam ettiği işgücü gibi parametrelerle değerlendirilmektedir. Bir Ajans kurulurken, öncelikle ajansın hangi faaliyetlerden sorumlu olacağı iyi analiz edilmelidir. Bu analizin sonucunda, harekete geçirici faaliyetler ve önceliklere belirlenecektir. Bu önceliklere bağlı olarak, kurumsal yapı tasarlanmalı, finansmanve insan kaynakları dağılımı yapılmalıdır (Akpınar, 2004:59-61).Bir Bölgesel Kalkınma Ajansı kurulurken genel olarak aşağıdaki yasal organların bulunmasına dikkat edilmektedir:

a) Genel kurul,

Yönetim kurulu; her kesimden temsilciler içermelidir (Politikacılar, kamu ve özel sektör idarecileri, işadamları, sendika temsilcileri, bankalar, üniversiteler,vb.). Yönetim kurulu, ajansın bütçesini ve stratejik planlarını onaylamak ve ajansın çalışmalarını değerlendirmekten de sorumludur,

b) Yönetici (genel müdür, genel sekreter).

Bunun yanında, ajansın faaliyetlerini desteklemek amacıyla çalışma grupları vekomisyonlar gibi esnek yapılar da ajans bünyesinde kurulabilir. Komisyonlar, fiziksel planlama, çevre, özelleştirme gibi bazı önemli hususlar veya teknik konular için

kurulabilmektedir. Çalışma grupları, özel bir konu hakkında görüş oluşturma gibi sadece bir defalığına ele alınacak konular için oluşturulabilmektedir. Bunlar, yasal birimler değildir. Ajansların yasal yetkileri/statüleri, yönetim kurulunun gerektiği hallerde bu komite ve grupları kurmasına imkan sağlamaktadır. Hemkomisyon hem de çalışma gruplarının, yönetime oranla tavsiye edici rolü vardır. Ajans, bu grup ve komiteleri kullanarak bölgeden uzman, teknisyen veya politikacı çağırabilir.

Yönetim Kurulu üyelerinin tipik bir listesini çıkarmak çok zordur. Her ülkede ajans yapısına göre farklı şekilde oluşturulabilmektedir. Örnek olarak; seçilen politikacılar, kamu kesimi, özel kesim, şirket temsilcileri, birlikler, yerel veya bölgesel bankalar, üniversiteler, eğitim birimleri, ekonomik faaliyetleri belirleyici kesim temsilcileri vb. sayılabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi, ajanslar amaçlarına ulaşmada geniş destek sağlamak için sıklıkla yerel kamu otoritelerine bağımlı olduklarından, yerel güç sahibi kurumların temsilcilerini de üye olarak bünyelerinde bulundurmaları durumundadırlar (Akpınar, 2004:61).

5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Görevleri ve Koordinasyonu Hakkında Kanunun ajansların organizasyonu hakkındaki hükümlerine bakıldığında yukarıda belirtilen birimlerin bulunduğu görülecektir. Ancak doğaldır ki, tamamının yer alması da beklenmemelidir. Kanuna göre Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur.

Ajansların teşkilat yapısı şu şekildedir:

a - Kalkınma kurulu.

b- Yönetim kurulu.

c- Genel sekreterlik.

d- Yatırım destek ofisleri.

Kalkınma kurulu, bölgesel gelişme hedefine yönelik olarak; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek ve ajansı yönlendirmek üzere oluşturulur. Kalkınma kurulu, illerin dengeli şekilde temsilini sağlayacak yapıda, en fazla yüz üyeden oluşur. Kalkınma kurulu, yapacağı ilk toplantıda kendi üyeleri arasından bir Başkan ve bir

Başkan Vekili seçer. Başkan ve Başkan Vekilinin görev süresi ikiyıldır. Kalkınma kurulu, Kurul Başkanının daveti üzerine yılda en az iki defa toplanır. Ayrıca Kurul, üye tam sayısının beşte birinin talebi üzerine Kurul Başkanıtaraftından toplantıya çağrılır. Kalkınma kurulu, üye tam sayısının yarıdan bir fazlasıile toplanır, katılanların çoğunluğu ile karar alır. Toplantı yetersayısı sağlanamayan hallerde on beş günü aşmayacak şekilde yeni toplantı tarihi Başkan tarafından belirlenir ve bu toplantıda toplantı yeter sayısı aranmaz.

Yönetim kurulu, ajansın karar organıdır. Yönetim kurulu, tek ilden oluşan bölgelerde vali, büyükşehir belediye başkanı, il genel meclisi başkanı, sanayi odasıbaşkanı, ticaret odası başkanı ile kalkınma kurulu tarafından özel kesim ve/veya siviltoplum kuruluşlarından seçilecek üç temsilciden; birden fazla ilden oluşan bölgelerdeil valileri, büyükşehir belediye başkanları veya büyükşehir olmayan illerde il merkez belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve her ilden birer kişi olmak kaydıyla ticaret ve sanayi odası başkanlarından oluşur. Ancak, birden fazla ilden oluşan bölgelerdeki illerde; ticaret ve sanayi odalarının ayrı ayrı kurulmuş bulunması halinde, yönetim kurulunda yer alacak temsilci Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. Ajansı, yönetim kurulu başkanı temsil eder. Yönetim kurulunun başkanı validir. Yönetim kurulu ilk toplantısında üyeleri arasından bir başkan vekili seçer. Birden fazla ilden oluşan bölgelerde yönetim kurulu başkanlığı; ilk yıl ajans merkezi olarak tespit edilen ilin valisi tarafından, müteakip yıllarda illerin alfabetik sırasına göre bölgedeki valiler tarafından birer yıl süreyle dönüşümlü olarak yürütülür.

Yönetim kurulu üyeleri, kendileri, eşleri ve ikinci dereceye kadar kan ve kayın hısımlarını doğrudan ilgilendiren konular ile sahibi ya da ortağı oldukları ticarî işletmelere ilişkin toplantıya ve oylamaya katılamaz.

Yönetim kurulu, başkanın daveti üzerine üye tamsayısının yarısından bir fazlası ile her ay en az bir kere toplanır. Yönetim kurulu toplantılarına başkanın yokluğunda başkan vekili başkanlık eder. Yönetim kurulu, toplantıya katılanların oy çokluğu ile karar alır. Eşitlik durumunda, başkanın oyu yönünde karar alınır. Ajans genel sekreteri, oy hakkı olmamak kaydı ile yönetim kurulu toplantılarına katılır.

Genel sekreterlik Ajansın icra organıdır. Genel sekreterliğin ve yatırım destek ofislerinin en üst amiri genel sekreterdir. Genel sekreter yönetim kuruluna karşı

sorumludur. Bölge illerinde, yönetim kurulu kararı ile biri koordinatör olmak üzere, en çok beş uzmandan oluşan yatırım destek ofisleri teşkil edilir. Yatırım destek ofislerinde çalışan uzman personel sayısı, bölge ve ilin ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği takdirde bu sayı, yönetim kurulu kararı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayı ile artırılabilir. Yatırım destek ofisleri görevleri ile ilgili olarak genel sekreterliğe karşı sorumludur ve yatırım destek ofislerinde yatırımcılara sunulan hizmetler tamamen ücretsizdir.

BÖLÜM 3: BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK TURİZM VE KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Kalkınma stratejisi için bazı iktisatçılar imalat ürünlerinin ihracatının en iyi yol olduğunu savunmaktadırlar. Fakat şu gözden kaçırılmamalıdır ki, söz konusu strateji bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirir. Şöyle ki;

- Az gelişmiş ülkelerin kullandığı teknolojinin yapısı itibariyle ürünlerin başlangıç maliyeti yüksek olacak ve böylece ürünlerin dış pazardaki rekabet şansı azalacaktır.
- İmalat ürünlerinin yurt dışı pazarlarda özendirilmesi ve satışı pazarlama uzmanlığı ister ki, bu da az gelişmiş ülkelerin şanssız olduğu bir konudur.
- Uluslararası ticarete bulunan önemli ticaret işlem engelleri vardır ki onları başarmak kolay olmamaktadır.

Sayılan bu üç engelden turizm sektörü sadece ikinci engel ile yüz yüzedir. Ayrıca turizm sektörünün gerisel bağlantısının çokluğu ve çarpan etkisine sahip olması, ulusal olsun bölgesel olsun kalkınmada turizmin etkinliğini daha belirgin hale getirmektedir.

Gelişme sürecinde geri kalan, sosyal ve ekonomik olarak ülke genelinin gerisine düşen bölgelerin yerel ekonomik inisiyatiflerinin uyarılması, büyük ölçüde kamunun kaynak dağılımına, bu bölgeler lehine müdahalesi ile mümkün olabilir. Kamunun kaynak dağılımına müdahalesi de iki biçimde olabilir. Ya bölgedeki mevcut veya kurulacak işletmelere devlet yardımları olarak ya da bütünüyle kamunun projelendirdiği entegre alt ve üst yapıların gelişmeleri biçiminde ortaya çıkar. Turizm gelir ve istihdam kaynağı olmanın yanı sıra, özellikle turizm bölgesi halkı için bir refah ve gelişme ortamının da kaynağı olma özelliğini taşır. Turist trafiğinin yoğunluğu nedeniyle bir bölgenin halkı kitle ulaştırma sistemlerinde yüksek standartlara, elektrik, su ve benzeri altyapı hizmetlerinde üstün bir düzeye ve bir başka türlü elde edemeyecekleri alışveriş ve eğlence olanaklarına kavuşurlar.

Yeni iş olanaklarının ve bağlı olarak gelirin ve refahın artması, herhangi bir turizm bölgesinin turizmden elde edebileceği üç temel fayda etkisidir.

Bu etkiler özellikle gelişen ülkeler veya ülkelerin geri kalmış bölgeleri için büyük önem arz eder. Turizmin önemli bir özelliği, doğa ve iklimin yarattığı, tarih, folklor, uygarlık

ve kültürün işlediği değerler bütününe büyük ölçüde bağımlı olmasıdır. Zira turizm endüstrisinin ana hammadde bunlardır. Yukarıda sayılan bu zenginlikler ancak turizm sayesinde ekonomik mal niteliği kazanabilirler. Gerçekten de endüstriyel faaliyetler yönünden yeterli kaynak ve gelişme olanağına sahip olmamasına rağmen, zengin bir turizm potansiyeline sahip bölgelerin planlı ve etkin bir turizm uygulaması sonucunda turistik yönden kalkınmaları ve ülke ekonomisi içinde dengeli bir biçimde gelişmeleri mümkündür. Bu yaklaşımla endüstriyel gelişmeye uygun olmayan alanlarda turizmin bir iktisadi faaliyet kolu olarak geliştirilmesi, ülkenin bir tarafında kazanılan zenginliğin diğer tarafında harcanması yoluyla zenginliğin bu bölgelere aktarılmasına ve dolayısıyla da bu bölgelerin refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olacaktır.

Gelişmişlik farklarının giderilmesine turizm yoluyla çözüm sağlamaya yönelik örneklerden biri İtalya'dır. 1960'lı yıllardan başlayarak Güney İtalya'nın endüstrileşmesi politikasında turizm sektörüne pek önem verilmemiştir. Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren endüstride sorunlarla karşılaşılması, turizmin bu tarihlerden itibaren Güney İtalya ekonomisinin yeniden canlandırılmasındaki önemini fark edilmesine yol açmıştır. Yeni fabrikaların ve yeni endüstriyel alanların kurulmasının zorluğu karşısında Güney İtalya'nın turistik potansiyeli üzerinde durulmaya başlanmış ve sonuçta Güney İtalya'da turizmin gelişmesinin bu bölgenin kalkınmasında büyük payı olmuştur. Günümüzde İtalya Akdeniz turizm pazarının en önemli aktörlerinden biri durumundadır. Bu sayede turizmin bir özelliği daha ortaya çıkmaktadır ki o da, turizmde yerelden başlayan bir gelişmenin bölgesel, ulusal ve küresel sonuçlarının ortaya çıkmasıdır.

3.1. Turizm, Bölgesel Kalkınma İlişkisi

Bölgesel politikaların spesifik amaçlarından birisi de, bir ülkenin ekonomik ve sosyal birlikteliğini sağlamak için bölgeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmaktır. Turizm ile bölgesel kalkınma politikalarının yakın ilişki içinde olduğu ise açıktır. Bunun en açık örneği, AB tarafından onaylanan yapısal fonların içinde turizmi kapsayanların sayısının artmasıdır. Bunun yanında OECD Bölgesel Kalkınma Servisi tarafından yapılan ekonomik çalışmalarda turizmi sık sık muhtemel bir kalkınma stratejisi olarak tanımlaması da turizmin bölgesel kalkınma ile ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Bölgesel kalkınma politikaları, belirli sosyal ve ekonomik kriterler bakımından ortak özellik taşıyan ve öncelikle ülke ortalamasının altında yer alan ve problem olarak algılanan, sınırları belirli alanların insani, kurumsal-örgütsel ve zihniyet açılarından sorunları gidererek niteliklerinin ülke ortalamasına yükseltilmesi amacını taşır. Bu amaçlara ulaşmak için bölgenin tüm kaynaklarının analiz edilerek, kabiliyet ve kapasitelerinin ortaya konulması daha sonra da bölgenin mevcut durumu ile hedef alınacak yeni bir yapısal öngörüye ulaşmak üzere kısa, orta ve uzun vadeli politika araçlarının tutarlı bir biçimde oluşturulup uygulanmaya konması gerekir.

Turizm bir mübadeledir. Bu mübadele, parasal değerlerle, doğal ve tarihsel değerler arasında oluşur. Böylece ekonomik bakımdan yeterli düzeyde gelişmemiş ülkeler veya bölgeler, sahip oldukları doğal, kültürel ve tarihsel değerlerini sunarak gelir elde ederler. Ekonomik üretim ve çalışma alanlarını, çeşitlerini genişletirler ve zenginleştirirler. Diğer ekonomik kalkınma araçları ile karşılaştırıldığında yaşam standartlarındaki gelişme turizm olayı ve getirisi ile göreceli olarak çok daha hızlı sağlanabilmektedir. Turizm açısından zengin potansiyele sahip bölgeler, planlı ve etkin bir turizm uygulaması sonucu, turizm ekonomisi ile kalkınma ve dengeli gelişim için uygun ortam hazırlamaktadır.

Sanayi toplumlarında, çalışan nüfusun sayısal olarak genişlemesi, gelir düzeyinin artması, çalışma ortamlarının ağırlığı, insanları dinlenme/tatil yapma ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmıştır. Kitlesele üretimin yapıldığı sanayi toplumu bünyesinde, kısa sürede kitle turizmi olanaklarının gelişmeye başladığı görülür. Bu gelişmeler iki yönlüdür.

Önce sanayileşmiş ülkelerin kendi turizm sektörlerinde çok hızlı bir gelişme ortaya çıkar, daha sonra insanlar, kitle turizmi arz potansiyeli yüksek ülkelere ve bölgelere akın ederler. Kitlesele turizme katılımların hızla artması, ekonomik sonuçların da çok büyük ölçüde göze çarpmasına neden olur.

3.1.1. AB’de Bölgesel Kalkınma Politikaları İçinde Turizm

AB’de ekonomik, sosyal ve bölgesel çıkar gruplarını temsil eden çeşitli danışma kurulları bulunmaktadır. Birliğin dengeli gelişimine katkıda bulunan projelerin finansmanını kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş olan bir Avrupa Yatırım Bankası bulunmaktadır. AB, GSYH’nin %5,5’i turizmden elde edilmektedir. Turizm ile ilgili

faaliyetlerde istihdam edilen 9 milyon kişiyle (AB istihdamının %6'sı,hizmetler ticaretinin yaklaşık üçte biri) turizm, az gelişmiş ve çevre bölgelerde önemli iş yaratma kaynağı durumundadır. 7 Şubat 1992'de imzalanan AB Antlaşması'nın 3sayılı maddesinde, AB hedeflerine ulaşmak için turizmin geliştirilmesine yönelik tedbirler ve temel ilkeler için yetki verilmiştir. Avrupa Birliğinde “Topluluk Turizm Politikası” olmamakla birlikte çevre, tüketici işleri, sağlık, bölgesel kalkınma, istihdam, rekabet, vergileme, kültür, eğitim, araştırma gibi diğer politikaların kapsamında turizmi desteklemeye yönelik tedbirler vardır (Demirkol ve Oktay, 2004:112).

Üye devletlerin danışması için Aralık 1986'a kurulan Turizm Danışma Komitesi'nin rolü, turizm alanında bilgilendirme, danışma ve işbirliğini kolaylaştırmaktır. Turizmin, Avrupa'nın yaratılması için bütünleştirici rolünü vurgulamak amacıyla 1990 yılı, “Avrupa Turizm Yılı” ilan edilmiştir. Sektörün rekabet gücünü artırma ve diğer politika alanlarında turizm konularını dikkate alma, turizm faaliyetlerinin Komisyon bünyesinde ve Üye Devletler ile eşgüdümlemesi ve yenilikçi örnek projelerin desteklenmesi vurgulanmıştır. 1993-95 Turizm Destekleme Eylem Planı, turizm bilgisini iyileştirmek ve işletmeler, ulusal ve yerel kamu yönetimleri, dernekler ve STK arasında sınır ötesi işbirliği geliştirmek üzere, Avrupa'nın bir turizm bölgesi olarak tanıtılmasını hedeflemiştir. Çevre dostu turizmi teşvik etmeyi amaçlayan girişimlerin yanında, Topluluk istatistikleri oluşturulmuştur. AB üyesi olmayan ülkeler ile işbirliği de geliştirmiştir. Kırsal, kültürel, eğitimsel ve çevresel turizm üzerine incelemeler ve pilot projeler finanse edilmiştir (Demirkol ve Oktay, 2004:114).

1995 yılında, Komisyon “Birliğin Turizm Alanındaki Rolü” üzerine bir “Yeşil Kitap” kabul etmiştir. Avrupa düzeyinde sektörün geleceği hakkında tartışma yapılmasını teşvik etmek için, profesyonellerin, tüketicilerin, çevrecilerin ve diğer çıkar gruplarının tepkilerini ölçmeyi hedeflemiştir. Kasım 1997'de Avrupa Komisyonu ve Lüksemburg başkanlığında, turizm ve istihdam üzerine bir konferans düzenlenmiş ve devamında Komisyon bir “Yüksek Düzeyli Grup” kurmuştur. Bu grubun tavsiyeleri, Nisan 1999'da “Turizm İstihdam Potansiyelini Arttırmak” başlıklı Komisyon Tebliği'nde dikkate alınmıştır. Tebliğ, bir istihdam yaratıcısı olarak turizmin potansiyelini kullanmaya ve Avrupa turizminin rekabet gücünü iyileştirmek ve politika öncelikleri belirlemek için bir topluluk stratejisi geliştirmeye yönelik tedbirler öngörmektedir.

Turizm ve istihdam üzerine 21 Haziran 1999 tarihli Konsey Sonuçları, bilgi, insan becerilerinin geliştirilmesi, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma ve turizm ürünlerinin kalitesi ve bazı öncelikli alanlarda Üye Devletler ve Komisyon arasında işbirliğinin önemini vurgulayarak yeni stratejiyi teyit ediyordu. Turizm politikasının istihdam politikası ile eşgüdümlemesi, politik gündemin üst sıralarında olmuştur. Turizme yönelik finansmanın çoğu diğer politikalar çerçevesinde temin edilmektedir (Demirkol ve Oktay, 2004:116).

AB, bölgesel dengesizliklerin azaltılması ve istihdamın teşvik edilmesi için turizmin katkısını kabul etmiştir. Bu husus, Avrupa yapısal politikaları ve Topluluk girişimleri çerçevesinde desteklenen tedbirlerin sayısı ile ve özellikle, 1 Temmuz 1999'da kabul edilmiş olan, "yerel kalkınma için avantajlar sunan önemli potansiyele sahip bir alan, olarak turizme dikkat gösteren, 2000-2006 dönemine ait Yapısal Fonlar Programlarına ilişkin Komisyon rehberi ile daha şimdiden gösterilmiştir. Yapısal fonlar ve özellikle Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF), turizm için en önemli AB mali yardımını temin ederler. Eylemlerin çoğu, altyapının geliştirilmesi, mesleki vasıfların artırılması, turizm işletmelerinin geliştirilmesi, konaklama ve diğer turizm tesislerinin ıslah edilmesi ile ilgilidir. Bununla beraber Yapısal Fonlar turizmin gelişmesine daha geniş bir anlamda da katkıda bulunurlar. Örneğin kırsal alanlarda, kırsal çevrenin korunmasına, yerel kültürel geleneklerin ve becerilerin sürdürülmesine köylerin yenilenmesine ve eko-turizm, spor Turizmi gibi yeni kırsal turizm pazarlarının gelişmesine katkı yaparlar (Demirkol ve Oktay, 2004:116-120).

Çiftçilerin, turizm sektörüne girerek faaliyetlerini çeşitlendirmeleri için de Yapısal Fonlardan destek sağlanmıştır. Tarım sektöründe istihdamın azalması, kırsal alanlar için alternatif gelir kaynakları bulma çabalarına yol açmıştır. Bir alternatif olarak kırsal turizm veya agri-turizm teşvik edilmektedir. Turizm, balıkçılığa bağımlı olan kıyı bölgelerinin veya eski madencilik sahalarının ekonomik yenileşmesine de yardım etmiştir. Bu amaçla Pesca veya Konver programlarından fon sağlanmıştır. Turizm sektörü, İspanya, Portekiz, İrlanda ve Yunanistan'da çevrenin korunması ve ulaştırma altyapısının iyileştirilmesi amacıyla Kaynaşma Fonu vasıtasıyla da desteklenir (Demirkol ve Oktay, 2004:112-120).

3.1.2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları İçinde Turizm

Değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı günümüzde, planlama, geçmişte olduğundan çok daha önemli ve gerekli hale gelmiştir. Böyle bir ortamda, planlar her alanı detaylı düzenleme yerine strateji ve perspektif belirlemeye odaklanma durumundadır. Dokuzuncu Kalkınma Planının yapısı ve uygulama yaklaşımı bu koşullar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak belirlenmiş ve yedi yıllık bir dönem (2007-2013) için hazırlanmış ‘istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye Vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır (Resmi Gazete, 1 Temmuz 2006:1-3).

Dünyada ve ülkemizde değişen ekonomik ve sosyal koşullar çerçevesinde kalkınma planları geçmişte olduğundan çok daha önemli bir araç haline gelmiş ve yine bu koşulların bir gereği olarak planların yeniden tasarlanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasının da bir sonucu olarak, Dokuzuncu Kalkınma Planı ile her alanı detaylı düzenlemeye dayanan bir plan hazırlama anlayışından, belirlenen kalkınma vizyonu çerçevesinde makro dengeleri gözeterek, öngörülebilirliği artıran, piyasaların daha etkin işleyişine imkân verecek kurumsal ve yapısal düzenlemeleri öne çıkaran, sorunları önceliklendiren, temel amaç ve önceliklere yoğunlaşan bir stratejik yaklaşıma geçilmektedir. Bu yeni anlayış çerçevesinde, öngörülen stratejik amaç ve önceliklerin gerçekleştirilmesi sürecinde, uygulamada etkinlik ve şeffaflığın sağlanması ve hesap verebilirliğe zemin oluşturulması amacıyla, Planda etkili bir izleme ve değerlendirme mekanizmasına yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1 Temmuz 2006:1-4).

Başta Orta Vadeli Program olmak üzere diğer ulusal ve bölgesel Plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgelerinin dayanağını oluşturmaktadır. Plan farklı işlevlere sahip söz konusu dokümanların uyumlaştırılmasını sağlayarak tüm planlama çalışmalarını yönlendirici bir işlev görecektir. Böylece, kurumlar arası ortak anlayış ve hedef birliği sağlayacak olan Plan, yasal ve kurumsal değişimler ve plan-program-bütçe bağlantısının güçlendirilmesi suretiyle ülke potansiyelinin üst seviyede kullanılmasına zemin teşkil edecektir. Orta vadeli program, kuruluş düzeyinde stratejik plan, bölgesel

gelişme planları ve sektör stratejileri aracılığı ile işlevselliği artırılacak olan planın amaç ve öncelikleri, bütçe sürecinde kaynak tahsisi için temel çerçeveyi oluşturacaktır (Resmi Gazete, 1 Temmuz 2006:3-5).

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve plan vizyonunun gerçekleşmesi yolunda aşağıda yer alan stratejik amaçlar, gelişme eksenleri olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 1 Temmuz 2006:4-5):

- Rekabet Gücünün Artırılması,
- İstihdamın Artırılması,
- Beşeri Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi,
- Bölgesel Gelişmenin Sağlanması,
- Kamu Hizmetlerinde Kalitenin ve Etkinliğin Artırılması

2007-2013 dönemine ilişkin uluslararası gelişmeler ve temel eğilimler doğrultusunda, Türkiye ekonomisine ilişkin geçmiş dönemdeki gelişmeler ile mevcut ekonomik ve sosyal gelişmeler dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planının vizyonu, “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenmiştir. Bu vizyona ulaşılırken aşağıdaki ilkeler temel alınacaktır (Resmi Gazete, 1 Temmuz 2006: 1-5).

- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşım,
- Toplumsal diyalog ve katılımcılık güçlendirilerek, toplumsal katkı ve sahiplenmenin sağlanması
- İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı,
- Rekabetçi bir piyasa, etkin bir kamu yönetimi ve demokratik bir sivil toplum gelişme sürecinde birbirini tamamlayan kurumlar olarak işlev görmesi,
- Kamusal hizmet sunumunda; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti,

- Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilerek, politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerinin güçlendirilmesi,
- Politikalar oluşturulurken kaynak kısıtı göz önünde bulundurularak önceliklendirme yapılması,
- Uygulamanın vatandaşa en yakın birimlerce yapılması esas olarak kabul edilmesi,
- Toplumsal yapımızın ve bütünlüğümüzün ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde güçlendirilmesi,
- Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması.

3.2. TRB1 İllerinin Mevcut Durumu ve Sahip Olduğu Turizm Değerleri

Araştırmanın temel dayanağı olan Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 Bölgesi kapsamında yer alan; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin, gerek bölge içi gerekse bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri ele alınmıştır.

Bu doğrultuda Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerin turizm açısından ülkemizdeki yerini belirleyip turizm stratejileri araştırılmıştır.

Ülkemizde mevcut olan doğal ve kültürel varlıkların bu güne kadar tam anlamıyla ele alınmamış olması, turizm denilince deniz-güneş ve kum olarak yerleşmiş olan bir düşünce yapısını ortadan kaldırmak doğrultusunda hareket edilmese de, doğal ve kültürel varlıkların alternatif turizm diliminde yer edinilmesi için çalışılmıştır.

Bu bölüme konu olan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin doğal ve kültürel varlıklarının nesilden nesile sürdürülebilirliğinin devamı için mevcut potansiyelleri etkili ve verimli bir şekilde ele almaya çalışılarak; bu illerin zayıf, kuvvetli yönleri ile fırsat ve tehditleri değerlendirilmiştir.

Ülkemizde bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderek artması ve bu farklılık öncelikli olarak Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölge illerimizde görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgemizde kültürel turizm kaynaklarımızın günden güne, gerek iklim şartları, gerek insanların bilinçsizce tahribi gerekse yetkili kurum ve kuruluşların koruma altına almamasından kaynaklanan sebeplerden ötürü yok olmaya yüz tutması ve bölgede yıllardan beri devam eden terör ile mücadelede izlenen politikalardan kaynaklanan olumsuzluklardan ötürü, turizm sektörü etkili kılınamamıştır.

Bu bağlamda Bölgesel Kalkınma Planı TR42 kapsamında yer alan; Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya ve Yalova illeri ile Bölgesel Kalkınma Planı TRB1 kapsamında yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerin konum ve konuşlanmışlık itibariyle benzerliklerinden dolayı TR42 kapsamındaki illerin turizm stratejileri incelenerek bölge kalkınmasında varılan noktalar değerlendirilerek mevcut illerin durum kıyaslanması yapılmıştır.

Değerlendirmeler yapılırken; Doğu Marmara illerine ait veri ve analizler incelenerek, elde edilen sonuçlar ile TRB1 kapsamında yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerine uyarlanıldığında mevcut durumun ne ölçüde bölge turizmine etki edeceği değerlendirilmiştir.

Araştırmaya konu olan illerin; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin bu gün turizm açısından hangi noktada olduğu ve bu noktada olma sebeplerini, bölgenin turizm politikalarını inceleyerek mevcut turizm yapısının ne aşamada olduğu karşılaştırması yapılmıştır.

TRB1 kapsamında yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin turizm açısından tehdit ve tehlikeleri belirlenip, bölge içi cazibe merkezi olabilme olasılığı belirlenecektir. Bölgenin yerel sorunları araştırılarak; bölge illerinin ekonomik yapısı araştırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise bu illerin turizmde ön plana çıkarılabilecek alanlarının tespiti, bu illerin turizm stratejileri çerçevesinde değerlendirilmesi ve bölge turizminin gelişimine katkı sağlayacak bulgu ve çözümlere ulaşmaktır.

Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması tanımlanmıştır.

Tablo 2: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

TR42:	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
TRB1:	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli

Kaynak: İBBS. 28.8.2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki

Bu çalışmada, TRB1 illeri ile TR42 illeri genel çerçevede ele alınarak; bu illerin mevcut potansiyelleri araştırılmış olup, var olan turizm değerleri, illerin tarihi ve kültürel değerleri, bu illerin turizm açısından önemli olan yerleri, ekonomik ve sosyal yapıları resmi veriler ışığında kıyaslanarak göz önüne alınmıştır.

Tablo 3: 2009 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı(Bin Tl)

İLLER	Tarım	Madencilik	Enerji	Turizm	Eğitim	Sağlık	Diğer kamu hiz.	İl Toplamı
Bingöl	1 150	31	35 488	0	16 428	3 000	1 970	58037
Elazığ	5 406	568	20 000	200	26 979	11 906	22 221	58120
Malatya	77 450	849	0	0	25 534	5 407	14 646	123886
Tunceli	1 150	270	2 002	0	7 808	5 000	6 091	22321
Bolu	130	906	0	100	14 051	1 000	26 609	23369
Düzce	294	20 136	0	0	17 359	13 000	7 182	57971
Kocaeli	1 590	29	0	2 590	54 009	9 000	104 095	171313
Sakarya	235	153	0	0	24 861	4 500	28 501	58250
Yalova	2 000	182	1 100	100	8 449	0	45 608	57339

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 3'ü incelediğimiz zaman TRB1 bölge illerine 2009 yılı kamu yatırımlarının ayırdığı mebla oranında tarım ve eğitim birinci sırada yer almaktadır. Aynı yıl TR42 bölge illeri için yapılan kamu yatırımlarında ise eğitime yapılan yatırım birinci sırada yer almaktadır. Her iki bölge içinde yapılan kamu yatırımlarında turizm sektörü için yapılan yatırım neredeyse yok denecek miktarda azdır. Toplam yapılan kamu yatırımları içinde turizme ayrılan yatırım oranı % 0.001' dir.

Tablo 4: 2010 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı(Bin TL)

İLLER	Tarım	Maden cilik	Enerji	Turizm	Eğitim	Sağlık	Diğer kamu	İl Toplamı
Bingöl	9 574	29	100 000	-	25 455	5 860	7 406	1048324
Elazığ	9 055	895	10 000	1300	25 223	8 050	18 942	73465
Malatya	84 786	609	-	-	30 838	16 710	15 048	147991
Tunceli	1 195	-	1	-	21 246	2 700	15 608	880750
Bolu	394	1 206	-	-	18 420	3 750	11 795	35485
Düzce	2 357	139 803	-	50	20 008	8 800	5 902	176920
Kocaeli	2 070	100	-	2705	50 724	8 500	103 150	167249
Sakarya	960	102	-	-	31 714	11 452	31 310	75538
Yalova	3 400	98	600	50	10 810	5 150	25 370	45428

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 4'te de görüldüğü gibi 2010 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı incelendiğinde sayısal değerleri verilen TRB1 ve TR42 İlleri için ayrılan yatırım miktarında eğitim, sağlık ve bunları tarım sektörü sırasıyla 1. – 2. – ve 3. Sektör olarak takip ederken turizm sektörü için 2009 yılında ayrılan yatırım miktarının neredeyse aynı oranda olduğu ve artış kaydetmediğini görüyoruz.

Tablo 5: 2011 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı(Bin TL)

İLLER	Tarım	Madencilik	Enerji	Turizm	Eğitim	Sağlık	Diğer kamu	İl Toplamı
Bingöl	27 121	83	133 200	-	38 096	6 850	12 886	218236
Elazığ	12 390	485	4 602	2 050	29 909	8 150	22 007	79593
Malatya	77 053	768	1 830	-	37 708	18 950	24 095	160404
Tunceli	565	62	4	300	26 555	3 470	20 438	51394
Bolu	1 450	955	-	50	20 536	4 150	14 562	41703
Düzce	3 828	40 302	6	-	22 226	6 100	9 183	81645
Kocaeli	1 695	256	1 704	300	59 999	5 500	108 505	177959
Sakarya	3 190	83	96710	-	29 610	7 902	36 700	174195
Yalova	1 204	227	12	50	19 634	4 950	10 093	36170

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 5 'te de görüldüğü gibi 2011 yılı kamu yatırımlarının illere göre sektörel dağılımına baktığımızda yine eğitime ayrılan kamu yatırım miktarının birinci sırada yer aldığını ve bu sırayı sağlık sektörünün takip ettiğini görüyoruz. İller bazında toplam

yatırım miktarından Turizm sektörüne ayrılan toplam miktara baktığımızda ise 2 milyon 750 bin TL dir. Bununda toplam yatırım oranına baktığımızda ise % 0.26 olduğunu görüyoruz. Son üç yıllık verileri incelediğimizde, kamu yatırımları arasından sektörel dağılım tablosuna göre turizm sektörüne neredeyse hiç denecek derecede bir oran ayrılmıştır.

Bölge engebeli bir topografyaya sahiptir. Topografya, İklim ve büyük ölçüde topografya tarafından tayin edilmiş ulaşım ağı ile bunun belirlediği yerleşmeler arası fonksiyonel ilişkiler sonucu, bölge üç farklı alt bölgeye ayrılmıştır.

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS) kapsamında 26 düzey 2 bölge sınıflandırmasından biri olarak belirlenen TRB1 bölgesi, Bingöl Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinden oluşmaktadır.

Bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 26 düzey 2 bölgesi içerisinde 20. Sıradadır. İller seviyesindeki sosyo- ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içerisinde ise; Elazığ 36, Malatya 41, Tunceli 52, Bingöl 76. sırada yer almaktadır (DPT, 2003).

Bölgenin en önemli geçim kaynağı meyvecilik ve hayvancılık, ağırlıklı tarım olmakla birlikte tekstil, madencilik ve taş ocakları gibi sanayi alanları da bölge ekonomisinde önemli yere sahiptir.

Bölgenin en önemli geçim kaynağı meyvecilik ve hayvancılık, ağırlıklı tarım olmakla birlikte tekstil, madencilik ve taş ocakları gibi sanayi alanları da bölge ekonomisinde önemli yere sahiptir.

Bölge % 16,8 işsizlik oranıyla 26 bölge içinde 5. Sırada olup yaratılan kişi başına Gayri Safi Katma Değer(GSKD) Türkiye ortalamasının ancak %60'ı kadardır (TÜİK,2010).

Bölge ekonomisi, ülkenin diğer bölgelerine göre daha geri kalmıştır. Son on yıllık gelişme hızı Türkiye ortalamasının altındadır. Bölgenin ülkenin diğer bölgelerine göre geri kalmasının nedeni, ekonomisinin sektörel yapısı ve değişik sektörlerdeki verimlilik farklılıklarıdır. Bölge, tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahiptir. Bölge ekonomisini canlandırmanın yolu öncelikle tarımdan geçmektedir. Tarımda verimlilik düşüktür. Tarımda iş gücü ve arazi verimliliğini yükseltmeden, reel ekonomiyi büyütme olanaksızdır. Bölge tarımı hayvancılık ağırlıklıdır. Ancak, ortak mal olan meraların

bilinçsiz ve aşırı otlatılması nedeniyle, mera ot kalitesi ve mera verimi düşmüştür. Hayvancılık, fırsat maliyeti yüksek besin kaynaklarına gittikçe daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bölgede hayvancılık; alternatif istihdam olanaklarının kıtlığından dolayı çok düşük bir gelire razı olunması nedeniyle devam ediyor hale gelmiştir. Bölgede hayvancılığın gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri de korumanın kaldırılması ve iç ticaret hadlerinin, 1980' den itibaren genellikle Hayvancılık aleyhine gelişmiş olmasıdır. Bölgede hayvancılık gerilese de, tarımsal ekonominin temeli olmaya devam etmektedir.

Ayrıca, Bölge hayvancılığı halen, ülke içinde diğer bölgelere göre, görece üstünlüğünü korumaktadır. Hayvancılıkta verim artırılmadan kırsal ekonomiyi, dolaylı olarak da kentsel ekonomiyi geliştirmek, bölgenin büyük bir bölümünde olanaksızdır. Hayvancılıkta verimin artırılabilmesi; mera Islahına, otlatmanın meranın taşıma kapasitesini aşmayacak şekilde yapılmasına ve ırk ıslahına bağlıdır. Mera ıslahı ve otlatma denetimi, bölgedeki kırsal kalkınmanın en önemli koşuludur. Bölgenin gelişmemiş olması, sermaye birikiminin de düşük olması anlamına gelmektedir. Bölgedeki yoğun İşsizlik göz önüne alındığında sermayenin etkin kullanılması kadar, azami istihdam yaratacak şekilde kullanılması önem kazanmaktadır. Bölgenin mevcut durumu, konumu ve potansiyeli, İzlenebilecek stratejilerin ve planların da çerçevesini oluşturmaktadır.

TRB1 bölgeleri olarak bölgesel kalkınma kapsamında incelenen; Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin var olan potansiyelleri aşağıda ele alınmıştır.

3.2.1. Bingöl İlinin Analiz Edilmesi

Bingöl'de okuma-yazma bilenlerin oranı %83,3'tür, bu oran hem TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) bölgesi ortalamasının (%87,8) , hem de Türkiye ortalamasının (% 92,4) altındadır. Bingöl Üniversitesi 29.05.2007 tarihinde kurulmuştur.

Bingöl'de her 100.000 kişiye 171 hastane yatağı düşmektedir, bu oran 262 olan Türkiye ortalamasının altındadır. Bingöl'de 2002-2006 yılları arasında sağlık personelinde ciddi bir artış olmuştur, bu dönemde toplam hekim sayısı % 40 artarken, diş hekimi sayısı % 60, diğer sağlık personellerinin sayısı ise % 54,71 artmıştır. Bingöl, DPT tarafından 2003 yılında yapılan sağlık sektörü gelişmişlik sıralamasında 72. sıradadır.

Bingöl işsizlik önemli sorunlardan biridir. 2008 yılı işsizlik oranı % 14,8 ile Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Buna paralel olarak Bingöl’de istihdam oranı %33,3 ile Türkiye ortalamasının (% 41,7) önemli ölçüde altındadır. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanların il nüfusuna oranı yalnızca % 9,52’dir ve bu oran Türkiye ortalaması olan % 20,66’nın yarısından bile daha azdır.

2001 verilerine göre Bingöl’ün kişi başı gayri safi yurt içi hâsılası 795 dolar olup hem bölge ortalamasının (1.429 \$), hem de Türkiye ortalamasının (2.146 \$) çok altındadır. 2002 TÜİK işyeri sayım sonuçlarına göre TRB1 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin % 10,7’si Bingöl’de (3.410 işletme) faaliyet göstermektedir. Bingöl’de işyeri ve istihdam oranları incelendiğinde sırasıyla “toptan ve perakende ticaret”, “ulaştırma, depolama ve haberleşme” ile “otel, lokanta, kahvehane” alanlarının en yaygın üç sektör olduğu görülmektedir. 2009 verilerine göre Bingöl’de 100.000 kişi başına düşen kurulan şirket ve kooperatiflerin sayısı 28’dir ve Türkiye ortalamasının (66) yarısından azdır.

İlde en fazla işletme sayısına sahip sektörler olarak “Gıda ve Yem” ile “Yapı Elemanları” sektörleri ön planda olup, istihdam oranlarına bakıldığında ise “Sağlık” ve “Araç Bakım Onarım” ve “Hayvancılık” sektörlerinin işletme başına istihdam oranına göre nispeten büyük işletmeler olduğu görülmektedir. Bingöl’de sanayiye yönelik tesis sayısının çok az olduğu görülmektedir. Mevcut sanayi tesisleri de kamunun öncülüğü ve ortaklığında kurulmuştur.

Bölgenin bitkisel üretim değerinin % 5’i, canlı hayvan değerinin % 24’ü, hayvansal ürün değerinin % 18’i Bingöl iline aittir. Bingöl’ün tarımsal dış ticareti yok denecek düzeydedir. Toplam arazisi 825.300 hektar olup toplam arazinin 59.140 hektarı tarım arazisi, 432.471 hektarı çayır-mera, 310.142 hektarı orman-fundalık ve 23.547 hektarı ise diğer arazilerden oluşur. Sulanabilir tarım arazisi 47.300 hektar olup bu alanın 27.300 hektarı sulanmaktadır. Tarla bitkileri yıllık üretimleri dikkate alındığında Bingöl’de en çok yetiştirilen bitkiler sırasıyla buğday (36.835 ton), patates (11.664 ton) ve şeker pancarıdır (10.231 ton).

Bingöl’de temiz su ihtiyacı daha çok kaynak sularından temin edilmektedir. Bingöl il merkezi evsel atık sularını arıtmak üzere 53.000 m²’lik alan üzerine kurulan tesis 2008 yılında tamamlanmış ve 2009 yılında faaliyete geçmiştir.

Bingöl'de kullanım alanının büyük bölümü ikamet alanlarına ayrılmıştır. Şehirdeki işletmeler küçük kapasiteli olduğundan ticari faaliyetler için geniş kullanım alanına ihtiyaç duyulmamıştır.

Bingöl, 11,6 hm³/yıl yeraltı suyu, 9.873 hm³/yıl yerüstü suyu olmak üzere toplam 9.884,6 hm³/yıl su potansiyeline sahiptir (Bingöl İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2008). Bingöl Merkez ve Genç ilçesinin içme suyu ihtiyacını karşılayacak Kürük Suyu Projesi tamamlanmıştır. Bingöl'deki maden suyu kaynakları ise; Kiğı ilçesi iki evler madensuyu, Yedisu ilçesi Yeşilgöl Madensuyu, Kiğı ilçesi Dimilyan Maden suyu ve Yedisu (Çemre) ilçesi maden suyudur. Bingöl'de mevcut jeotermal kaynaklar, 62° C sıcaklıktaki Karlıova ilçesi Göynük Hacıyan Kaplıcası, 36 °C - 47 °C sıcaklıktaki Bingöl Merkez Kös Kaplıcası, 48 °C sıcaklıktaki Yayladere Hasköy Kaplıcası, 52 °C sıcaklıktaki Kiğı İlçesi Harur Kaplıcası'dır.

Bingöl ili orman alanı 226.842 ha'dır. Bu rakamın genel arazi miktarına oranı %27,49'dur. Ormanlar çoğunlukla meşe, dişbudak, kızılğaç, ardıç ve titre kavaktan oluşmaktadır.

Bingöl'ün florasında sığırkuyruğu, laden, kekik, sütleğen, yabani yonca, çançiçeği, yabani menekşe, geniş ve dar yapraklı çayır otu ağırlıktadır. İlin faunası tilki, tavşan, ayı, kurt, sincap, sansar, dağ keçisi ve domuz gibi hayvanlardan oluşmaktadır.

Bingöl'ü 2008 yılında 91 yabancı turist, 24.882 yerli turist ziyaret etmiştir. Bingöl ili tabiat olarak birçok turizm alanına hitap edebilecek potansiyele sahiptir. On civarında yaylaya sahip Bingöl, yayla ve kamp turizmi için önemli bir şehirdir.

İlde önemli turistik değerler aşağıda verilmiştir:

Yüzen Ada: Solhan İlçesi Hanzarşah köyündeki gölde bulunan üç adet adanın göl içerisinde sal gibi hareket etmesi ile tanınmış "Yüzen Ada" turistlerin ilgisini çekebilecek potansiyelindedir.

Güneşin Doğuşu: Bingöl ili Karlıova ilçesinde bulunan Bingöl Dağlarının Kale Tepesi'nden güneşin doğuşunu seyretmek, İsviçre Alp Dağları'ndan seyretmeye alternatif olarak gösterilmektedir. Güneşin doğuşundaki her rengi, ayrıntıyı seyretmeyi mümkün kılmaktadır.

Kış Turizmi: Yolçatı köyünde bulunan 950 m uzunluğunda pist, teleski, kayak arabası ve kayak takımlarına sahip 50 yatak kapasiteli otel kış turizmi için kullanılmaktadır. Ancak pist güneye baktığından ve son yıllarda kar yağışının düşmesinden dolayı tesisin kullanım süresi kısalmıştır.

Kös Kaplıcaları: Bingöl Karlıova yolunun 20. km. sinde yer alan kaplıcalar romatizmal hastalıklara ve kadın hastalıklarına sahip kişiler için çekim merkezidir. Bölgede 1 otel, 1 motel ve bir adet de pansiyon olmak üzere konaklama imkânları ve üç adet havuz mevcuttur.

Sentarius Kalesi: Murat Irmağı Vadisi'ndedir. Bingöl il merkezinin 20 km. çevresini denetlemek üzere yapılan üç önemli kaleden biridir. Urartu dönemine aittir.

Kral Kızı Kalesi: (Dano-Hini)Genç ilçesinde yer alan kale Diyarbakır çayı ile Konsper Çayı'nın buluştuğu yerde bir tepeye yapılmıştır. Keynekler denen bu yer yıkıntı durumdadır. Söylentilere göre Pers Kralı Dano kaleyi kızı için yaptırmıştır.

Kiğı Kalesi: Kale içindeki harabelerde zamanında yapılan kazılarda çeşitli ev ve süs eşyalarına rastlandığı söylenmektedir. Kale'nin Peri Suyu'na bakan yamaçları çok dik olduğundan bu yönden Kale'ye çıkmak oldukça güçtür. Kale'ye dar bir yol ile gidilmektedir.

Kiğı Camisi: Kiğı Camii ilçenin en eski eserlerindedir. Minarenin üstünde Arap harfleriyle yazılı bir yazıdan; bu eserin, Bayındırlı Pir Ali Bey Bin İbrahim Bey tarafından Hicri 700 tarihinde inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Ayrı bir kayıttan ise, bilahare yıkılan minarenin, Hacı Hasan tarafından tamir ettirildiği ve Pir Ali Beyoğlu Pilten Bey tarafından da caminin onarıldığı yazılmaktadır. Akkoyunlular devrine isabet eden bu tarihlerden de anlaşılacağı gibi Kiğı'nın bir Akkoyunlu şehri olduğu meydana çıkmaktadır.

3.2.2. Elazığ İlinin Analiz Edilmesi

Elazığ'da okuma-yazma bilenlerin oranı %87,4'tür, bu oran Türkiye ortalamasının (% 92,4)altındadır. Elazığ ilinde bulunan Fırat Üniversitesi 11.04.1975 tarihinde kurulmuştur.

Sağlık Elazığ'da her 100.000 kişiye 608 hastane yatağı düşmektedir, bu oran 262 olan Türkiye ortalamasının 2 katından fazladır. Elazığ'da 2002-2006 yılları arasında toplam hekim sayısı % 15,4 artarken, diş hekimi sayısı % 26,15, diğer sağlık personellerinin sayısı ise % 13,64 artmıştır. Elazığ, DPT tarafından 2003 yılında yapılan sağlık sektörü gelişmişlik sıralamasında bölgenin sağlık sektöründe en gelişmiş ili olarak 12. sıradır. Fırat Üniversitesinin tıp fakültesi bünyesinde bulunan araştırma hastanesi, TRB1 bölgesi ve bölge dışına hizmet veren önemli hastanelerden biridir.

Elazığ'da işsizlik önemli sorunlardan biridir. 2008 yılı işsizlik oranı % 15,5 ile Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Buna paralel olarak Elazığ'da istihdam oranı %34,1 ile Türkiye ortalamasının (% 41,7) önemli ölçüde altındadır. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanların il nüfusuna oranı yalnızca % 15,66'dır ve bu oran Türkiye ortalaması olan % 20,66'nın oldukça altındadır.

2001 verilerine göre Elazığ'ın kişi başı gayri safi yurt içi hâsılası 1.704 dolar olup bölge ortalamasının (1.429 \$) üstünde, Türkiye ortalamasının (2.146 \$) altındadır. 2002 TÜİK işyeri sayım sonuçlarına göre TRB1 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin % 38,7'si Elazığ'da (14.330 işletme) faaliyet göstermektedir. Elazığ'da işyeri ve istihdam oranları incelendiğinde sırasıyla “toptan ve perakende ticaret”, “imalat” ile “ulaştırma, depolama ve haberleşme” alanlarının en yaygın üç sektör olduğu görülmektedir. 2009 verilerine göre Elazığ'da 100.000 kişi başına düşen kurulan şirket ve kooperatiflerin sayısı 42'dir ve Türkiye ortalamasının (66) altındadır. Elazığ'da Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı toplam 621 işletmenin 205'i (ildeki işletmelerinin % 33'ü) “Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı” alanında faaliyet göstermektedir.

Elazığ'da işletmelerin ölçeksel dağılımına bakıldığında işletmelerin % 52,2'sinin 1-9 kişi arasında istihdam sağlayan küçük firmalar olduğu, 50-249 kişi arasında istihdam sağlayan işletme oranının ise % 3,2 olduğu görülmektedir.

Bölgenin bitkisel üretim değerinin % 33'ü, canlı hayvan değerinin % 37'si, hayvansal ürün değerinin % 34'ü Elazığ iline aittir. Toplam arazisi 915.135 hektar olup toplam arazinin 264.180 hektarı tarım arazisi, 450.965 hektarı çayır-mera, 130.403 hektarı orman-fundalık ve 69.587 hektarı ise diğer arazilerden oluşur. Sulanabilir tarım arazisi 213.659 hektar olup bu alanın 137.273 hektarı sulanmaktadır.

Elazığ ili sulanabilir ve sulanan arazi varlığı konusunda öne çıkarken, tarımsal sulama faaliyetleri oldukça iyi bir durumdadır.

Sığır yetiştiriciliğinden sağlanan değerın yaklaşık yarısını üreten Elazığ ili, bölgede en yüksek oranda kültür ırkı sığıra sahip ildir. Elazığ ilinde kültür ırkı, melez ve yerli sığırların oranları sırasıyla; 49, %29 ve %22'dir.

Alabalık yetiştiriciliği, bölge akarsuları üzerine kurulu tesislerin yanı sıra, baraj ve göllerde kafes balıkçılığı tekniğiyle de gerçekleştirilmektedir. TRB1 Bölgesi 2008 TÜİK verilerine göre, ülke alabalık üretiminin % 8,9'unu sağlarken bölge içinde bu üretimin % 76'sı tek başına Elazığ ili tarafından sağlanmaktadır. Yapılan saha araştırmalarına göre bölgede yem üretim tesisi bulunmadığından alabalık yetiştiriciliğindeki en önemli girdi olan yem, bölge dışından temin edilmektedir. Aynı saha çalışmalarında yem sorununun yanı sıra alabalık işleme tesislerinin nitelik ve nicelik bakımından yetersizliği de sektörün bölgedeki hızlı gelişimi önündeki engellerden biri olarak belirlenmiştir.

Elazığ ilinde ise Doğu Anadolu Projesi kapsamında da öncelikli sektör olarak alınan bağcılık ve bağcılığa dayalı şarap ve meşrubat sektörleri önem taşımaktadır. Üretim maliyetlerinin önemli bir kısmı toplama işçiliğinden kaynaklanması nedeniyle istihdam oluşturan bir sektördür. 2008 yılında ilde 8 bin kadar üzüm üreticisinin olduğu sektörde 130 bin ton kadar üzüm üretilmiştir. Bölgede bulunan şarap ve üzüm suyu fabrikalarında beklendiği düzeyde katma değer sağlanamaması bölgede entegre tesislerin etkin faaliyet gösterememesi, ürün standardizasyonu, fiyatlandırılması ve ambalajlanmasındaki eksiklikler ile marka ve pazarlama stratejisinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgede üzüm sadece şarap olarak ihraç edilebilmekte, üretilen üzümün de ancak %20-%25 kadarından şarap üretilmektedir. İlde 6 milyon litre ve 20 bin litre kapasiteli iki adet şarap fabrikası bulunmasına rağmen firmalar tam kapasite çalışmamaktadır.

Kümelenme yaklaşımı bu üretim ağı içerisinde yer alan aktörlerin ürün ve servis üretiminde ve inovasyon yaratılmasında birbirleri ile olan bağları ve bağımlılıklarına odaklanmaktadır.

Elazığ'da mermer kümelenme projelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Elazığ Valiliği tarafından yaptırılan analizler sonucu il bazında bazı sektörlerin öne

çıkıldığı ve kümeleme çalışmaları yapıldığı zaman rekabetçi sektör olma özelliği kazanacakları sonucu elde edilmiştir. Bu amaçla yaptırılan çalışmada su ürünleri ve mermercilik sektörlerinin kümeleme analizleri yapılarak önemli tespitler yapılmıştır. Bu sektörlerin dışında Elazığ şarap kümelemesi, kümes hayvanları sektörü kümesi, sağlık ve turizm kümeleri potansiyeldir. Elazığ mermer kümelenmesi çalışmaları sonucu mermercilik sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, yedek parça ve yan sanayi tedarikçileri, Türkiye ve dünyada pazar analizi, sivil toplum kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları arasındaki ilişki diyagram oluşturularak, kümelenme kapsamında ilişki diyagramı iyileştirilmiştir.

2009 verilerine göre Elazığ, 81 il içerisinde en çok ihracat yapan iller sıralamasında 64. sıradadır, 2009 ihracatı 30,06 milyon dolar, ithalatı ile 37,19 milyondur. Elazığ'da ise Madencilik sektörünün en büyük ihracat sektörü olduğu; ancak Elazığ ve çevresinin Türkiye'de önemli maden bölgesi olarak bilinmesine karşın ihracatta beklenen değerlere ulaşamadığı görülmektedir. Elazığ Madencilik ürünleri ile Madencilik ihracatının %85'ini gerçekleştirmektedir. TİM' in yayımladığı "İller Bazında Ülke Rakamları"na göre Elazığ'ın en çok ihracat yaptığı ülke Irak'tır, bunu Çin, ABD, Türkmenistan, Suudi Arabistan izlemektedir. Elazığ'da ihracat özellikle son yıllarda mermer ocakları ve mermer işleme tesis sayısının artması ile birlikte önemli bir yükseliş göstermeye başlamıştır.

Ulaşım açısından Doğu Anadolu Bölgesi'ne bir geçiş noktası konumundadır. Bölge illeri, Adıyaman'ın tamamı, Gaziantep, Diyarbakır ve Muş illerinin bir kısmını da içine alan merkezi Elazığ'da bulunan Karayolları 8. Bölge Müdürlüğü'nün faaliyet alanında bulunmaktadır. Elazığ, Doğu Anadolu'yu batıya bağlayan yolların bir kavşak noktası konumundadır. Genel olarak; Ankara-Kayseri-Malatya üzerinden Elazığ'a gelen devlet yolu Elazığ'ı batıya bağlayan en önemli yollardan biridir. Doğu üzerinde uzanan yol Bingöl-Muş-Van üzerinden İran'a ulaşmaktadır. Kuzeyde Tunceli üzerinden Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz'e kadar uzanmaktadır. Güneyde Diyarbakır üzerinden Güneydoğu Anadolu'ya geçiş yapılır. Devlet yolları, acil eylem planı kapsamındaki yollardan olup bölünmüş yol çalışmaları devam etmektedir.

Elazığ'da tarım alanlarında üç tip toprak hâkimdir. Bunlardan kahverengi topraklar en fazla olup ilin kuzeydoğusu hariç diğer tüm bölgelerinde bulunmaktadır. İkinci büyük

toprak grubu bazaltik topraklar olup bu grubu kollüviyal topraklar takip etmektedir. Toplam tarım arazisi 264.180 ha olup, I.-IV. sınıf arazi miktarı toplamı 255.244 ha'dır. Ancak, söz konusu arazinin tarıma elverişli kısmı yalnızca 232.440 ha'dır.

Elazığ'ın toplam su kaynakları potansiyeli, yerüstü su kaynaklarından (Fırat, Dicle ve diğer akarsular) 22.246,9 hm³/yıl, emniyetli işletme rezervi olan yeraltı su kaynaklarından (Uluova, Kuzova, Elazığ, Behremaz, Karakoçan ve Baskil ovaları) 115 hm³/yıl olmak üzere 361,9 hm³/yıl'ı bulmaktadır. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, Elazığ ilinin su kaynakları potansiyeli bakımından oldukça avantajlı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, son 20-25 yıl içinde gerçekleştirilmiş büyük baraj projeleri (Keban ve Karakaya) ile il topraklarının önemli bir bölümü su yüzeyi durumuna dönüşmüş, il adeta bir yarımada durumunu kazanmış, dolayısıyla önemli derecede ek bir su potansiyeli ortaya çıkmıştır. Elazığ il sınırları içerisinde jeotermal alan, Karakoçan'daki Golan Kaplıcaları'dır.

Elazığ'daki orman-fundalık alan 130.403 ha olarak verilmektedir. Ormanlar çoğunlukla meşe (%90-95), ardıç, karaçam, sedir, akasya, menengiç badem vb. ağaç çeşitlerinden oluşmaktadır.

Elazığ florasında çeşitli türlerde buğdaygil ve baklagil, yem bitkileri, kuşburnu, kekik, keven, ışkın vs. bulunmaktadır. Baskil ilçesinde yöresel olarak "Dombala" denilen soğanımsı bitki, ilaç sanayi için aranan bir bitkidir. Orman bitkilerinden Menengiç (Çedene) ağacının meyveleri kahve yapımında kullanılmaktadır. Elazığ faunasında mevcut ormanlarda keklük, yaban domuzu, vaşak, yırtıcı kuşlar, dağ keçisi, tilki, kurt, bıldırcın, tavşan vb. hayvanlar bulunmaktadır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile DSİ tarafından ildeki gölet, baraj ve doğal göl alanlarında balıklandırma çalışmaları sürdürülmektedir. İlin sınırlarındaki su kaynaklarında yetişen nadir balık türleri, tor grypuz (gabut), barbus esocinus (turna), capoeta capoeta umla (siraz, karabalık), kosswigichthys asquamatus'tur.

Elazığ ili ve çevresi, özellikle metalik maden yatakları açısından Türkiye'nin en önemli bölgelerinden bir tanesidir. Bölgedeki başlıca endüstriyel hammadde ve metalik maden yatakları başta krom ve mermer olmak üzere, bakır, kurşun, çinko, demir, manganez, selit, florit ve kireçtaşı olarak sayılabilir. 26 milyon ton olan (%20 Cr₂O₃ ve üzeri) Türkiye krom potansiyelinin %45'lik bölümü Guleman bölgesinde bulunmaktadır.

Elazığ, endüstriyel hammadde açısından da başta Alacakaya ilçesindeki Elazığ vişnesi olarak adlandırılan mermer olmak üzere önemli oluşumlara sahiptir. Mermer dışında ildeki diğer endüstriyel hammaddeler florit ve kireçtaşıdır.

Bir bölgenin turizm potansiyelini belirleyen unsurlar, o bölgenin coğrafi konumu, tarihi ve tarihi kalıntıları, iklimi, yeryüzü şekilleri, ulaşım durumu ve çeşitli sektörlerle ilgili alt yapısı tarafından belirlenmektedir.

Elazığ'ı 2008 yılında 1.210 yabancı turist, 104.008 yerli turist ziyaret etmiştir. Elazığ ili özellikle M.Ö. 900'lü yıllara uzanan Harput Kalesi ve şehri ile bölgenin önemli tarihi merkezlerindedir. Aynı zamanda ilde bulunan tabiat güzellikleri, ilin turizm potansiyelini artırmaktadır. İlde önemli turistik yerler aşağıda verilmiştir:

Harput Kalesi: Urartular döneminde yapıldığı sanılan kale Elazığ ovasına hâkim duruşuyla oldukça heybetli bir görüntüye sahiptir. Etrafında birçok tarihi yeri de barındırmaktadır.

Ulu Cami: Harput ve çevresinin en eski yapıtlarından olan bu cami, Artuklular tarafından 12. yüzyılda yapılmıştır. İran-Selçuklu plan ve formu Anadolu özellikleriyle kaynaştırılmış yapı iki kapılı ve motiflerle önemli bir eserdir.

Buzluk Mağarası: Harput kalesinin kuzeydoğusunda bulunan mağara, jeomorfolojik yapısı nedeniyle yaz aylarında sarkıt ve dikitler halinde buz tabakaları, kış aylarında tam tersine sıcak hava oluşturmaktadır.

Meryem Ana Kilisesi: Harput kalesinin yamacında bulunan kilise en eski Süryani kiliselerinden biridir. Bir duvarı kayalardan oluşmakta ve kilise içinde kaleye giden yollar bulunmaktadır.

Arap Baba Türbesi: İçinde Arap Baba'nın mumyalı cesedinin olduğu ve halk arasında çeşitli rivayetlerin anlatıldığı türbe ve mescit Selçuklu hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yapılmıştır. İçinde Selçuklu mimarisinin birçok ögesini barındırmaktadır.

Hazar Baba Kayak Merkezi: Sivrice ilçesinde bulunan Hazar Baba dağında bulunan kayak merkezi 19 teleski ve yeme-içme imkânlarının olduğu bir kayak merkezi ve bir kafeteryaya sahiptir.

Hazar Gölü: Birçok plajı olan ve çevresinde birçok kamu ve özel kurumların dinlenme

ve eğitim tesislerinin yer aldığı 22 km uzunluğundaki göl adeta bir tatil yöresi görünümündedir.

Keban Barajı: Türkiye'nin en büyük yapay gölü olan Keban barajında elektrik üretiminin yanı sıra balık üretim çiftlikleri vardır. Aynı zamanda civarda eşsiz manzaralı tesislerde balık yemek son yıllarda özellikle yerli turistlerin ilgisini çekmektedir.

Elazığ'da ayrıca Golan Kaplıcaları, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Ağa Cami, Esediyeye (Aslanlı) Cami, Alacalı Mescit, Hoca Hasan Hamamı, Cimşit Hamamı da önemli turistik yerlerdir.

3.2.3. Malatya İlinin Analiz Edilmesi

Malatya'da okuma-yazma bilenlerin oranı %89,7'dir, bu oran TRB1 bölgesi ortalamasının (% 87,8) üstünde, Türkiye ortalamasının (% 92,4) ise altındadır. Malatya ilinde bulunan İnönü Üniversitesi, 1976-1977 eğitim-öğretim yılında eğitime başlamıştır.

Malatya'da her 100.000 kişiye 303 hastane yatağı düşmektedir, bu oran 262 olan Türkiye ortalamasının üstündedir. Malatya'da çalışan sağlık görevlileri sayısı 2.994 kişiyle TRB1 bölgesinde en fazla sağlık görevlisi bulunan ildir. İnönü üniversitesi bünyesinde 1996 yılında hizmete açılan Turgut Özal tıp merkezi, 880 yatak kapasitesine sahiptir. Hastane 120 yoğun bakım yatağı ve 26 adet son teknoloji ile donatılmış ameliyathaneye sahiptir. Kemik iliği ve göz kornea nakli hizmetlerini sunan, karaciğer naklinde Avrupa ve dünya sıralamasında en önlere yer alan Turgut Özal Tıp Merkezi, böbrek ve kalp nakilleri de yaparak önemli bir organ nakli merkezi olmayı hedeflemektedir. 2010 yılında faaliyete giren yanık ve kanser tedavi üniteleri ile bölgenin en önemli sağlık ihtiyaçlarını karşılayan tıp merkezi, bölgenin sağlık açısından önemli bir çekim merkezi olmasını ve bu sayede gerçekleşecek sağlık turizmi ile önemli bir gelir kaynağının oluşmasını amaçlamaktadır.

Malatya'nın 2008 yılı işsizlik oranı % 11,5 ile Türkiye ortalamasına yakındır (%11,0). Buna paralel olarak Malatya'da istihdam oranı % 40,7 ile Türkiye ortalamasının (% 41,7) biraz altındadır. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanların il nüfusuna oranı % 18,41'dir ve bu oran Türkiye ortalaması olan % 20,66'nın altındadır.

Malatya, Doğu Anadolu ve TRB1 bölgesinde sanayisi en gelişmiş il olup Malatya Ticaret Odası'na kayıtlı 950 şirkette yaklaşık 28.500 kişi istihdam edilmektedir. Malatya'da sırasıyla Gıda, Tekstil ve İnşaat sektörlerinin hem istihdam sayısı, hem de şirket sayısı bakımından ön plana çıktığı görülmektedir.

Firma vergi kimlik numaralarının bağlı olduğu illere göre oluşturulan 2010 yılı verilerine göre Malatya'nın ihracatı 276 milyon dolar, ithalatı ise 91 milyon dolar'dır. Bazı yatırımların vergi kimlik kayıtlarının İstanbul başta olmak üzere çeşitli illerde olduğu bilinmekte olup gerçekte Malatya ilinin 2010 yılı ihracatının 450 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Malatya sanayisi son yıllarda tekstil ve hazır giyim ağırlıklı olarak hızlı bir gelişim sergilemektedir. Türkiye'nin ve Dünya'nın önemli markaları için Malatya Organize Sanayi Bölgelerinde üretim yapılmaktadır.

Şirket başına düşen istihdam sayısına bakıldığında ise tekstil, İnşaat ve Makine sektörlerinin önde olduğu ve bu sektörlerde bütünleşmiş ve büyük ölçekli firmaların faaliyet gösterdikleri görülmektedir. İlerdeki toplam imalat sektörü istihdamının %54'ünün Tekstil sektöründe, %26'sının ise gıda sektöründe olduğu görülmektedir.

Bölgenin bitkisel üretim değerinin % 58'i, canlı hayvan değerinin % 27'si, hayvansal ürün değerinin % 38'i Malatya iline aittir. Bölgenin 2008 yılı tarım ve ormancılık ihracatının % 99'u, ithalatın % 96'sı Malatya ilinde gerçekleştirilmiştir.

Toplam arazisi 1.241.200 hektar olup toplam arazinin 425.450 hektarı tarım arazisi, 580.423 hektarı çayır-mera, 149.128 hektarı orman-fundalık ve 86.199 hektarı ise diğer arazilerden oluşur. Sulanabilir tarım arazisi 218.557 hektar olup bu alanın 173.389 hektarı sulanmaktadır. Tarla bitkileri yıllık üretimleri dikkate alındığında Malatya'da en çok yetiştirilen bitkiler sırasıyla buğday (132.953 ton), şeker pancarı (75.831 ton) ve arpadır (59.802 ton). Malatya'da 2007 verilerine göre 267.773 ton kayısı yetiştirilmiştir ve bu miktar toplam Türkiye kayısı üretiminin neredeyse yarısına tekabül etmektedir.

Kayısı, Malatya'nın ihracatında ve ekonomisinde çok önemli bir yer tutar. Malatya'da organik tarım için 4.627 hektar alan kullanılırken 14.641 ton organik ürün elde edilmiştir. Bölgedeki organik tarımın büyük bir kısmı Malatya'da gerçekleştirilir. Malatya ili hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş hayvancılık önem arz etmektedir.

Malatya ilinde kültür ırkı, melez ve yerli sığırların oranları sırasıyla % 24, % 52 ve % 24'tür. Malatya ili 1.115 ton alabalık üretimiyle alabalık üretiminde bölgede Elazığ'dan sonra 2. sırada yer almaktadır.

Malatya'da kırsal alanlardaki yerleşme okul, cami gibi yapıların etrafında oluşmuş kümeler halindeki klasik köy alanları şeklindedir. Bununla birlikte son zamanlarda afetlere bağlı olarak planlı bir yapılaşma da başlamıştır. Yapılaşma sürecinde daha çok yerel malzemeler (moloz, taş, kerpiç, toprak) kullanılmaktadır.

Malatya, Doğu Anadolu'dan batı bölgelere, Akdeniz'e ve Güneydoğu'ya giden yolların geçiş merkezi olması nedeni ile karayolları bakımından gelişmiştir. Devlet ve il yolları dışında 415 km. asfalt, 2.275 km. sabitleştirilmiş, 3.141 km. tesviye ve 655 km. ham yol olmak üzere toplam 6.518 km köy yolu bulunmaktadır. Malatya'dan çevre bölgelere üç demiryolu hattı bulunmaktadır. Bunlar:

Kahramanmaraş yönünde Malatya-Narlı (98 km) hattı, Sivas yönünde Malatya-Çetinkaya (105 km) hattı, Elazığ yönünde Malatya-Yolçatı (34 km) hattı, şehri diğer bölgelere bağlamaktadır. TCDD 5. Bölge Müdürlüğü Malatya'da bulunmaktadır. Belirtilen uzunluklar hattın Malatya sınırları içinde kalan kısmını ifade etmektedir. Malatya Erhaç Havaalanı sivil-askeri kategoride olup 1941 yılında hizmete girmiştir. Şehre uzaklığı 34 km olan havaalanının; 03/21 pistinin boyutu 3350m x 45m'dir. Pistin kaplama cinsi asfaltdır. Yolcuya açık alanlar 1.065 m²'dir.

Malatya ili sınırları içerisindeki yer altı su potansiyeli toplam 75,5 hm³/yıl'dır. Malatya kent olarak su miktarı açısından sorunu olmayan iller arasındadır. Önemli su kaynakları şunlardır:

Derme Kaynağı, Horata Pınarı, Elemendik Kaynakları, Davullu Kaynakları, Beylerderesi Kaynakları Malatya'da İspendere İçmesi, Malatya-Elazığ yolu üzerinde Malatya'nın 28 km doğusunda İspendere Köyü'nde olup su sıcaklığı 24 C° dir. Kudret Hamamı, Darendede Tohma Çayı kenarında bulunmaktadır. Suyun sıcaklığı 21,5 C° dir. Hamampınarı Ilıcısı, Hekimhan ilçesinde olup su sıcaklığı 29 C° dir.

Malatya florasında yoğunlukla meşe, ahlat, alıç, karaçalı, sakız ağacı, keven, potaryum, ayrik, kekik ve yumak otu mevcuttur. Malatya'ya özgü çeşitli kayısı türleri, Arapgir siyah köhnü üzümü, Yeşilyurt dalbastı kirazı, Akçadağ hocamız armudu, Hekimhan

cevizi vs. yöreye has çeşitlerdir. Malatya'da fauna olarak yabani domuz, tilki, tavşan, keklik, yabani ördek, yabani kaz, kurt, çakal, bildircin, kaya güvercini, üveyik, sansar, sakarmeke ve çulluk orman alanlarında yaşamaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004). Ayrıca Malatya'da Derme Suyu dışındaki akarsularda, zengin sayılabilecek bir biyoçeşitlilik vardır. Akarsularda en çok rastlanan balık türü alabalıktır. Fırat Irmağı'nda alabalık dışında bol miktarda sazan, yayın ve kum balığı vardır. Bunlara ek olarak Fırat nehri ve Tohma çayında su kaplumbağası, yengeç ve tatlı su midyesine rastlanmaktadır. Beydağlarındaki sulara kayabalıkları vardır.

Türkiye'nin tek, dünyanın da sayılı yataklarından biri olan profillit yatağı Malatya Pütürge'de bulunmaktadır. Metalik maden açısından, bu yöre demir ve bakır yönüyle zengindir. Ayrıca ilde dolomit, florit, vermikülit, tras, mermer ve çimento hammaddeleri bulunmaktadır. Türkiye'nin en önemli demir yataklarından biri olan Hekimhan demir yatağı, Malatya'dadır.

Malatya'yı 2008 yılında 2.964 yabancı turist, 115.210 yerli turist ziyaret etmiştir. Doğu Anadolu ve TRB1 Bölgesi'nin önemli ekonomik gücü olan Malatya'nın, turizmden sağladığı ekonomik kazanımlar oldukça düşük düzeydedir. Malatya; tarihi, doğal güzelliklere ve değerlendirilebilecek potansiyellere sahiptir. İlde önemli turistik yerler aşağıda verilmiştir:

Ulu Cami: Malatya'ya 9 km uzaklıktaki Battalgazi ilçesinde bulunan bu cami Selçuklu hükümdarı I. Alaaddin Keykubat zamanında yapılmış ayrıca eyvanlı camilerin Anadolu'daki tek örneği özelliğini taşımaktadır.

Nemrut Dağı: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun (UNESCO) dünya miras listesinde de bulunan, Malatya'nın Pütürge ilçesi ile Adıyaman'ın Kahta İlçesi sınırlarının kesiştiği yerde bir dağ olan Nemrut Malatya'ya 100 km mesafededir. Komagene Kralı I. Antiochos tarafından yapılmış 8-10 m yüksekliğinde heykel tanrıların bulunduğu dağ ayrıca güneşin batışı ve doğuşunun rengârenk tüm ayrıntılarıyla seyredilebildiği bir yer olması sebebiyle de turizm olarak ilgi çeker. Aslantep Höyüğü: Malatya'ya 6 km uzaklıkta bulunan Höyük, ilk olarak 1933 yılında Atatürk'ün talimatıyla kazılmaya başlamıştır. Yapılan kazılar sonucunda eski Tunç çağından başlamak üzere, Hitit, Helenistik, Roma ve Bizans çağlarına ait tabakalar bulunmuştur. Bölgenin açık hava müzesi olarak değerlendirilmesi çalışmaları sonuç

vermek üzeredir.

Günpınar Şelalesi: Darende ilçesinde bulunan şelale manzarası, kaynak suları, serin havası ve üç boğum halinde akan şelalesi ile şehrin önemli turistik merkezlerindedir.

Somuncu Baba ve Çevresi: Darende ilçesi, eski Darende mevkiinde yer alan Somuncu Baba Camii önünde bulunan balıklı havuzu, balıkların çıktığı kuyu ile caminin hemen yanında akan Tohma suyunun geçtiği vadi ve Tohma kenarındaki Kudret hamamı görülmeye değer yerlerdir.

Ayrıca Tohma'da rafting yapma imkanı da bulunur. İspendere İçmesi: Malatya Elazığ yolu üzerinde Malatya'nın 28 km doğusunda İspendere köyündedir. Suyu; sindirim sistemi, idrar yolları ve karaciğer hastalıklarına iyi gelmektedir, İl Özel İdaresince yaptırılan bir motel ve gazinosu mevcuttur. Malatya'daki diğer turistik yerler; Şire Pazarı, Bakırcılar Çarşısı, Yeni Cami, Kanalboyu, Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Kanlı Kümbet, Taşhan, Arkeoloji Müzesi, Sultansuyu Harası, Karakaya Baraj Gölü'dür.

3.2.4. Tunceli İlinin Analiz Edilmesi

Tunceli'de okuma-yazma bilenlerin oranı %87,8'dir, bu oran Türkiye ortalamasının (% 92,4) altındadır. Tunceli Üniversitesi, 22.05.2008 tarihinde kurulmuştur. 2008 yılında faal olarak eğitim hayatına başlayan Tunceli Üniversitesi bünyesinde ise dört adet araştırma merkezi kurulmuştur:

- Küçükbaş Hayvancılık Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Munzur Su Ürünleri Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi
- Alevilik Uygulama ve Araştırma Merkezi

Tunceli'de her 100.000 kişiye 179 hastane yatağı düşmektedir, bu oran 262 olan Türkiye ortalamasının altındadır. Tunceli'de 2002-2006 yılları arasında toplam hekim sayısı % 19,96 azalırken, diş hekimi sayısı % 23,08 artmış, diğer sağlık personellerinin sayısı ise % 0,49 oranında azalmıştır.

Tunceli'de işsizlik önemli sorunlardan biridir. 2008 yılı işsizlik oranı % 17,9 ile Türkiye ortalamasının çok üzerindedir ve bölge illeri arasında en yüksek orana sahiptir. Buna paralel olarak Tunceli'de istihdam oranı %32,6 ile Türkiye ortalamasının (% 41,7)

önemli ölçüde altındadır. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışanların il nüfusuna oranı % 18,56'dır ve bu oran Türkiye ortalaması olan % 20,66'nın altındadır. 2002 TÜİK işyeri sayım sonuçlarına göre TRB1 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin % 6,1'i Tunceli'de (1.945 işletme) faaliyet göstermektedir.

Tunceli'nin kişi başı gayri safi yurt içi hâsılası 1.584 dolar olup bölge ortalamasının (1.429 \$) üstünde, Türkiye ortalamasının (2.146 \$) altındadır. Tunceli'de işyeri ve istihdam oranları incelendiğinde sırasıyla “toptan ve perakende ticaret”, “ulaştırma, depolama ve haberleşme” ile “otel, lokanta, kahvehane” alanlarının en yaygın üç sektör olduğu görülmektedir. 2009 verilerine göre Tunceli'de 100.000 kişi başına düşen kurulan şirket ve kooperatiflerin sayısı 22'dir ve Türkiye ortalamasının (66) üçte biri kadardır. Tunceli'de sanayiye yönelik tesis sayısının çok az olduğu görülmektedir. Mevcut sanayi tesisleri de kamunun öncülüğü ve ortaklığında kurulmuştur.

Tunceli, sanayinin en az geliştiği il olup; hem istihdam hem de Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı şirket sayısı bakımından hem bölgenin hem de Türkiye'nin çok gerisinde kalmıştır. Tunceli'de Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı toplam 24 şirkette 213 kişi istihdam edilmektedir. Tunceli'de sırasıyla Gıda, Yapı Elemanları ve Hayvancılık sektörlerinin geliştiği görülmektedir. Şirket başına düşen istihdam oranı ise en fazla yapı elemanları sektöründe olup, ildeki firmalar genelde küçük ölçekli firmalardır. İlde en yüksek kapasitede çalışan işletme yaklaşık % 35 kapasite ile çalışmakta olup ilin genelinde kapasite kullanım oranı çok düşüktür.

Bölgenin bitkisel üretim değerinin % 3'ü, canlı hayvan değerinin % 11'i, hayvansal ürün değerinin % 10'u Tunceli iline aittir. Tunceli'nin tarımsal dış ticareti yok denecek düzeydedir. Toplam arazisi 777.440 hektar olup toplam arazinin 113.180 hektarı tarım arazisi, 323.582 hektarı çayır-mera, 258.500 hektarı orman-fundalık ve 82.178 hektarı ise diğer arazilerden oluşur. Sulanabilir tarım arazisi 67.355 hektar olup bu alanın 29.355 hektarı sulanmaktadır. Tarla bitkileri yıllık üretimleri dikkate alındığında Tunceli'de en çok yetiştirilen bitkiler sırasıyla buğday (21.165 ton) ve arpadır (15.915 ton). Bölgedeki üzüm ve çilek üretimlerinin büyük bir bölümü Elazığ ilinde gerçekleşmekte olup, kendilerine has hoş kokulu özellikleriyle potansiyel pazarlama üstünlüğü taşıyan bu meyvelerin tanıtım, depolama ve transfer sorununun olduğu değerlendirilmektedir.

TRB1 Bölgesi'nde imalat sanayi gelişmişlik sıralamasında en gelişmiş il Malatya iken; en geride olan il ise Tunceli'dir.

Tunceli'de bir adet Organize Sanayi Bölgesi (OSB) vardır ve altyapı çalışmaları devam etmektedir. Tunceli OSB'de aktif olarak üretim henüz yapılmamaktadır. TRB1 Bölgesi'nde aktif olarak beş OSB vardır. Bölgedeki OSB'lerdeki en büyük sorunlardan birisi ihracat amacıyla kullanılabilen en yakın limanın bölgeye yaklaşık 650-700 km olması ve limana ulaşım ve taşıma maliyetlerinin pahalı olmasıdır.

Tunceli'de 2001 yılı sonu itibariyle altyapı çalışmaları tamamlanan 36 işyeri kapasiteli OSB alanı bulunmaktadır. OSB'de mevcut sanayi parsellerine girişimci ve yatırımcı talebi olmadığından inşaat çalışmaları başlamamıştır.

Tunceli'de temiz su ihtiyacı daha çok kaynak sularından temin edilmektedir. Tunceli'de kentin su ihtiyacı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) tarafından açılan sondaj kuyularından karşılanmaktadır.

Bölgenin arıtma tesisi açısından en yoksun ili Tunceli'dir. İlde kanalizasyon suları hiçbir arıtma işlemine tabi tutulmadan Munzur Çayı'na deşarj edilmektedir. İnsan ve çevre sağlığını tehdit eden bu durum, atık suların altyapı sistemi ile toplanması ve arıtılmasını zorunlu kılmaktadır.

Arazi yapısının kentsel gelişimi en çok etkilediği il Tunceli'dir. İl merkezi, şehir içinden geçen 2 çayın yakası etrafında derelerle bölünen arazi üzerine kuruludur. Yapılar genellikle sonradan tapuları alınmış kaçak yapılardır. Kentin doğu kesiminde genelde tek katlı kerpiç yığma yapılardan oluşan gecekondu bölgesi vardır. Bu bölgede heyelan riski olması nedeniyle yapı yasağı konulmuştur. Kent için öngörülen gelişme yönleri kuzey ve güneydir.

Tunceli'de köylerin çoğu güvenlik nedeniyle terk edilmiş olsa da, mezra ve komlardan oluşan dağınık yerleşim birimleri varlığını sürdürmektedir. Kırsal alandaki yapılaşma yok denilecek kadar az olmakla birlikte, oluşturulan yeni yapılar genellikle betonarme ve yığma binalardır.

Tunceli ili hayvancılık faaliyetlerinde küçükbaş hayvancılık ve arıcılık önem arz etmektedir. Tunceli ilinde kültür ırkı, melez ve yerli sığırların oranları sırasıyla % 17,

%35 ve% 48'dir. Bu bağlamda hayvansal üretimde verimliliğin belirleyici unsurlarından biri olan genetik kapasite bakımından oldukça düşük profildeki ırkların Tunceli'de yaygın olduğu görülmektedir.

TRB1 Bölgesi'ndeki illerin, bir gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen yol/yüzölçümü oranları Türkiye ile karşılaştırıldığında kilometrekareye düşen yol miktarı Bingöl'de Türkiye ortalamasının altında, Malatya, Elazığ ve Tunceli'de, Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tunceli'de yerüstü ve yer altı su kaynakları 3.114,2 m³/yıl hacme sahip olup bunun %99'u yüzey kaynaklardan (nehir, göller) oluşmaktadır. İlde 3.112 hm³/yıl yerüstü su rezervi ile 2,2 hm³/yıl yeraltı su rezervi olmak üzere toplam 3114,2 hm³/yıl su kaynağı mevcuttur. İlin ortalama su ihtiyacı 175 lt/sn olmakla beraber kaynaklardan 112 lt/sn su ancak sağlanmaktadır.

Tunceli ilinde, doğal ve plantasyon olarak 258.500 hektar orman bulunmaktadır. Ormanlarda, çoğunlukla meşe, ardıç, dişbudak, kızılğaç, akçaağaç ve kavak gibi ağaçlar bulunmaktadır.

Tunceli'yi 2008 yılında 51 yabancı turist, 20.214 yerli turist ziyaret etmiştir. Tunceli, turizm tanıtım eksikliği, büyük merkezlere uzaklık, konaklama tesisi yetersizliği ve güvenlik sorunu nedeniyle yeterli sayıda turist alamamaktadır. İlde önemli turistik yerler aşağıda verilmiştir:

Munzur Milli Parkı: Munzur nehrinin geçtiği vadide, dünyaca meşhur kırmızı benekli alabalık ve bazı av hayvanları koruma altına alınmış ayrıca dağ ve vadilerinde Ur kekligi, dağ keçisi, vaşak, yaban domuzu, su samuru, bildircin, porsuk, kurt, ayı, tilki ve tavşan gibi ender rastlanan hayvanlar mevcuttur.

Halbori Gözeleri: Munzur Suyu kenarında, derin ve kayalık bir vadinin içerisinde yer almaktadır. Halbori Gözeleri, çok soğuk kaynak sulara sahip bir dinlenme ve mesire yeri olup, oldukça yoğun kullanılmaktadır.

Dereova Şelalesi: Gelin pınarı olarak da bilinen şelale 20 metre yükseklikten düşerek güzel bir manzara oluşturur. Şelale yaz ve kış aylarında çok etkileyici ve farklı bir manzara sunmaktadır. Kışın şelale sularının donmasıyla oluşan sarkıt ve dikitler, güzel bir manzara meydana getirmektedir.

Pülümür Çayı Vadisi: Tunceli-Pülümür karayolunun yaklaşık 20 Km kuzeyinden

başlayarak Pülümür'e kadar genelde dar ve dik bir vadide akan çayın iki tarafı zengin orman örtüsünün yanı sıra şelaleler, kayalık yamaçlar ve kanyonlardan oluşan vadi doğal veriler bakımından oldukça zengindir.

Yelmaniye Camisi: Çemişgezek İlçesindedir. Cami XIV. Yüzyılda Timur'a bağlı bir Türkmen beyi olan Tacettin Yalmaq tarafından yapılmıştır. Çini ve taş sanatının beraber kullanılmasıyla yapılan eser Selçuklu ve Osmanlı sanatını yansıtır.

3.3. TR42 İllerinin Mevcut Durumu ve Sahip Olduğu Turizm Değerleri

Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce ve Yalova illerini kapsayan TR42 Düzey 2 Bölgesi, Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayan stratejik konumu, Türkiye'nin ekonomi merkezi İstanbul ve idari merkezi Ankara ile güçlü ulaşım bağlantıları ve Karadeniz ile Marmara Denizi üzerinden dünyaya açılan kapıları ile uluslararası sanayi üssü konumundadır. Bu konumunu; planlı sanayi yapılanması, nitelikli işgücü potansiyeli, bilimsel kurumlar ile sanayi arası işbirliği altyapısı ve Ar-Ge gücü ile sağlamlaştırmaktadır.

3.193.210 kişilik bir nüfusun yerleşik olduğu TR42 Düzey 2 Bölgesi, Türkiye Düzey 2 bölgeleri arasında Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katı ile kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılda 1. sırada, kişi başına düşen gayrisafi katma değerde ise Düzey 2 bölgeleri arasında İstanbul'dan sonra 2. sırada yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ortalamasında kişi başına düşen gayrisafi katma değer 5.102 dolar iken bölgede 7.207 dolar, 2006 yılında ise Türkiye ortalamasında kişi başına düşen gayrisafi katma değer 6.684 dolar iken bölgede 9.622 dolar olarak tespit edilmiştir.

TR42 Düzey 2 Bölgesi, 2008 yılı ulusal ihracatında 11.396.064.000 dolar ile %8,6'lık, ülke dış ticaret hacminde ise 38.774.748.000 dolar ile %11,6'lık bir paya sahiptir. Aralık 2009 verilerine göre Türkiye'de tahsil edilen vergi gelirlerinin 24.340.788.000 TL'ye karşılık gelen %14'ü TR42 Düzey 2 Bölgesi'nden tahsil edilmektedir. Bölgede, Türkiye'nin iki yüksek teknoloji üniversitesinden biri olmak üzere toplam 6 üniversitenin, ülke genelindeki toplam 37 Teknoparktan 5'inin ve ayrıca 2 teknoloji merkezinin bulunması bölgenin yenilikçi kimliğini yansıtmaktadır.

Bölgenin verimli topraklarının ve kırsal örgütlülük yapısından temel alan bilinçli tarım uygulamalarının bir sonucu olarak bölgede kaliteli tarımsal üretim yapılmakta ve kaliteli hayvansal ürün yetiştirilmektedir. Bununla birlikte bölgenin doğal değerlerine dayalı

turizm potansiyeli de yüksektir. Tarımsal işletmelerin; bitkisel üretimden, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine kadar çeşitlenmesi bölgenin tarımsal ekonomi açısından cazibesini arttırmaktadır.

Bölgede turizm sektörüne yönelik olarak da çevredeki anakentler kaynaklı yoğun bir gününbirlik turizm potansiyeli ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında geleneksel turizm dışında fuar ve kongre, spor, kış, sağlık ve termal, doğa, ekoturizm, kırsal, yayla, botanik ve kuş gözlemciliği, golf, su altı dalış, kültür ve tarih, geleneksel el sanatları, macera ve gastronomi gibi pek çok alternatif turizm türüne yönelik altyapı bulunmaktadır.

Türkiye elektrik enerjisi üretiminin %9' unun üretildiği bölge, yenilenebilir enerji kapasitesi ile doğa dostu enerji yönünden de kayda değer bir potansiyele sahiptir.

Türkiye nüfusunun % 4'ünü oluşturan toplam 3.193.210 kişi yaşamaktadır. Toplam bölge nüfusunun %48'i Kocaeli'de, %27'si Sakarya'da , %10'u Düzce'de, %9'u Bolu'da i ve %6'sı Yalova'da yerleşiktir. Bu nüfusu ile bölge, diğer Düzey 2 bölgeleri arasında en kalabalık 6'ncı bölgedir ve bölgenin yıllık nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bölgede kilometrekareye 158 kişi düşmektedir ve bu oran kilometrekareye 94 kişi olan Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir.

TR42 Düzey 2 Bölgesi'nde sit alanları dağılımında kentsel sit alanları ön plana çıkmaktadır. Özellikle Kocaeli'de yoğunlaşan bu alanlar, şehir turizmine yönelik önemli unsurlar olarak görülmekte ve kent ölçeğinde markalaşma için de girdi olarak nitelendirilmektedir. Diğer sit alanları incelendiğinde özellikle Bolu'da Arkeolojik Sit alanlarının yoğun olarak bulunduğu görülmektedir. Sit alanlarının ilçe bazında dağılımında Kocaeli İzmit ve Bolu Merkez ilçesinde yoğunlaşma görülmekte olup, bu ilçeleri Bolu'nun Mudurnu ve Seben, Düzce'nin Akçakoca ve Sakarya'nın Adapazarı ilçeleri izlemektedir.

TR42 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova illerinin var olan turizm potansiyelleri ise aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

3.3.1. Bolu İlinin Analiz Edilmesi

Kültür Turizmi

Bolu Müzesi: Merkezde, Kültür Merkezi binası içerisinde 1981’de hizmete açılmıştır. Müzede prehistorik dönemlerden Osmanlı dönemine kadar eserler mevcuttur.

Tarihi Yapılar:

Gerede Asar Kalesi, Gerede Keçi Kalesi, Yıldım Beyazıt Camii, Kadı Camii, Saraçhane Camii, İmaret Camii, Ilıca Camii, Karaköy Camii, Süleyman Paşa Camii, Mudurnu Yıldırım Camii, Kanuni Camii, Yukarı Tekke Camii, Tokadi Hayreddin Türbesi, Akşemsettin Türbesi, Çeltikdere Bizans Kilisesi, Orta Hamam, Süleyman Paşa Hamamı, Yıldırım Bayezid Hamamı, Yıldırım Hamamı, Yukarı Taşhan, Aşağı Taşhan, Tüccar Hanı, Göynük Evleri, Mudurnu Evleri, Termal Turizm, Bolu Kaplıcaları, Babas Kaplıcası, Sarot Kaplıcası, Kesenözü Kaplıcası, Çatak Kaplıcası

Kış Turizmi

Kartalkaya kayak merkezi: Batı Karadeniz Bölgesi’nde, Bolu il merkezinin 38 km. güneydoğusunda, Köroğlu Dağı turizm alanı içerisinde yer almaktadır. Kartalkaya’da, çeşitli aktiviteler sunan 3 adet otel mevcuttur. Kartalkaya’da toplam 28 adet pistin uzunluğu 30 km’yi bulmaktadır. Kartalkaya’daki 3 adet otelin toplam 1760 yatağı, 2 adeti telesiyej, 6 adeti teleski ve 3 adeti de baby-lift olmak üzere toplam 11 adet mekanik tesisi mevcut olup taşıma kapasitesi toplam 7000 kişi/saattir.

Gerede-Esentepe Arkut Dağı Kayak Merkezi: Gerede’nin kuzeyinde, 1300 m. yükseklikte, kış sporları ve kayak imkanına sahip bir otelin bulunduğu yerdir. Asırlık çam ağaçlarının bulunduğu Esentepe’ye bu isim bölgenin sürekli esmesi nedeniyle Atatürk tarafından verilmiştir. Esentepe’nin 4 km kuzeyinde Arkut Dağı’nda bulunan pistlerde kayak yapılmakta ve her yıl uluslararası kayak yarışmaları düzenlenmektedir.

Kongre Turizmi

İl, kongre turizmi konusunda ideal bir konuma sahiptir. Özellikle Abant bölgesinde bulunan tesisler kongre turizmi konusunda büyük taleple karşılaşmaktadır. İlin bu turizm dalında yoğun ilgi görmesinde en büyük etken, Ankara ve İstanbul’a kolay

ulaşımı ve yıl boyunca, seminer, sempozyum, panel gibi toplantıların düzenlenebileceği çok kaliteli ve sayıca zengin turistik otellerin varlığıdır.

Yayla Turizmi

Bolu, 300 civarında yaylası ile önemli bir potansiyele sahiptir. Bolu yaylaları ormanlarla kaplı dağlar üzerinde, gür akarsuların geçtiği, yemyeşil verimli düzlüklere yayılmıştır. Aladağ Yaylaları, Kızık Yaylası, At Yaylası, Sarıalan Yaylaları, Gerede Yaylaları, Kıbrısçık Yaylaları, Mengen Yaylaları, Mudurnu Yaylaları, Göynük Yaylaları, Seben Yaylaları

Dağ ve Doğa Yürüyüşü

Bolu'nun doğal zenginliği, dağ sporlarına imkân tanımakla birlikte, doğa yürüyüşlerine de ayrı bir zevk katmaktadır. Bu doğal zenginliklerin başında gelen Abant, yazın piknik ve ideal bir dinlenme yeri olup, kışın kış sporlarının yapılabileceği Türkiye'nin en tanınmış turistik yörelerindenidir. Buz pateni sahası Türkiye'deki ilk doğal buz pateni sahasıdır.

Abant Gölü çevresi gece için aydınlatılmış ve yaya yürüyüş yolu yapılmıştır. Bunun dışında Yedigöller Milli Parkı, Seben Yaylaları, Bolu Fındığı Tabiatı Koruma Alanı, Kökez Koruma Alanı, Sülüklügöl Tabiatı Koruma Alanı görölmeye değer doğal değerler arasında olup, doğa yürüyüşlerine elverişli alanlardır.

Bisiklet Turizmi

Abant ve Gölcük Gölleri çevresi ile yaylalar arasında bulunan orman yolları dağ bisikleti turları açısından önemli potansiyele sahiptir.

Kamp ve Karavan Turizmi

Dinlenmek, doğadan yararlanmak isteyen herkese hitap edebilecek özelliklere sahip Yedigöller Milli Parkı, kamp kurmak için düzenlenmiştir.

Kuş Gözetleme

Dörtdivan ilçesinde yer alan Kavaklı Dağı burada üreyen kara akbaba popülasyonu ile önemli kuş alanı statüsü kazanır. Bunun dışında Yedigöller, Abant Gölü ve Yeniçağa

Gölu civarları da kuş gözetleme olanaklarına sahiptir. Yeniçağa Gölü kıyısında kuş gözlem kulesi bulunmaktadır.

Yamaç Paraşütü

Yamaç paraşütü için Abant Dağları'nda çok uygun yerler mevcut olup, yaz aylarında büyük şehirlerden bu sporu yapmak isteyenler için Abant'a turlar düzenlenmektedir. Ayrıca, burada Uluslararası Yamaç Paraşütü yarışmaları düzenlenmektedir.

3.3.2. Düzce İlinin Analiz Edilmesi

Yayla Turizmi

Birbirinden güzel yaylaları da yayla turizmi, gençlik turizmi, doğa turizmi, eko turizmi, kamp ve safari turizmi yapılabilir. Topuk Yaylası ve Göleti, Sakarca Yaylası, Doruk Yaylası, Kocayayla, Şehirliayla, Odayeri Yaylası, Torkul Göleti Yaylası, Püren, Balıklı Yaylaları, Kardüz Yaylası

Şelale Turizmi

Düzce ili su kaynakları yönünden oldukça zengindir. Su kaynakları kendi bölgemizden doğar, kendi bölgemizde Karadeniz'e dökülür. Bu kaynakların orman içinde birbirinden güzel şelaleler mevcuttur. Güzeldere Şelalelisi, Samandere Şelaleri, Aydınpınar Şelaleleri, Aktaş Şelalesi, Sarıkaya Şelalesi, Saklıkent Şelaleri, Değirmenaltı Köyü Şelalesi, Çıraköprü Şelalesi

Göl Turizmi

Alternatif Göl Turizmi, Sportif Su Sporları, olta balıkçılığı, kamp, karavan, piknik ve mesire turizmine yönelik göl ve göletlere sahiptir.

Kurugöl, Topuk Yaylası Göleti, Efteni Gölü, Hasanlar Baraj Gölü, Karagöl, Torkul Yaylası Göleti, Dipsizgöl

Mağara Turizmi

Düzce mağara yönünden oldukça zengindir. Yığılca'da Sarıkaya, Gökçeabaç, Aksu, Çamlı, Yağcılar Mağarası, bunlardan en büyüğü Sarıkaya Mağarası; Akçakoca'da

Fakıllı Mağarası, Yeni Mahalle Mağarası, Konuralp'de Avuçiçi ve Kurtsuyu Mağaraları bulunmaktadır.

Kano ve Rafting Turizmi

Cumayeri ilçemiz, Dokuzdeğirmen köyünde; Büyük Melen'de Şubat-Haziran aylarında profesyonelce rafting ve kano yapılmaktadır. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünce pilot bölge seçilmiştir. Şubat ve Mayıs aylarında özellikle Nisan ve Mayıs aylarında yoğun bir şekilde rafting ve kano yapılmaktadır. 13 kilometre parkuru ve alt yapısı mevcuttur.

Kış Turizmi

Gölyaka ilçemize 28km uzaklıktaki Kardüz Yaylası, Kış Sporları için uygundur. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünce etüdü yapılmıştır. Yazın yayla, çim kayağı turizmi ve kışın kış sporları için uygundur.

Golf Turizmi

Gölyaka Kültür Parkı golf için tasarlanmış ve aktif bir şekilde faaliyete girmiştir.

3.3.3. Kocaeli İlinin Analiz Edilmesi

Turizm, Kültür ve Sanat

Bir sanayi kenti olan Kocaeli aynı zamanda; tarihi ve kültürel mekânları ile kültür turizmi, Kerpe, Kefken, Cebeci, Eskihisar ve Karamürsel sahilleri ile yaz turizmi ve Kartepe dağ turizm merkezi ile de kış turizmi açısından bir turizm cazibe merkezidir.

Kocaeli'nde Kartepe Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Bölgesi, Kocaeli - Sakarya Kıyı Bandı Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Bölgesi ve Kocaeli - Yazlık - Yeniköy-Termal Turizm alanları oluşturulmuştur.

Kocaeli'ye ait başlıca kültür varlıkları:

Saat kulesi, Abdülaziz Av Köşkü, Redif Dairesi, Eski Gar Binası, Akçakoca Camii, Fevziye Camii, Pertev Paşa Külliyesi ve Yeni Cuma Camii, Akmeşe Beldesi Tarihi Osmanlı Çeşmesi, Karamürsel Belediye Hizmet Binası, Karamürsel Anıt Mezarı, Akçakoca Anıt Mezarı, Yahya Kaptan Anıt Mezarı, Sırrı Paşa Konağı, Pembe Köşk,

Sultan Süleyman Köprüsü, Mimar Sinan Köprüsü, Fatih Sultan Mehmet Otağı, Darıca Köşkü ve benzeri yapıtlar bulunmaktadır.

Kocaelinin doğal zenginlikleri ve mesire yerleri;

Kuzu Yaylası Orman İçi Dinlenme Yeri, Gaziler Orman İçi Dinlenme Yeri, Kerpe Orman İçi Dinlenme Yeri, Kefken, Ballıkayar Tabiat Parkı, Beşkayalar, Maşukiye, Başdeğirmen Mesire Alanı, Şehitler Korusu, Cebeci, Eskihisar, Darıca-Bayramoğlu Kuş Cenneti ve Temalı Parkı ve benzeri mesire alanları bulunmaktadır.

Kocaeli'nin kültürel ürünleri;

Kandıra Yoğurdu, Pişmaniye, Çene Suyu, Değirmendere Fındığı, Kandıra Taşı ve Hereke Halısı gibi önde gelen ürünlerdir.

Müzeler ve Ören yerleri

Kocaeli Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi:

Yüzer Müze (Gayret Gemisi): 10 Mayıs 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan gemiye USA Everson adı verildi. Everson Kore ve Vietnam savaşlarına katıldı. 11 Temmuz 1973 yılında USA Everson gemisi; Panama, Portoriko, Azor Adaları ve İspanya limanlarına uğrayarak Türk Donanma Komutanlığı'na geçişi yapılarak TCG Gayret adı verildi.

Gölcük Deniz Müzesi: Gölcük Deniz Müzesi 12 Mart 1976'da, Türk Deniz Tarihini özet olarak yansıtabilmek amacıyla kurulmuştur.

Örenyerleri: Gültepe Nekropol Sahası, Üçtepeler Büyük Tümülüsü, Fatih Sultan Mehmet'in Otağı, Saat Kulesi

Tarihi Yapılar

Eskihisar Kalesi, Saat Kulesi, Kasr-ı Hümayun - Saray Müze (SultanAbdülaziz'in Av Köşkü)

KaiserWilhelmKöşkü, PembeKöşk, EmircilerKonağı, Eski Vali Konağı Sırrıpaşa Konağı, Camiler, Külliye: Orhan Cami, Fevziye Cami, Pertevpaşa Külliyesi, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi

Kara Sporlar (Avcılık, Atlı Doğa Yürüyüşü, Trekking, Dağcılık, Bisiklet, Binicilik):

Dağcılık Ekipmanlı ve ekipmansız tırmanışlara olanak sağlayan rotalara sahip Ballıkayalar'da deneyimli rehberler eşliğinde tırmanış eğitimleri verilmektedir. Ballıkayalar dik eğimli rotalara tırmanan dağcılarla özdeşleşmiştir.

Su Sporları

(Sualtı Dalışları, Su Kayağı, Parasailing, Olta Balıkçılığı, Yatçılık)Su altı dalış; Kandıra, Kerpe, Kumcağız, Kefken ve Seyrek bölgeleri sualtı dalışların yapılabileceği bölgelerdendir. Sportif olta balıkçılığı; Sapanca Gölü ile birlikte Kartepe üzerindeki küçük göller ve Kandıra sahilleri sportif olta balıkçılığının yapılabileceği yerler arasındadır. Yelken; İzmit körfezi yelken sporları için elverişli bir konuma sahiptir.

Buz Pateni; Derince'de bulunan olimpik donanıma sahip buz pateni tesisleri Türkiye'de gerçekleşen yurtiçi yarışmalara ev sahipliği yapmaktadır.

Sağlık Turizmi

Yeniköy Yazlık Ilıcası: İzmit'in Gölcük yolu üzerinden 15 km güneyde Yeniköy sınırları içerisinde bulunan Yazlık Ilıcası denize 3 km. mesafededir. Bizans dönemine ait Ayazma'nın içinden çıkan su kükürtlü ve kalevi oligometalik sular grubuna girer.

İçmeler: Maşukiye Şifalı Suyu, Soğuksu Şifalı Suyu

Deniz Turizmi-Kıyı Turizmi: Kerpe, Kefken, Bağrganlı, Sarısu, Seyrek, Çamkonak (Dikili - Babalı), Cebeci,

Kış Turizmi

Kartepe; 1602 metre yükseklikte çam, kayın, ıhlamur ağaçları ve rengarenk çiçeklerle çevrilmiş yollardan Kuzu Yaylasına gelindiğinde, panoramik manzara ve vahşi doğa çok etkileyici bir atmosfer yaratmaktadır.

Termal Turizmi

Maşukiye Şifalı Suyu, Yeniköy Yazlık Ilıcası, Soğuksu Şifalı Suyu, Kongre Turizmi

İlde çeşitli ulusal ve uluslar arası kongrelere ev sahipliği yapabilecek büyük bir potansiyel mevcuttur. 5 yıldızlı oteli, Sabancı Kültür Sitesi, Süleyman Demirel Kültür

Merkezi ilde kongre turizmi amacıyla kullanılabilir olacak başlıca tesislerdir. İlin coğrafi konumu da bunu desteklemektedir.

Yayla Turizmi

Kuzu Yaylası; Çam, kayın, ıhlamur ağaçları ve rengârenk çiçeklerle çevrilmiş yoldan Kuzu Yaylası'na gelindiğinde, temiz havanın, panoramik manzaranın ve vahşi doğanın birbiriyle kaynaştığı görülür. Deniz manzaralarına sahip birkaç dağdan biri olup, ayrı bir güzellik taşıyan Keltepe, yaz ve kış faydalanılabilecek bir özelliğe sahiptir. Keltepe Ormanları ve Kuzu Yaylası, günübirlik turizme hizmet vermekte düzenleme çalışmaları halen sürdürülmektedir.

Kamp Ve Karavan Turizmi

Kartepe, Karadeniz kıyı bandı orta ve batı kesimleri kamp ve karavan amaçlı kullanılabilir.

Kuş Gözetleme Sapanca Gölü: Türkiye'nin önemli kuş alanları arasında yer alan Sapanca Gölü, bütünüyle tarım alanları, meyve bahçeleri ve büyük kavaklıklarla çevrilmiştir. Kıyılarda küçük sazlık alanlar mevcuttur. Burada önemli türler arasında Macar ördeği, elmabaş patka, sakarmeke bulunmaktadır.

3.3.4. Sakarya İlinin Analiz Edilmesi

Sakarya'da gezip görülmesi gereken yerlerin başında;

Adapazarı'nda Çark Mesire, Uzunçarşı, Sakarya Müzesi (Atatürk Evi), Deprem Müzesi, Orman Park, Poyrazlar Gölü, Akyazı'da Kuzuluk Kaplıcaları, Ferizli'de Seyifler Kalesi Geyve'de Geyve Boğazı, Sinanbey Zaviyesi (Elvanbey İmarethanesi), Sarıgazi Köyü, Geyve-Alifuatpaşa'da II. Bayezıt Köprüsü, Kuva-yı Milliye Müzesi, Hendek'te Keremali Zirvesi, Çiğdem Yaylası Karasu Yenimahalle, Maden Deresi ve Şelalesi Kaynarca Şeymuslihiddin Camii, Acarlar Gölü ve Longosu Kocaali'de Kumsal, Caferiye Köyü Pamukova Paşalar Kalesi, Karacaahmet Türbesi Sapanca'da Sapanca Gölü, İstanbul Dere, Rahimesultan Camii, Hasanfehmişpaşa Camii, Serdivan'da Beşköprü (Justinianus Köprüsü)

Söğütli'de Harmantepe Kalesi Taraklı'da Yunuspaşa Camii, Taraklı Evleri, Karagöl Yaylası

Mesire/ Orman İçi Dinlenme Yerleri

İl Ormanı-Arifiye

Poyrazlar Gölü Dinlenme Tesisleri

Kuzuluk Orman İçi Dinlenme Yeri

Çadır Gölü Orman İçi Dinlenme Yeri

Orman Park

Kent Park

Karaman Yenikent Orman Park

Sportif Turizm Faaliyetleri

Trekking Parkur Alanları: Doğançay-Maksudiye-Kamışlı-Kulfallar, Mecece-Kemaliye-Çilekli-İnönü Yaylası (Konaklama) (19 kilometre), İnönü Yaylası- Çilekli-Bakacak-Eski Yayla (Patika Yol)-Kırca Yaylası

Motokros Parkur Alanları: Taraklı-Mahdumlar-Karagöl Yaylası-Hanyatak Yaylası-Çatalkaya-Boztepe-Beldibi- Kuzuluk.

Su Sporları: Kano, Kürek-Yelken-Sörf

Alternatif Turizm Faaliyetleri

Doğa Sporları: Rafting, Akarsu Kanosu, Yamaç Paraşütü, Microlight Uçuş Faaliyeti , Offroad Yarışları, Oto Drag Yarışları, Durgunsu Kano, Ralli Kros Yarışları , Trekking Faaliyetler, Motokros Faaliyetleri, Su Kayağı Faal.

Yaylalar:

Soğucak Yaylası, Çiğdem Yaylası, Karagöl Yaylası, Acelle Yaylası, Kırçalı Yaylas, Pamukova Kırca Yaylası.

Müzeler:

Sakarya Müzesi, Özel Ali Fuatpaşa Kuva-i Milliye Müzesi, Deprem Müzesi.

Sit Alanları :

Arkeolojik sit alanları:

Merkez-Beşköprü-Jistinyanus Köprüsü, Söğütlü-Akarca Köyü (Roma Metropolü), Hendek Yağ Basan Tümülüsü 3 Tepeler Mevkii, Merkez-İkizce Köyü (Roma Metropolü), Geyve-Kulfalar Köyü Ortaköy Mevkii, Pamukova-Akçakaya Köyü, Taraklı-Merkez, Pamukova-Hayrettin Köyü (Menete Mevkii), Adapazarı-Merkez Beşköprü Hakikat Vakfı Kooperatifi, Doğal Sit Alanları Arkeolojik Sit Alanları

İlde 2'si beş yıldızlı olmak üzere 13 turistik otel bulunmaktadır. Bu otellerin yatak kapasitesi 1.869'dur.

Tablo 6:Sakarya Turizm İşletme ve Yatırım Belgeli Tesisler

	İşletme Belgeli		Deneme İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
5 Yıldızlı Otel	2	916	-	-	-	-	2	916
4 Yıldızlı Otel	-	-	-	-	1	111	1	111
3 Yıldızlı Otel	3	230	1	140	2	144	6	514
2 Yıldızlı Otel	1	146	-	-	-	-	1	146
Apart Otel	-	-	1	40	1	100	2	140
Butik Otel	-	-	-	-	1	42	1	42
Toplam	6	1.292	2	180	5	397	13	1.869

Kaynak: www.turizm.gov.tr

3.3.5. Yalova İlinin Analiz Edilmesi

Kültür turizmi

Müzeler: Açık hava müzesi Termal Atatürk Köşkü Karaca Arboretum Canlı Ağaç Müzesi

Tarihi Yapılar:

Camiler; Hersekzade Ahmet Paşa Camii, Rüstem Paşa Camii, Hacı Ali Paşa Camii (Ahmet Çelebi) (Çarşı Camii)

Köprüler: Taşköprü

Kaleler: Çoban Kale, Elmalık Kalesi,

Yayla Turizmi: Delmece Yaylası, Erikli Yaylası, Karlık Yaylası,

Kaplıca Turizmi: Termal Kaplıcası, Kurşunlu Hamamı, Armutlu Kaplıcası

Doğa Turizmi:

Kamp ve Karavan Turizmi: Kent Ormanı, Hasanbaba, Geyikdere – Çamlık, Höyük Tepesi, İstihkam Tepesi, Kapılı Çınar

Deniz Turizmi

Plajlar: Yaz turizminin en hareketli yaşandığı Çınarcık ve Armutlu arasında eşsiz güzellikteki bakir koylar ve kıyı şeridi yer alır. Yalova'nın kuzeyinden güneybatısına kadar olan il sınırları Marmara Denizi ile çevrilmiştir.

Sualtı Dalış Turizmi

Armutlu ilçesinin kuzeybatı sahilinde bulunan kayalık alanlar Türkiye'nin zıpkınla dalmaya ve su sporlarına en uygun bölgelerindedir.

Deniz Avcılığı: Termal'de bulunan Sudüşen Çağlayanı'nda Alabalık avlanabilir. Elmalık köyü ve Kurtköy yakınlarında Alabalık tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca ilimizde deniz avcılığı Çınarcık, Esenköy, Armutlu, Kapaklı ve Fıstıklı sahillerinde yoğun olarak yapılmaktadır.

Yat Turizmi: SETUR firmasına ait bir yat limanı ilimizde bulunmaktadır.

Tablo7: Turizm Geliri ve Diğer Harcamalar, (2010)

Harcama Toplama	Toplam	Yabancı	Vatandaş
Kişisel Harcamalar Toplamı	1.791.137.223	1.263.028.203	528.109.019
Yeme-İçme Toplamı	409.607.607	252.847.004	156.760.603
Konaklama Toplamı	339.933.874	313.265.301	26.668.573
Sağlık Toplamı	47.723.486	17.923.881	29.799.605
Ulaştırma Toplamı	137.842.687	96.380.322	41.462.366
Spor, Eğitim, Kültür Toplamı	28.005.786	20.681.001	7.324.785
Tur Hizmetleri Toplamı	14.600.226	14.157.408	442,818
Giyecek ve ayakkabı	252.955.871	163.358.328	89.597.543
Hediyelik eşya	177.080.277	120.361.978	56.718.299
Halı, kilim vb	88.026.618	84.263.817	3.762.801
Turizm Geliri	1.993.724.378	1.463.286.037	530.438.342
Paket tur toplamı	202.587.156	200.257.834	2.329.322
Harcama Toplamı	2.023.021.191	1.465.624.161	557.397.030

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2010 yılı turizm geliri ve diğer harcamalar dağılımını gösteren tabloya bakıldığında zaman harcamalar toplamı içerisinde gerek yerli gerekse yabancı turistlerin en çok yeme-içmeye harcama yaptığını görüyoruz. Bu sıralamayı ulaştırma gideri takip etmektedir.

2010 yılı turizm geliri oranlamasında ise yabancı turistler yerli turistlere göre üç kat daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir. Aynı yıl (2010 yılı) verilerine bakıldığında yabancı turistlerin çoğunlukla paket turlardan faydalandıklarını görebilmekteyiz.

Tablo 8: Türkiye'ye Yıllık Giriş Yapan Vatandaş Ziyaretçi Sayısı

Yıllar	Havayolu	Demiryolu	Karayolu	Denizyolu
2005	4.700.463	18.551	2.880.615	445.456
2006	5.598.810	18.647	2.153.155	396.757
2007	6.160.021	13.076	2.319.114	362.577
2008	6.529.561	13.143	2.779.856	368.254
2009	6.451.711	10.12	3.449.659	330.693
2010	5.987.481	10.52	4.551.207	372.219

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 8 de görüldüğü üzere Türkiye'ye yıllık giriş yapan vatandaş ziyaretçilerin daha çok hava yolunu tercih ettiklerini ve hava yolu ile Türkiye' ye giriş yapan vatandaş ziyaretçilerin sayısında 2008 yılına kadar artış görülürken 2008 yılından sonra ise azalma görülmektedir. Vatandaş ziyaretçilerin ulaşım aracı olarak deniz yolunu kullanma oranları ise havayolu, karayolu ve demiryolundan sonra gelmektedir.

Tablo 9: Türkiye'den Yıllık Çıkış Yapan Vatandaş Ziyaretçi Sayısı

Yıllar	Havayolu	Demiryolu	Karayolu	Denizyolu
2005	4.901.119	28.479	2.871.970	444.488
2006	5.726.411	20.138	2.129.437	399.41
2007	6.250.261	13.673	2.293.220	380.506
2008	6.713.398	13.439	2.772.514	370.17
2009	6.642.693	11.037	3.499.095	340.35
2010	6.023.755	12.157	4.587.587	377.318

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 9, Türkiye’den yıllık çıkış yapan vatandaş ziyaretçi sayısına bakıldığında da Türkiye’ ye giriş yapan vatandaşların Türkiye’ den çıkarken de en çok hava yollarını tercih ettiklerini görüyoruz. Vatandaş ziyaretçilerimizin Türkiye’den çıkış yaparken yine deniz yolunu ulaşım aracı olarak en az kullanan tercihleri arasında olduğunu görüyoruz.

Tablo 10: Türkiye’nin Yıllık Turizm Geliri

	2008	2009	2010
Yabancı	16 801 617 895	15 853 074 510	15 577 356 752
Vatandaş	5 149 188 667	5 396 260 135	5 229 351 692

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Son üç yıl içinde Türkiye’ nin yıllık turizm gelirin baktığımızda 2008 yılı 2009 yılına göre düşü gösterirken 2010 yılında daha da düşüş yaşandığını görmekteyiz. Ancak bu düşüş vatandaş ziyaretçilerimizde yok denecek derecede azdır.

Tablo 11: Türkiye’nin Yıllık Turizm Gideri

	2008	2009	2010
Vatandaş ziyaretçi sayısı	4 892 717	5 561 355	6 557 233
Turizm gideri	3 506 888 204	4 145 740 850	4 825 214 101
Kişi başı ortalama harcama	717	745	736

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 11’ de Türkiye’nin yıllık turizm gideri, kişi başı ortalama harcama ve vatandaş ziyaretçi sayısı verilerini incelediğimizde; 2010 yılında en çok vatandaş ziyaretçi geldiğini görüyoruz. 2010 yılı turizm gideri son üç yılın en fazla turizm gideri miktarını görmüştür. Kişi başı ortalama harcama ise en çok 2009 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo12: Türkiye’ye Gelen ve Giden Yabancılar

	2008	2009	2010
Gelen yabancılar	26 336 677	27077 114	28 632 204
Giden yabancılar	26 431 124	27 347 977	28 510 852

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü

Emniyet genel müdürlüğü yabancılar şubesinde elde edilen verilere göre 2008 – 2010 yılı Türkiye’ ye gelen yabancı sayısında sürekli bir artış gözlenmektedir. Aynı şekilde 2008 – 2010 yılı Türkiye’ den ayrılan yabancı sayısında da sürekli bir artış gözlenmektedir.

Tablo 13: Türkiye’ye Gelen ve Giden Vatandaşlar

	2008	2009	2010
Gelen vatandaşlar	9 690 814	10 242 183	10 921 427
Giden vatandaşlar	9 869 521	10 493 175	11 000 817

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 13’ teki Türkiye’ye gelen ve giden vatandaşlar tablosundan ve Emniyet genel müdürlüğü yabancılar şubesinde elde edilen verilere göre 2008 – 2010 yılı Türkiye’ ye gelen vatandaş sayısında sürekli bir artış gözlenmektedir. Aynı şekilde 2008 – 2010 yılı Türkiye’ den ayrılan vatandaş sayısında da sürekli bir artış gözlenmektedir.

3.4. TRB1 Bölgesinin TR42 Bölgesi ile Karşılaştırılması

GZFT analizinde, bölge içi var olan güçlü ve zayıf yönler ile bölgeyi dışarıdan geleceğe yönelik etkileyen fırsatlar ve tehditleri ortaya koyulmuştur. TRB1 Bölgesinin geçmiş verilerini incelediğimizde, TR42 Bölgesine nazaran, karşılaştığımız tablo, bölgenin turizm konusunda yaralanabileceğimiz araştırmalara konu olmuş kaynaklarının olmayışıdır. Bu nedenle yapılacak değerlendirme ve analizlerin bugünkü durumun tespiti ve analizine fazla katkı sağlayamayacağını düşünerek bölgenin mevcut durum tespiti yapılarak, bu anlamda GZFT analizi oluşturulmuştur.

Belirli alanlarda güçlü sektörleriyle bölgenin genel sanayi yapısı, gelişmiş eğitim altyapısı, ulaşım entegrasyon olanakları, bölgede mevcut sivil toplum ve yönetim bilinci güçlü yön olarak; girişimcilik, planlama ve tanıtım eksikliği, ara malı girdisinde dışa bağımlılık, KOBİ’lerde kurumsallaşamama, işbirliği ağlarının enformel yapısı,

farkındalık ve değişim eksikliği, bölge illerinin cazibe merkezi oluşturamaması, ulaşım yollarının yeterli seviyede kullanılamaması zayıf yön olarak ortaya çıkmıştır. Bölge içi büyüme ve çeşitli yatırım potansiyelleri ve düzenleyici kamu kuruluşlarının varlığı, kozmopolit yapı, büyük ulusal ulaşım projeleri, lojistik olanakları fırsat olarak belirmiş; küresel rakipler ve günceli yakalayamayan mevzuat, bölge içi iletişim eksikliği, doğal kaynaklı risklerin tehdit olarak algılandığı görülmüştür.

TR42 Düzey 2 Bölgesi'nin mevcut durumunun güçlü yapısı, aynı zamanda büyük bir yatırım ve istihdam potansiyelini oluşturmaktadır. Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerinden oluşan bölgenin en güçlü özelliği "ok sektörlü ekonomik yapısı"dır. Çok sektörlü ekonomik yapı, bölgenin jeo-stratejik konumunun bir sonucudur, bölgenin büyük i ve dış pazarlara yakın konumu ve gelişmiş lojistik imkânları, bu yapının gelişmesine imkân sağlamaktadır. İmalat sektörü, Bölgenin batısında ön plana çıkmaktadır. Yığınlaşma Analizinde belirtildiği üzere, Petrol Ürünleri, Otomotiv, Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri, Ağaç Ürünleri, Ana Metal Ürünleri, Makine Sanayi, Plastik ve Kauçuk Ürünleri, Kimya sanayisi" sektörleri yığınlaşmanın gözlemlendiği, katma değeri yüksek sektörlerdir.

TR42 Düzey 2 Bölgesi yatırım iklimi açısından en ideal ortamı oluşturmaktadır. Pazar ve lojistik açısından stratejik konumunun yanısıra, bölgede yerleşik, yerli ve yabancı büyük kuruluşlar; bu kuruluşlar ile tedarikçi kuruluşlar arası değer zincirinin güçlü olması, yatırımcıyı bu bölgeye çeken en önemli unsurlardır. Rekabetçilik ve ulaşım altyapısı ile bölge aę ekonomisi karakteristiklerine uygun bir görünüm sergilemektedir. Bölgede üretim yapan firmalar arasında İSO 500 listesinde yer alan firmaların sayısı 115'dir. Ulaşımda karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu bütünleşmiş yapısı, bölgeden yapılan ihracatın Türkiye'nin %11'ini oluşturmasına olanak sağlamaktadır.

Rekabetçilik ve ulaşım altyapısı ile bölge aę ekonomisi karakteristiklerine uygun bir görünüm sergilemektedir. Yerli firmaların tedarik zincirinde, büyük ölçek ekonomisinde üretim yapan firmalara uyum sağlama zorunluluğu, bölgede yer alan işletmelerin üretim ve yönetim kalitesini uluslararası standartlara yükseltme eğilimindedir. Bu duruma ek olarak, ölçek ekonomisinde üretim yapan firmaların eğitim ve danışmanlık ihtiyacı hizmetler sektörü açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Körfez Geçişi ve Kuzey Marmara Otoyolu projeleri, bölgenin mevcut ulaşım altyapısını güçlendirerek,

üretim kapasitesini, ihracatı ve kişi hareketliliğini artıracaktır.

Bölgenin doğu ve kuzey doğusunda ise tarım sektörü güçlü yön olarak ön plana çıkmaktadır. Bu alanlarda tarıma dayalı sanayi planlanmakta ve projelendirilmektedir. Kocaeli ili Kandıra Gıda İhtisas Organize Sanayi Bölgesi bu alanda yürütülen en önemli projeyi oluşturmaktadır. Organize tarım bölgeleri ve ürün borsaları, TR42 Düzey 2 Bölgesi'nin tarım alanındaki gücünü artıracaktır. Düzce ili ağırlıklı olmak üzere, Türkiye'de fındık üretiminin %30 ile %45 arası payı bölgeden sağlanmaktadır. Tarımsal üretimlerin markalaşma potansiyeli yüksektir. Ekolojik tarım su ürünleri yetiştiriciliği, elverişli tarım alanlarının varlığının katma değerini yükseltecektir. Kesme çiçek ve süs bitkisi üretiminde Yalova ili Türkiye genelinin tamamına yakınına karşılık gelmektedir.

Hizmetler sektörü alanında turizm sektörü, bölgenin kuzeyi ile doğusunda gelişmektedir. Karadeniz kıyıları, Sakarya ilinde Sapanca gölü ile Bolu ili geneli, TR42 Düzey 2 Bölgesi'nde doğal güzelliklerin korunduğu, nitelikli turizme elverişli alanları oluşturmaktadır. Yalova ilinde deniz turizmi ve sağlık turizmi potansiyeli yüksektir.

Sosyal açıdan, bölgede her ilde en az bir üniversite bulunmaktadır. Bu durum sanayi ve bilim üreten kuruluşları arasında işbirliği için güçlü bir altyapı oluşturmaktadır. Bölgede meslek liseleri ve üniversitelerin teknik bölümleri nitelikli işgücü arzını sağlamaktadır.

Kırsal kesimde, eğitim imkânlarına erişim ve bölge genelinde yaygın eğitim faaliyetlerine katılım yüksektir. Bölgede kişiler arası iletişim ağlarının güçlü olması, yönetim anlayışının uygulanması için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

TR42 Düzey 2 Bölgesi'nin planlama ve öncelik sıralaması açısından en büyük zorluk oluşturan karakteristiği, bölge içi belirgin sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları bulunmasıdır. Bölge, kişi başı 9.622 dolarlık Gayri Safi Katma Değer üretim ile İstanbul Düzey 2 Bölgesi'nin ardından ikinci sırada yer almasına karşın, bölgede şehirleşme oranı, Kocaeli ili haricinde, Türkiye ortalamasının altındadır. Kocaeli ve Sakarya Büyükşehir Belediye sınırları içinde de, kentleşememe sorunu ön plana çıkmaktadır, bu zayıf yön, nitelikli işgücünü çekme, açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Kentlilik kültürünün düşük seviyede olması, göçle gelen yeni nesillere ve üniversite öğrencilerine karşı tolerans eşiğini düşürmektedir.

Sanayinin, bölgede bugüne kadar plansız gelişmiş olması, çevre bölgeler ile bütünleşik

planlamanın yapılamaması, sanayinin çevreyi ve tarım alanlarını tehdit etmesi sorunu; organize sanayi bölgelerine yönlendirme faaliyetlerinin artması ile çözülmektedir. Bölgenin tümünü kapsayan bir bölge planı bugüne kadar yapılamamıştır. Bölge için alt sektörler kümelenme çalışmaları yapılması, enerji yönetim stratejisi oluşturulması planlanmaktadır. Planlama alanında en büyük eksiklik, her alanda veri yetersizliği olarak ön plana çıkmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomiye etkisi tam olarak ölçülememektedir.

Ekonomik durum analizinde yer verildiği üzere, dış ticaret alanında ithalat ihracat arasında büyük bir dengesizlik vardır. Tarım ve sanayi sektörlerinde üretimde ithal girdiye bağımlılık, girdi maliyetlerini yükseltmekte, Türkiye ve bölge ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Bu duruma karşılık, uluslararası fonların sağladığı mali kaynaklar etkin olarak kullanılamamaktadır.

İşletmelerde kurumsallaşma kültürünün eksikliği, rekabetçilik açısından en belirgin zayıf yöndür. Hemşehrilik ağlarının enformel yapısı insan kaynakları ve üretim süreçlerine yansımaktadır. TR42 Düzey 2 Bölgesi'nde köprü kuran sosyal sermaye yerine, grup içi bağlayıcı sosyal sermayenin varlığı gözlemlenmektedir. Buna ek olarak, küçük işletmeler arası işbirliği ve ortaklığın zayıf olması, ölçek ekonomisinde üretim yapan şirketler karşısında rekabetçiliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bilişim teknolojilerinin, KOBİ'lerde kullanımı yetersizdir. KOBİ'lere yönelik finansal ürünlerin de yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. İşletmelerin, yönetim tarzının küresel standartlara ulaştırılması gerekmektedir. Sanayiye besleyecek, bankacılık ve hukuk benzeri danışmanlık hizmetleri bölgede etkin değildir. OSB sınırları dışında, yeni kurulan firmalara elektrik enerjisi ulaştırmada güçlükler yaşanmaktadır. İhracat karşısındaki en büyük tehdit, Çin Halk Cumhuriyeti'nin düşük işgücü maliyetini teşvik etmesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Bürokrasiden ve mevzuattan kaynaklı sorunlar, rekabetçiliği olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında değerlendirilmektedir. İşadamları ve profesyonel yöneticilerin karşılaştığı vize sorunları; kotalar, komisyon ücretleri, işleyişteki yavaşlık gibi tarife dışı dış ticaret engelleri, sermaye yapısı güçlü olmayan şirketlerin yeni yatırım kredi finansmanı erişimini zorlaştıracak olması, mevzuat ve yükümlülüklerin neden olacağı tehditler olarak görülebilir.

Tarım sektöründe, mısır üretiminde GDO kullanımının yüksek olması, AB uyum sürecinde hayvancılık sektöründe kotaların kapsamının genişletilecek olması, alfatoksinin depolanmasında yaşanan zorluklar, kanatlı et sektöründe hastalıkların kolay yayılması ve yaşanan olumsuzlukların dış ticarete doğrudan yansması, üretimi ve çevreyi doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir.

TR42 Düzey 2 Bölgesi'nin sosyal anlamda cazibesi yüksek değildir. Alternatif kent merkezleri bulunmamaktadır, şehirlerin peyzaj düzenlemeleri çekici değildir. Konaklama tesislerinin azlığı, kültürel ve sanatsal etkinliklerin çok düşük seviyede olması; yaşam standartlarının üst ve üst-orta gelir grubuna hitap edememesine neden olmaktadır. Plansız ve çarpık yapılaşma zayıf yön olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada bölgeye 1-2 saat uzaklıkta olan İstanbul şehri bir tehdit olarak belirlemektedir.

Kent içi ve bölge içi ulaşımda karayollarına bağımlılık söz konusudur. Bölgede, demir ve deniz yolu toplu taşıma etkin olarak kullanılmamaktadır. Bölgede faal hava alanının bulunmaması, dış dünya ile entegrasyona sekte vurmaktadır. Yük taşımacılığında mevcut limanların kapasiteleri yetersizdir. Deniz, hava ve demiryollarının yük taşımacılığında kullanılmaması, işletmeler açısından lojistik maliyetlerini artırmakta, bu durum rekabetçiliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölgede, başta deprem olmak üzere afet riski yüksektir. Deprem sonrası oluşacak muhtemel belirsizlik ortamı, bölge için bir tehdit unsurunu oluşturmaktadır. Bölgede risk derecesi yüksek, stratejik öneme sahip, ülke ekonomisini doğrudan etkileyen kuruluşların bulunması ve riskli madde ulaşım yollarının bölge içerisinden transit geçmesi, risk derecesini yükseltmektedir.

TR42 Bölgesi için oluşturulacak turizm stratejisi, nitelikli yatak kapasitesini arttırıcı ve turizm altyapısını geliştirici, günübirlik ve alternatif turizm çeşitlerini ön plana çıkaran, bölgesel odaklar ve koridorlar ile marka değerleri temel alan tanıtım politikalarını benimseyen ve turizm destek öğelerini etkin şekilde kullanan niteliktedir. Bununla birlikte bölgedeki geceleme sayısının arttırılması temel ölçüt olmuştur.

Bölgede büyükşehirler de dâhil olmak üzere yatak kapasitesinin yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Konaklama tesislerinin yanısıra, yeme-içme ve eğlence mekânlarında kalitenin yükseltilmesine ve belgelendirmenin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaların

yapılması önemli görülmüş. Ayrıca, işaretlendirme, yönlendirme, erişilebilirliği artırma ve çevre düzenleme gibi diğer altyapı geliştirici önlemler alınmıştır.

Konumu itibariyle ülke genelinde en ciddi günübürlük turizm potansiyelini barındıran TR42 Düzey 2 Bölgesi, bu alandaki yatırımlara uygun durumdadır. Günübürlük ziyaretçi kaynağının yoğunlaştığı Ankara, İstanbul ve Bursa gibi anakentlerden katılımı gerçekleştirmektedir.

Dünya üzerinde genel turist profilinde yaşanan değişim, alternatif turizm çeşitlerine ve bu alternatiflere yönelik yeni alanlara ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. Turizm denince ilk akla gelen deniz, kum ve güneş terimleri yerlerini sağlık ve termal turizm, spor turizmi, kış turizmi, kültür turizmi, orman, yayla, göl, deniz ve kaplıca gibi çeşitlilikleri içine alan doğa turizmi ve fuar, kongre turizmi gibi alternatiflere bırakmaktadır. Bölgede altyapısı ve potansiyeli bulunan alternatif turizm çeşitlerinin desteklenmesi, bu sektörden elde edilecek olan gelir düzeyini arttıracığından önemlidir.

Turizm stratejileri üretilirken varış noktası olarak, turizm merkezleri, koridorları ve geliştirme bölgeleri ele alınmıştır. Bunların yanısıra yerelden gelen öneriler ve veriler dikkate alınarak bu tanıma uyan alanlarda da altyapı, ulaşım yatırımları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu alanlarda odak ve koridor olarak planlamanın yanısıra turizm temaları geliştirilerek, yerel ürünler ve değerler ile entegre edilerek ele alınmıştır. Ayrıca, yakın çevredeki doğal ve kültürel değerler de bu alanlarla ilişkilendirilip, sahiplenmeyi ve işlerliği sağlamak üzere kamu kurum/kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliği faaliyetleri desteklenmiştir.

3.5. TRB1 Bölgesi SWOT-GZFT (Güçlü-Zayıf-Fırsat-Tehdit) Analizi

Bölge turizminin SWOT Analizi yapılarak, var olan potansiyellerin daha verimli olarak nasıl değerlendirilebileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bölge turizminin güçlü yanlarına karşılık bazı zayıf yönleri, fırsatlarına karşılıkta bazı tehdit unsurları bulunmaktadır.

Ayrıca bölge turizmi için aşılması gereken ve değerlendirilmesi gereken avantajlar da bu tespitler arasındadır.

3.5.1. Güçlü Yönler

- Alternatif turizme uygun iklim, doğal kaynaklar ve çevreye sahip olması,
- Kültür turizmi için sahip olduğu, tarihi ve kültürel zenginliğinin var olması,
- Termal kaynağının bulunması,
- Kış sporlarına uygun merkezinin bulunması
- İslamiyet'e ait çok sayıda eserlerin ve kilise ile diğer dini kuruluşların inanç turizmi için çekim merkezi olması,
- Dağcılık ve dağ turizmi için gerekli potansiyele sahip olması,
- Su sporları için, baraj gölleri ve Hazar Gölünün varlığı (Elazığ),
- İklim, doğal kaynaklar ve bozulmamış tabiat güzelliklerinin olması,
- Bölgenin sahip olduğu eğim ve yükseklik değerlerinin kış turizmi için uygun olması,
- Bölge itibariyle kıyaslandığında cazibe merkezi olması (Malatya),
- Turizme yönlendirilebilecek genç işgücünün varlığı,
- Köklü üniversitelerinin olması (İnönü, Fırat Üniversitesi),
- Yeni kurulan üniversitelerinin olması (Bingöl, Tunceli Üniversitesi.),
- Bölgenin cazibe merkezlerinde hava yolu ulaşımının olması (Malatya, Elazığ),
- Bölgede hava, kara ve demir yolu ulaşımının kolay olması.

3.5.2. Zayıf Yönler

- Alt yapının iyi düzeyde gerçekleştirilmemiş olması,
- Halkın turizm bilincinin gelişmemiş olması,
- Yerel yönetimlerin alternatif ürünlere karşı duyarsızlık göstermeleri,
- Turist güvenliğindeki yetersizlikler,

- Doğal, kültürel ve tarihi mirasın yeterince korunmaması,
- Belirli yörelerde düzensiz ve çarpık yapılaşma nedeniyle doğal çevrenin giderek etkilenmesi,
- Turizm tanıtım ve pazarlamanın olmaması,
- Turizm bilincinin yeterince gelişmemiş olması,
- Tarihi ve kültürel çekiciliklerin bozulması,
- Kültür varlıklarının turizm açısından yeterince değerlendirilmemesi,
- Turizm tesislerinin eksik ve yetersiz olması,
- Konferans, Kongre ve fuar yerlerinin eksikliği,
- Genç nüfusun turizm konusunda eğitime yönlendirilmemesi,
- Alt ve üst yapı yatırımlarında destek sektörlerde sağlanan gelişmenin, turizm yatırımlarının ihtiyaçlarına cevap vermemesi,
- Turizm konusunda eğitimli eleman eksikliği,
- Üniversitelerde turizm eğitiminin olmaması,
- Eğlence ve alış veriş noktalarının yetersizliği,
- Deniz yolu ulaşımının mümkün olmayışı,
- İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve İl Özel İdareleri tarafından tanıtım çalışmalarının olmaması,
- Yerel yönetimlerin ilgisizliği,
- Kurumlar arası iletişim ve koordinasyon eksikliği,
- Devlet yardım ve desteklerinin yetersizliği,
- Bölge halkının turizme olumsuz bakış açısı,
- Bölge halkının yabancılara karşı olumsuz tutumu,

- Turizm yatırımlarını gerçekleştirmek için finansman sorunu.

3.5.3. Fırsatlar

- Bölge ve çevresinde bulunan doğal, tarihi ve kültürel yapılara ilginin yoğunlaştırılabilmesi,
- Gelişen ulaşım olanakları ile seyahat imkânının sağlanması,
- AB'nin destek sağladığı projelerde turizme de yer verilmesi,
- Bölgesel konumu itibariyle, birçok ilin kavşak noktası olması,
- Büyük turistik merkezler için uzak olan illere, her türlü turistik faaliyetleri verebilecek potansiyele sahip olmasıdır.
- Cazibe merkezi olarak belirlenen iki ilin bölge içinde olması,
- Dünya miras listesinde bulunan Nemrut Dağının bölge sınırlarında olması (Malatya),
- Yayla ve Kamp turizmi için elverişli yerlerinin olması,
- Dünyada ender rastlanan Yüzen Ada'ya sahip olması (Bingöl),
- İsviçre Alp dağlarına alternatif olan Güneşin doğuşuna sahip olması (Bingöl),
- Sağlık turizmi açısından Kös Kaplıcalarına sahip olması (Bingöl),
- Coğrafi yapısının ve ikliminin kış turizmi için elverişli konuma sahip olması,
- Eski medeniyetlerin yerleşim yeri olması sebebiyle, bu medeniyetlere (Pers,Urartu, vb.) ait tarihi eserlere sahip olması,
- Mağara turizmi potansiyelinin olması (Elazığ),
- İnanç turizmi potansiyelinin olması (Elazığ-Meryem Ana Kilisesi),
- Plaj turizmi, rafting ve trekking potansiyeli için elverişli su kaynaklarının bulunması,
- Avcılık turizmi potansiyeli için mevcut ender yaban hayvanları olanaklarının olması,
- Bölge içerisinde “Yaban Hayatı Geliştirme Sahası”nın bulunması,

- Bölgede yeni bir havaalanı yapılıyor olması (Bingöl),
- Yerleri tespit edilen ancak özellikleri, konumları ve kültürel değerleri araştırılmayan çok sayıda doğa ve kültür varlıklarının bulunması (Mağaralar, kaleler...)
- Bölge genç nüfusunun bölge dışı turizm merkezlerinde çalışıyor olması,
- E-turizm pazarının yaygınlaşması,
- Kitle iletişim araçlarının ve internet kullanımının yaygınlaşması,
- Dünyada turizm endüstrisinin gelişiyor olması,
- Orta Doğuda 2011 başlarında yaşanan siyasi karışıklıklardan dolayı turizm rezervasyonlarının Türkiye'ye kaydırılması.

3.5.4. Tehditler

- Bölgenin turistik imajının zayıflığı,
- Turizmin tanıtımına ve pazarlanmasına ayrılan kaynakların yetersiz olması,
- Yönlendirici, özendirici destek ve teşviklerin olmaması,
- Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında yeterli özenin gösterilememesi,
- Nitelikli, sertifikalı personelin ve teknik donanımın eksikliği,
- İllerin yerli ve yabancı yatırımlar için çekim merkezi olmaması,
- Turistik ürün arzının yetersiz, ürün çeşitliliğinin olmayışı,
- Köyden kente göç olgusu, Fiziksel çevrenin tahribatı ve değişimi,
- Coğrafi konum nedeniyle yakın çevrede yaşanan terör olayları,
- Bölge içinde uzun yıllardır devam eden terör tehlikesi imajı,
- Turizm şirketleri ve tur operatörleri bu yöreyi alternatif turizm olanaklarına yeterince yer vermemesi,
- Bölgenin niteliksiz birey göçü alması ve nitelikli birey göçü vermesi,

- Bölge illerinin deprem kuşağında yer alması,
- Bölgede kültür değerlerinin ön planda olması ve turizmin deniz, güneş, kum olarak algılanması,
- Finansal altyapının eksikliği,
- Yerel halk ile yerel yönetim arasında organizasyon eksikliği,

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülkelerde ve bölgelerde turizm; ekonomik yönden büyüme, döviz kazandırma, yatırım, istihdam ve gelir getirme yönünden temel bir kaynak olarak görülebilir. Sanayi veya teknoloji dışında bu bölgelerde rekabet gücü sağlayacak bir sektör olarak düşünülebilir. Çünkü turistik hareketi ve ilgiyi sağlayacak kaynakların bir kısmı doğal kaynaklar olarak bu bölgede mevcuttur. Turizmin meydana getirmiş olduğu ekonomik gelişme, toplumlar üzerinde, hiçbir sektörün meydana getiremeyeceği kadar geniş bir etkide bulunmaktadır. Turizm, hammadde ve teknoloji bakımından dışa bağımlı olmayan bir sektördür. Büyük ölçüde hizmet sektörüne dayalı olduğundan; işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde büyük önem taşır.

Turizmde sürdürülebilir kalkınma ile kültürel, doğal ve sosyal yapıyı koruyup, gelecekteki gelişmeleri de göz önüne alarak planlar yapılmalıdır. Bir bölgenin tarihi değerlerini, folklorünü, el sanatlarını, dinlenmeye yönelik potansiyelini, coğrafi avantajlarını, dini kurumlarını tanıtmaya ve bu yolla bölge kalkınmasına katkı sağlayan sektör; turizmdir.

Turizm, bir ülke veya bölgenin kalkınması için tek başına yeterli bir sektör olmasa da, kalkınmayı sağlayacak diğer sektörleri etkilemesi açısından önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen her bölgesi kendine özgü özelliklere sahip olan Türkiye'nin geri kalmış bölgelerinin kalkındırılmasında turizm sektöründen yeterince yararlanmadığı görülmektedir.

Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinin ekonomileri büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Sanayileşme hamlesini gerçekleştirememiş olan bölge özellikle alternatif turizm potansiyeli açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bölgenin sahip olduğu alternatif turizm potansiyeli harekete geçirildiği takdirde ekonomik ve sosyal kalkınmasında etkin bir rol oynayabilecek olan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illeri, turistik gelişme kutbu olma potansiyeli taşımaktadır.

Bu potansiyelin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmada bir dinamik olarak kullanılması için ise bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunların başında öncelikle bölgenin tanıtımının yoğun bir şekilde yapılması gelmektedir. Bu tanıtım atağının ardından bölgeye yönelik olarak artacak turistik talebi karşılayacak turistik tesis sayısı

yeterli düzeye getirilmelidir.

Bölgeye yönelik tur düzenleyecek acentelerle bağlantı kurup bölgeye yönelik turları organize edecek seyahat acenteleri sayısı arttırılmalıdır. Bölge halkı turizm konusunda bilinçlendirilmeli ve turizmin bölgenin ekonomik ve sosyal yapısına sağlayacağı katkılar anlatılmalıdır. Bütün bu tedbirlerin alınması konusunda en önemli görev yerel yönetim ve kamuya düşmektedir.

TRB1 Bölgesi'nde Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesi amacı altında turizm ele alınmıştır. Diğer bir ifade ile tarım ve gıda ile sanayi ayrı birer sektör olarak ele alınmışken turizm ayrı bir sektör olarak görülmemiştir. Turizmin bölgede yarattığı katma değer ve istihdamın ayrı bir sektör olarak ele alınmasını gerektirmediği söylenebilir. Bu bağlamda, turizmin ayrı bir durum değerlendirmesi de yapılmamıştır. Yaklaşık 240 sahifeden oluşan Bölge Planı içerisinde, turizmin doğrudan değerlendirildiği yer üç sahifeden oluşmaktadır. Burada

- i. Turistik alanlara ait envantere ve üç yıllık (2006, 2007, 2008) verilere yer verilmiştir.
- ii. Her bir ilin turistik alanları için çok kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu değerlendirmeler, özgün çalışmalara dayanmak yerine valiliklerin yaptığı çalışmaların tekrarı niteliğinde olmuştur.

Turizm ayrı bir sektör olarak ele alınmadığı için mevcut durum değerlendirmesi ayrı olarak ele alınmamıştır. Örneğin illere ayrı ayrı ve bölgeye özgü bir SWOT analizine rastlanmamıştır.

Mevcut durum analizi esas alınarak, geliştirilmesi gereken hedeflere gelince, yukarıda belirtildiği üzere, Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Geliştirilmesi genel amacı altında turizme yönelik bir tek hedefe yer verilmiştir. Bu hedef, stratejik planlarda alışık olduğunuz türden bir hedef olarak da ifade edilmemiştir. Hedef olarak 'Turizmin geliştirilmesi' gibi çok genel bir ifadeye yer verilmiştir.

TRB1 Bölgesi için oluşturulacak turizm stratejisi, nitelikli yatak kapasitesini arttırıcı ve turizm altyapısını geliştirici, günübirlik ve alternatif turizm çeşitlerini ön plana çıkaran, bölgesel odaklar ve koridorlar ile marka değerleri temel alan tanıtım politikalarını

benimseyen ve turizm destek öğelerini etkin şekilde kullanan nitelikte geliştirilmelidir.

Sosyal içerme anlayışından hareketle, dezavantajlı sosyal gruplar (engelliler, yaşlılar, ihtiyaç sahipleri vb.) ile kadınların ve gençlerin sosyo-ekonomik hayata katılımı, sosyal kalkınmanın başarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Anılan dezavantajlı grupların günlük yaşamda yer alabilmeleri ve toplum ile bütünleşebilmeleri için yürütülecek faaliyetler desteklenmelidir.

Yatırım süreçlerinde ve ekonomik faaliyetlerin devamında; bölgedeki çevresel koşulların sürdürülebilir olması, enerji arzında çeşitliliğin bulunması ve enerji verimliliğini destekleyecek altyapının mevcudiyeti, afet ile ilgili olarak çalışmalarda bulunulması, tüm kentsel ve diğer altyapı hizmetlerinin belirli bir düzeyde olması dikkate alınması gerekmektedir.

Kentsel alanlarda yaşam alanlarının sağlıklılaştırılması, kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme faaliyetlerinin mekânı ve o mekânda süre giden yaşamı azami seviyede koruyacak şekilde gerçekleştirilmesi için, bu kapsamda hazırlanacak projelere finansal ve teknik destek sağlanmalıdır. Ayrıca, bölgede yer alan taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon, projeleri ile sokak sağlıklılaştırma çalışmaları da desteklenmelidir.

Kırsal turizm de kırsal alanların gelişmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Kırsal turizm, kırsal alanlarda sadece alternatif istihdam olanakları ve ek gelir kaynakları sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda kırsal ve kentsel nüfus arasında etkileşimi teşvik etmekte ve kırsal alanlar çevresi ve tarihi ile birlikte kırsal turizm için önem arz etmektedir.

Bu açıdan, kırsal bölgelerde olanak bulan doğa turizmi, kırsal turizm, eko-turizm gibi alternatif turizm çeşitleri ile rekabet gücünün artırılması için vazgeçilmez turizm potansiyelleridir.

Bölgenin kalkındırılmasında temel alınacak hususlar;

- Uygun yatırım alanlarının belirlenmesi ve yatırım promosyonu,
- Pazar, finansman ve teknik konuların araştırılması, yatırımcıların yönlendirilmesi,

- Ön-fizibilite ve fizibilite etütlerinin yaptırılmasında yol gösterilmesi,
- Yerli ve yabancı ortak arama,
- Genç ve kadın girişimciliğin yetiştirilmesine olanak sağlanması ve mikro işletmelerin desteklenmesi,
- Girişimciler için iş geliştirme hizmetlerinin sunulmasıdır.

Bunlara dayalı olarak da aşağıdaki bazı hizmetler ve faaliyetler verilmelidir;

Bilgilendirme: Sektörel raporlar, iş birliği tekliflerinin değerlendirilmesi ve dağıtılması,

Eğitim: Ticaret, yatırım, yönetim, kalite, standartlar vb.

Danışmanlık ve Tavsiye: İş planı, ön-fizibilite çalışmaları vb. İşletme tanı çalışması

Projeler: Bölgesel ve iller bazında çaplı projeler, tarihi ve kültürel turizm vb.

Diğer: Sürdürülebilirlik çalışması, yönetim bilgi sistemi.

Geleneksel el sanatlarımız, maddi kültür ürünlerimizin ihraç ürünlerine dönüştürülmesi için, envanter çıkarma, tanıma, geliştirme ve pazarlama konularında planlar hazırlanmalıdır.

Kültürümüzün özgün yapısını ve zenginliğini kaybetmeden gelişime açık olması ve evrensel kültür birikimine katkıda bulunması sağlanacaktır. Kültür mirasımızın envanterinin çıkarılmasına, bu mirasın korunmasına ve restorasyonuna yönelik çalışmalar planlı bir şekilde sürdürülerek; bu mirasın korunması için yaygın eğitim yoluyla kamuoyu bilincinin artırılması sağlanmalıdır.

Sosyal ve ekonomik politikalarda kültür boyutunun dikkate alınması ve kültür politikalarının hayata geçirilmesinde yerel yönetimlerin ve STK'ların etkin katılımı sağlanarak, toplumun her kesiminin kültürel etkinliklere kolay erişimi sağlanmalıdır.

Görsel, işitsel ve sahne sanatlarının gelişimi ve desteklenmesi için uygun ortamlar hazırlanmalıdır.

Kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çalışmaları bağlamında, otantik özellikleriyle korunarak turizme açılan yöresel örneklerin çoğaltılması desteklenmelidir.

Başta geleneksel el sanatlarımız olmak üzere, maddi kültür ürünlerimiz ihraç ürünlerine dönüştürülmelidir.

Kamu politikalarının oluşturulmasında demokratik katılımı, saydamlığı sağlamak ve toplumsal diyalogu geliştirmek için STK'ların karar alma süreçlerine katkılarını sağlayacak mekanizmalara yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde diğer bölgelere göre daha fazla oranda yer alan dağlık arazi yapısı ve uzun kış mevsimi, kış sporları için önemli bir potansiyel oluşturuyor. Bu nedenle kış sporlarına dayalı turizmin desteklenmesine ağırlık verilmelidir.

Doğu Anadolu Bölgesi'ni kış sporları alanında tanıtmak ancak uluslararası çapta büyük ve ilgi çekecek bir organizasyon ile mümkündür. Kış olimpiyatlarının Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılması bu yönden turizm sektörüne büyük bir ivme kazandırılmalıdır.

Kış sporlarının yanı sıra, yaz aylarında dağcılık, yayla turizmi, doğa ve kültür gezileri gibi aktivitelerle turizm sezonunun daha da uzatılması sağlanabilir.

Tarım ürünlerinin doğrudan ya da diğer ürünlere dönüştürülerek "turizm ürünü" olarak arzının kısıtlı olduğu bölgelerde keşif çiftlikleri kurularak, buralarda çiftlik tezgâhlarında, turistik tarımsal ürünlerin satışı sağlanabilir.

İsteyen turistlerin çiftliği gezmesi, isteyenlerin hobi turizmi olarak sezonluk çiftlik kiralayarak yerel ürünleri yetiştirebilmeli, isteyenlerin de yerel ürünlerin yapımını öğrenmesi sağlanarak, kendi yaptıkları ürünleri alabilmelerini izleyen bir yol çizilebilir. Bu sayede hem alternatif turizm çeşitliliği oluşturulmuş olacak hem de üretilen tarımsal ürünler daha sağlam bir yolla pazarlanarak ve gelir artışı sağlanabilir.

Kırsalda yaşayan halka ek geçim kaynağı olabilmesi yönünden yerel ve geleneksel el sanatları ürünlerinin üretilmesi teşvik edilebilir.

Ehram ve halı dokumacılığı, özellikle bayanların istihdam edilmesini sağlayabilecek bir potansiyel olarak değerlendirilebilir.

Üretilen ürünlerin pazarlanması konusunda halka güvence ve destek sağlanırken, e-ticaret kanalı kullanılabilir.

Hediyelik eşya çeşitliliğinin artırılması hem her gelir kesimine hitap edebilecek ürün

yelpazesi oluşturulmasını hem var olan kültür miraslarının unutulmamasını ve hem de istihdama katkıda bulunabilir.

Bölgede kültürel mirasa ilişkin özgün ve özellikli alanların bir envanteri çıkarılarak, tanıtıcı basılı ve dijital rehberler, broşürler, kitaplar ve web siteleri hazırlanabilir.

Bölge illerinin tarihi, turistik, kültürel miraslarının, amatör ya da profesyonel fotoğrafçılar tarafından fotoğraflanması teşvik edilebilir.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Bölge illerinin özellikle kırsal alanlarında film setleri kurulabilmesine dayalı anlaşmalar yapılması konusunda girişimlerde bulunulabilir.

Özellikle kırsal turizm faaliyetlerinin yaygın olduğu Avrupa kentlerinde bulunan üniversiteler ile işbirliği anlaşmaları yapılarak, iki farklı coğrafyanın insanının birbirinin sahip olduğu doğal ve kırsal çekicilikleri değerlendirebilmesine olanak tanınabilir.

Bölge illerinin tanıtımı konusunda seyahat acentaları teşvik edilerek, gerekli hallerde özendirici programlar uygulanabilir.

Halı ve el sanatları festivali, yöresel lezzetler festivali gibi daha çok kırsal alanda yapılma imkânı olan festivaller organize edilebilir.

Kırsal alanların turizm faaliyetlerine açılması yoluyla yerel halkın kalkındırılması çabaları, hala sürdürülen geleneksel yaşam biçimini bozmadan, uyum içinde yürütülmelidir.

Bu çalışma neticesinde bölge nüfusuna istihdam (iş olanağı) sağlanmış olunacak, var olan ve unutulmaya- tahribata yüz tutmuş olan doğal ve tarihi miras yeniden canlandırılarak tanıtılmış olunacak, bölge ekonomisi iyileştirilecek ve bu da bölge illerinde kişi başına düşen gelir düzeyini etkileyerek ülkenin ekonomisine katkıda bulunacak, eğitim oranını arttıracak şehirleşme yapısını düzenleyici rol üstlenecek, bölgeler arası farklılığı iller düzeyine indirgenmiş olunacak ve sürdürülebilirlik adına var olan güzellikler nesilden nesile devam etme imkanı sağlanmış olunacak ve en önemlisi de Turizm gelişimi kontrollü bir şekilde devam ettirilecektir.

KAYNAKÇA

- ACUNER, Ş. Akın (2006), *Alternatif Turizm Türlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi Turizm Potansiyelinin Gelişmesine Etkisi*, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.
- AĞAOĞLU, Osman Kemal (1994), *Turizm Yatırımlarında Kaynak Kullanımı ve Verimlilik Sorunları*, MPM Yayın, Ankara.
- AĞAOĞLU, Osman Kemal (1991), *Türkiye’de Turizm Eğitimi ve Etkenliği*, MPM Yayınları, Ankara.
- Ahi Kalkınma Ajansı, <http://www.ahi-ka.org.tr/index.php?page=haber&id=221>, 05.08.2011
- AKAT, Ömer (2000), *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*, 3.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- AKPINAR, Rasim (2004), *Bölgesel Gelişme Dinamikleri ve Kurumsal Yansımaları: Kalkınma Ajansları Deneyimi*, Planlama Uzmanlığı Tezi, 157 s., DPT Yayınları, Ankara.
- AKPINAR, Rasim, F. Uludağ ve E. Yalçın (2004), *Bölgesel Gelişmede Değişen Yaklaşımlar ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, DPT Yayınları, Ankara.
- AMIN, Robin (1991), *Flexible Specialization and Small Firms in Italy: Myths and Realities*, Farewell to Flexibility, Anna Pollert, Blackwell.
- AVCIKURT, Cevdet (2003), *Turizm Sosyolojisi, Turist Yerel Halk Etkileşimi*, Detay Yayınları, Balıkesir.
- AVCIKURT, Cevdet, Ahmet Köroğlu (2002), “Turizm Etkilerinin Algılanmasında Turizm Eğitiminin Rolü: Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Journal of Travel and Tourism Research*, Cilt:2, No:1–2, Ocak, ss.1–11.
- AVCIKURT, Cevdet , Barış Erdem (2006), “Turizmde Bölgesel Tanıtma Faaliyetlerinin İç Turizmi Geliştirmedeki Rolü: Eğirdir Yöresine İlişkin Bir Model Önerisi”, II. Ulusal Eğirdir Turizm Sempozyumu, 9–12 Kasım, ss.1-15.

- AVCIKURT, C. A. Koroğlu ve M. Doğdubay (2003), “Alternatif Turizmin Planlanmasında SWOT Analizin Uygulanması”, Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı Bildirileri, Çankırı.
- AYMANKUY, Yakut (2003), *Kongre Turizmi ve Fuar Organizasyonları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- AYMANKUY, Yakut ve Şimal Aymankuy (2003), “VII. Ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Alternatif Turizm Çeşitleri İle İlgili Hedef, İlke ve Politikaların İncelenmesi”, Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı, Çankırı.
- BACHE, İsa (2008), “İngiltere’de Bölgesel Kalkınma Kurumlarının Meşruiyeti”, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- BAŞARA, Tekin (1992), “Kültürlerarası Yaşam ve Gençlik Turizmi”, Gençlik Turizmi Konferans Bildirileri, Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BAYER, M. Zaim (1992), *Turizme Giriş*, İstanbul,
- Bayındırlık Bakanlığı, <http://www.bayindirlik.gov.tr/turkce/kentlesme/kitap10.pdf>, 05.08.2011
- BERBER, Metin (2006), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, 3. Baskı, Trabzon.
- BULUT, Erol (1998), *Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- BURCH, Michell , Robert Gomez (2002), *The English Regions and the European Union*, Regional Studies, Vol. 36, N. 7, s.37-55.
- ÇAKMAK, Erol (2006), *Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İmaj Yayınevi, 1.Baskı, Ankara.
- DALL’OLIO, Ramson (2007), “Regional Development and Governance in Emilia-Romagna: The ERVET Experience” Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ss.61 Tepav Yayınları, İstanbul

- DEMİRKOL, Şehnaz, Kutay Oktay (2004), *Turizm Politikalarına Alternatif Yaklaşımlar*, Sakarya Kitapevi, Sakarya.
- Devlet Planlama Teşkilatı, <http://www.planlama.org/new/dosyalar/bolgesel-kalkinma-ajanslari-nin-turkiye-de-gelisimi.html>, 05.08.2011
- Devlet Planlama Teşkilatı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, 05.08.2011
- DİNLER, Zeynel (2005), *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, 7. Baskı, Bursa.
- DOĞAN, H. Zafer (1996), *Uluslararası Turizm*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- DOĞANAY, Hayati (1984), *Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları*, Erzurum.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, http://www.doka.org.tr/files/dfd/DOKA_DFD_BASVURU_REHBERI_02-06-2011.pdf, 05.08.2011
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, <http://www.dogaka.org/>, 22.12.2011
- ERAYDIN, Ayda (2003), “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Tebliğleri*, Cilt 1, Denizli.
- ERKAL, Mustafa (1978), *Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması*, 1. Baskı, İstanbul.
- GARRIDO, J. Toriello (1992), “Hostels and The International Youth Hostel Federation”, Gençlik Turizmi Konferans Bildirileri, Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- GORZELAK, G., M. Kozak ve W. Roskowski (1998), “Regional Development Agencies in Poland”, Derleyenler Danson, M., Halkier, H. ve Cameron, G. Governance, institutional Change and Regional Development, Asgate, UK, ss. 11-36.
- GÖKSU, Yakup (2002), “Mevsimselliğin Azaltılması ve Turizmin Çeşitlendirilmesi Termal Turizm”, II. Turizm Şurası Bildirileri, Turizm Bakanlığı, Ankara.
- HAN, Ergül, Ayşen Kaya (2006), *Kalkınma Ekonomisi*, Nobel Dağıtım, 1. Baskı, Ankara.

- İNCEKARA, Ahmet (1998), *Doğu Anadolu'da Kış Turizmi ve Gelişme Olanakları*, İTO Yayınları, İstanbul.
- İstanbul Ticaret Üniversitesi, <http://www.iticu.edu.tr/yayin/dergi/s7/M00095.pdf>, 05.08.2011
- İZKA 2008 Avrupa'da Kalkınma Ajansları, İzmir, 2008.
- KARASU, Koray (2005), "İngiltere'de Bölge Kalkınma Ajansları", Ankara.
- KARSLI, Hilmi (1997), *Türkiye'de Planlı Dönemde Turizm Yatırımları ve Uygulanan Politikalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir-Dokuz Eylül Üniversitesi.
- KAYASÜ S., M. Pınarcıoğlu, S.Yaşar ve S.Dere (2003), *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003
- KILIÇBAY, Ahmet (1990), *İktisadi Planlama*, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- KOÇBERBER, Seyit (2006), "Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 61, s.37-55, Ankara.
- KOSARCZYN, Hana (2001), "Regional Development In Poland: An Overview", *Polska Agencja Rowoju Regionalnego* 166 Klicksberg, B, Poland.
- KOZAK,N., M. Akoğlan ve M. Kozak (1997), *Genel Turizm İlkeler ve Kavramlar*, Ankara.
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.sakaryakulturturizm.gov.tr/belge/1-56825/kus-gozetleme.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.bolukulturturizm.gov.tr/ana-sayfa/1-45871/20120212.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, www.duzcekulturturizm.gov.tr/belge/1-56825/kus-gozetleme.html, 02.06.2010

- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.yalovakulturturizm.gov.tr/belge/1-63494/turizm-aktiviteleri.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/belge/1-55784/kulturel-detaylar.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.bingolkulturturizm.gov.tr/belge/1-57602/cami-ve-kaleler.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.bingolkulturturizm-2zb.gov.tr/kulturEnvanter.aspx>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.elazigkulturturizm.gov.tr/belge/1-57149/kamp-karavan-turizmi.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.malatyakulturturizm.gov.tr/belge/1-34068/sit-alanlari.html>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.bolukulturturizm.gov.tr>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.duzcekulturturizm.gov.tr>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.sakaryakulturturizm.gov.tr>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.yalovakulturturizm.gov.tr>, 02.06.2010
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://www.eurada.org/workingdoc.php/menu>, 04.06.2011
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05.08.2011
- Kültür Turizm Bakanlığı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>, 14.11.2011
- MORGAN, Kevin (2002), "The English Question: Regional Perspective on a Fractured Nation" *Regional Studies*, V. 36, N.7, s.797-810
- ÖZGÜÇ, Nazmiye (1998), *Turizm Coğrafyası Özellikler Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ÖZTAŞ, Kadir (2002), *Turizm Ekonomisi Genel Turizm Bilgileri*, Nobel Yayınları, Ankara.

- SHAW, Gareth, Allan M. Williams (2002), *Critical Issues in Tourism: A Geographical Perspective*, Second Edition, Balcwell Publishers.
- Strateji Planlama Teşkilatı, [http://www.sp.gov.tr/documents/KKP\(2010_2013\).pdf](http://www.sp.gov.tr/documents/KKP(2010_2013).pdf), 05.08.2011
- TEKELİ, Hasan (2001), *Turizm Pazarlaması ve Planlaması*, Detay Yayıncılık, Eylül.
- TUNÇ, Azize, Firuzan Saç (1998), *Genel Turizm: Gelişimi ve Geleceği*, Detay Yayıncılık.
- TUNÇ, Azize, Pars Şahbaz (1998), “Türk Turizminin Gelişmesinde Alternatif Çözüm Önerisi: Bölgesel Tanıtım”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, ss.57–69, Ankara.
- TURAN, Menaf (2005), *Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Paragraf Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- UÇKUN, Seher (2004), *İşletme ve İşletme Türleri, Turizm İşletmeleri*, Editörler; Demirkol, Ş. ve B. Zengin, Değişim Yayınları, İstanbul.
- ÜLKER, İsmet (1992) *Dağ Turizmi*, Turizm Bakanlığı, Ankara.
- WOODS, Mike (2000), “Diversifying the Rural Economy: Tourism Development”, *21st Century Southern Rural Development Center*.
- YAĞCI, Özcan (2003), *Turizm Ekonomisi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- YAĞCI, Özcan (2001), “Türkiye’de Turizm Eğitimi ve İstihdamda Karşılaşılan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, ss.23–39.
- YAVİLİOĞLU, Cengiz (2002), “Kalkınmanın Anlam-bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, , s.59-77.

ÖZGEÇMİŞ

Aziz BÜKEY, 28.09.1982'de Bingöl'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Bingöl'ün Genç ilçesinde tamamladı. 2001-2004 yılları arasında Sakarya MYO Turizm Otelcilik bölümünü bitirdi. Lisans eğitimini 2004-2007 yılları arasında Çanakkale 18 Mart Üniversite Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulunda tamamladı. 2009 Yılında Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde göreve başladı. Halen Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır.